T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESBÂB-I NÜZÛLDE EHL-İ KİTAB

Faruk AKTAŞ

ŞANLIURFA-2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESBÂB-I NÜZÛLDE EHL-İ KİTAB

Faruk AKTAŞ

Danışman
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç Dr. Mahmut ÖZTÜRK danışmanlığında, Faruk AKTAŞ'ın hazırladığı **"Esbâb-ı Nüzûlde Ehl-i Kitap"** konulu bu çalışma 23/12/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	
Üye	Prof. Dr. Atilla YARGICI	
Üye	Doç. Dr. Mehmet Yusuf HAKLI	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : 22068

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-015 **Yayın Tarihi** : ..../…./.20… **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** : **Sayfa No** : 3 / 142

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195230007
Adı / Soyadı	FARUK AKTAŞ
Anabilim Dalı/Programı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	ESBÂB-I NÜZÛLDE EHL-İ KİTAB

HARRAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Esbab-ı Nüzulde Ehl-i Kitap adlı çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin, 10/11/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 16‘ dır. Ayrıca Esbab-ı Nüzulde Ehl-i Kitap adlı tezli yüksek lisans çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,

2- Kaynakça hariç

3- Alıntılar hariç/dâhil

4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

10/11/2022
FARUK AKTAŞ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 10/11/2022

Doç. MAHMUT ÖZTÜRK

(Danışmanın)

ÖZET

ESBÂB-I NÜZÛLDE EHL-İ KİTAB

AKTAŞ, Faruk

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

Kasım, 2022, 129 sayfa

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın insanlara peyderpey indirmiş olduğu evrensel mesajlar içeren semâvî bir kitaptır. Bir hayat ve hidayet rehberi olan bu kitap, tüm insanları muhatap olarak kabul etmiştir. Bu özelliğiyle beraber Kur'an, belirli bir zaman ve mekânda nâzil olduğundan muayyen kişi ve grupları da muhatap almıştır. Öncelikli muhatabı Müslümanlar olsa da Kur'an nazil olduğu dönemde Müslümanların temasta bulunduğu gayr-ı müslimleri muhatap almıştır. Bu bağlamda Mekke döneminde nâzil olan âyetlerin daha çok müşrikleri, Medine'de inen âyetlerin ise ekseriyetle Yahudi ve Hıristiyanları konu edindiği görülmektedir.

Bu çalışmada, Kur'an'ın özellikle Medine döneminde muhatap edindiği Yahudi ve Hıristiyanlar ele alınmaktadır. Kitap ehlinden olduğu kabul edilen bu iki grupla ilgili âyetlerin nüzûl sebebi, bazı rivâyetler eşliğinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın giriş kısmında Ehl-i Kitap ve sebeb-i nüzûl kavramları açıklanmış ve bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde inanç açısından Kitap ehline eleştiriler yönelten âyetlerin nüzûl sebepleri üzerinde durulmaktadır. Kur'an'ın yönelttiği bu eleştiriler, Yahudi ve Hıristiyanların Allah tasavvuru, melek ve peygamber inancı, kutsal kitap anlayışı ve onların âhiret hayatı hakkındaki fikirlerinde yoğunlaşmaktadır. Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili olup ibadet bağlamında tasnif edilmesi mümkün olan âyetler, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmaktadır. Burada Kitap ehli din adamlarının menfi sıfatları, Yahudilerin kıble hakkındaki yorumları ve Hıristiyanların vaftiz ritüeli gibi ibadetle ilişkisi kurulan meseleler yer almaktadır. Kur'an, bu meselelere değinmekle beraber onların yanlışlığına da dikkat çekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Kitap ehliyle alakalı olarak nâzil olan âyetlerin bazısı, Yahudi ve Hıristiyanları ahlakî açıdan değerlendirmektedir.

Üçüncü bölümde yapılan bu değerlendirmede onların bazı kötü ahlak ve seciyelere sahip olduğu ve içlerinden istikamet üzere bulunanların var olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu bölümde Yahudi ve Hıristiyanların birbirleriyle mukayesesinden, Hıristiyanların Yahudilere nispetle Müslümanlara daha yakın oldukları anlaşılmaktadır. Dördüncü bölümde Yahudi ve Hıristiyanların ictimaî hayatta sergiledikleri bazı tavır ve davranışlarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda Kur'an, Kitap ehlinin Müslümanlarla olan sosyal ilişkilerine değinerek aralarındaki sosyal ilişkilere bazı sınırlılıklar getirmektedir. Ayrıca bazı âyetlerde Yahudi ve Hıristiyanların, müşrik ve münafıklarla ittifak kurdukları ve dostane ilişkiler içerisinde oldukları belirtilmektedir. Bu ittifak ve ilişkinin temeli ise Kitap ehlinin Müslümanların aleyhinde faaliyette bulunmak istemelerine dayandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Ehl-i Kitap, Sebeb-i nüzûl, Rivâyet

ABSTRACT

AHL AL-KITĀB IN ASBĀB AL-NUZŪL

AKTAŞ, Faruk

Master's Thesis

Department Of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Mahmut ÖZTÜRK

October, 2022, 129 pages

The Qurʾān is a heavenly book with universal messages that Almighty Allah gradually revealed to people. Being a guide for life and the true path, it is intended for all human beings. Besides its such properties, the Qurʾān also addresses specific people and groups as it was revealed at a certain time and place. Although Muslims are the primary audience of the Qurʾān, it was also intended for non-Muslims with whom Muslims were in contact at the time of its revelation. Therefore, it is seen that the verses revealed in the Meccan period are mostly about the polytheists, while those revealed in Medina are predominantly about the Jews and Christians.

This study focuses on the Jews and Christians, whom the Qurʾān addressed, particularly during the Medina period. It investigated, based on some narrations, the reasons for the revelation of the verses about these two groups, who are considered to be among the people of the Book (ahl al-kitāb). The introduction elaborates on the concepts of the people of the Book and causes of revelation (asbāb al-nuzūl) and makes evaluations about them. The first chapter discusses the reasons for the revelation of the verses that criticize the people of the Book due to their beliefs. These criticisms made by the Qurʾān particularly focus on the ideas of Jews and Christians about the conception of God, their beliefs of angels and prophets, along with their understanding of the holy book and the Afterlife. The second chapter addresses the verses about Jews and Christians, which can be classified with respect to worship. It includes such issues related with worship as the negative attributes of the people of the Book, the Jewish interpretations of the qibla, and the Christians' baptism ritual. While the Qurʾān addresses these issues, it also stresses that these attributes, ideas or practices are not right. Some of the verses revealed in the Qurʾān regarding the people of the Book

evaluate Jews and Christians in terms of their morality. This evaluation presented in the third chapter shows that they have some bad morals and characteristics but at the same time stresses that there are people among them who are on the true path. Moreover, a comparison of Jews and Christians shows that Christians are closer to Muslims than Jews. The fourth chapter provides information about some attitudes and behaviour of Jews and Christians in social life. The Qurʾān refers to the social relations of the People of the Book with Muslims and imposes some limitations on these relations. Furthermore, some verses note that Jews and Christians formed alliances with polytheists and hypocrites and were involved in friendly relations. The basis of this alliance and relationship is the desire of these people to act against Muslims.

Keywords: Tafsīr, Qurʾān, Ahl Al-kitāb, Asbāb Al-nuzūl, Narrations

ESBÂB-I NÜZÛLDE EHL-İ KİTAB

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR XII

GİRİŞ 1

A. Tezin Konusu 1

B. Tezin Amacı 1

C. Tezin Yöntemi 1

D. Tezin Sınırlılıkları 2

E. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi 2

a. Ehl-i Kitab 2

b. Esbâb-ı Nüzûl 5

BİRİCİ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN İMANLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

1.1. ALLAH TASAVURU 9

1.1.1. Yahudilikte Allah Tasavvuru 9

1.1.2. Hıristiyanlıkta Allah Tasavvuru 14

1.2. MELEK İNANCI 21

1.2.1. Yahudilerin Meleklere Bakışı 22

1.2.1. Hıristiyanların Meleklere Bakışı 24

1.3. KUTSAL KİTAP ANLAYIŞI 25

1.3.1. Yahudilerin Kitap Anlayışı 26

1.3.2. Hıristiyanların Kitap Anlayışı 29

1.4. PEYGAMBERLİK İNANCI 29

1.4.1. Yahudilerde Peygamberlik 30
1.4.2. Hıristiyanlarda Peygamberlik 31
1.4.3. Ehl-i Kitaba Göre Hz. Peygamberin Nübüvveti 31
1.5. ÂHİRET HAYATI 48
1.5.1. Yahudilerde Âhiret Hayatı 49
1.5.2. Hıristiyanlarda Âhiret Hayatı 51

İKİCİ BÖLÜM

EHL-İ KİTABIN İBADETLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

2.1. KİTAP EHLİNİN DİN ADAMLARI VE ÖNDERLERİ 53
2.1.1. Kutsal Kitaplarını Tahrîf Etmeleri 53
2.1.2. İslâm'a Yeni Girenleri Şüphelendirmek İstemeleri 55
2.1.3. Haksız Yere İnsanların Mallarını Yemeleri 58
2.1.4. Hz. İbrahim Hakkında Aralarında Tartışmaları 60
2.1.5. Allah'ın Hiçbir Şey İndirmediğini İddia Etmeleri 62
2.1.6. İman Davetine Karşı Tepkileri 63
2.1.7. Küfür ve İnkârlarında Israrcı Olmaları 64
2.2. KIBLE İLE İLGİLİ MESELELER 65
2.2.1. Kıblenin Değişimiyle İlgili Yorumları 65
2.2.2. Kıblelerine Karşı Tebaiyet İstemeleri 67
2.2.3. Safa ile Merve Hakkındaki Bâtıl İnanışları 67
2.3. VAFTİZ RİTÜELİNİN REDDİ 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN AHLAKLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

3.1. YAHUDİLERİN BAZI KÖTÜ AHLAK VE SECİYELERİ 72
3.1.1. Emrettikleri Şeyleri Yapmamaları 72
3.1.2. Hz. Peygambere Hakarette Bulunmaları 73
3.1.3. İslâm Dinini Küçümsemeleri 74
3.1.4. Nefislerini Tezkiye Etmeleri 75

3.1.5. İlmî Enâniyetlerinin Olması 76
3.1.6. Nifak Alameti Taşımaları 77
3.1.7. Cenneti Kendilerine Has Kılmaları 78
3.1.8. Dinî Tekliflerden Kendilerini Muaf Tutmaları 79
3.1.9. Dinlerini ve Kendilerini Üstün Görmeleri 80
3.1.10. Ezan ve Namazla İstihzâda Bulunmaları 81
3.1.11. Allah'a Eli Sıkı Demeleri 82
3.2. KİTAP EHLİNDEN İSTİKÂMET ÜZERE OLANLAR 83
3.2.1. Kitabı Hakkıyla Okumaları 83
3.2.2. Müslüman Olmalarından Dolayı Ezilmeleri 84
3.2.3. Manevî Anlamda Farklı Olmaları 84
3.2.4. Önceki İnanışını Devam Ettirmek İstemeleri 85
3.2.5. İnanlara İki Kat Ücret Verilmesi Meselesi 86
3.2.6. Habeş Kralı Necâşî 88
3.3. KİTAP EHLİNİN MUKÂYESESİ VE BİRBİRİNE KARŞI TUTUMU 90
3.3.1. Yahudi ve Hıristiyanların Kıyaslanması 90
3.3.2. Dinleri Hakkında Münâkaşaları 92
3.3.3. Fazîlet Yarışına Girmeleri 92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN SOSYAL HAYATLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

4.1. EHL-İ KİTAPLA DOSTLUK MESELESİ 94
4.1.1. Kitap Ehliyle Dostluğun Menedilmesi 95
4.1.2. Yahudi ve Münafıklarla Sırdaşlık 96
4.1.3. Münafıkların Yahudilere Muhabbeti 97
4.1.4. Münafıklaşan Yahudilerle Arkadaşlık 98
4.1.5. Dostsuz Bırakılan Mühtedîler 99
4.1.6. Kureyza Oğulları ve Ebû Lübâbe 100
4.2. YAHUDİLERİN MENFÎ DAVRANIŞLARI 101
4.2.1. Evs ve Hazreç Kabilelerini Kışkırtmaları 102
4.2.2. Müslümanlara Adavet Etmeleri 103
4.2.3. Sihirle Uğraşmaları 104

4.3. YAHUDİ VE MÜNAFIKLARIN İŞBİRLİĞİ 107
4.3.1. Hz. Peygamberin Hz. Zeynep'le Tezevvücü 107
4.3.2. Gizli Toplantılar Yapmaları 109
4.3.2. Menfaat Uğruna Beraber Olmaları 111
4.4. YAHUDİLERLE MÜŞRİKLERİN BERABERLİĞİ 112
4.4.1. Müminlere Eziyette Bulunmaları 112
4.4.2. Yahudilerin Şirke Taraftar Olmaları 114
4.5. HZ. PEYGAMBERİN HAKEMLİK ROLÜ 115
4.5.1. Tu'me b. Ubeyrık ve Hırsızlık 116
4.5.2. Bir Yahudi ile Münafığın Münakaşası 117
4.5.3. Eş'as b. Kays ile Bir Yahudi'nin Tartışması 119
4.5.4. Yahudilerin Şartlı Hakemlik Teklifi 120
SONUÇ 122
KAYNAKÇA 124

KISALTMALAR

a.s.	:Aleyhisselam
Bs.	:Baskı
b.y.	:Basım Yeri Yok
c.c	:Celle celâluhu
çev	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	:Hicrî
Hz.	:Hazreti
M.	:Milâdî
r.a.	:Radiyâllahu anh
sav	:Sallallâhu aleyhi ve sellem
Thk.	:Tahkîk eden
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
trc.	:Tercüme
ts.	:Tarih yok
ö.	:Ölüm yılı
vb.	:Ve benzeri

GİRİŞ

A. Tezin Konusu

Esbâb-ı nüzûl eserlerinden hareketle Ehl-i kitab'ı nüzûl sürecinde doğrudan veya dolaylı olarak yer aldıkları âyetlerin tespiti ve içeriği irdelenecektir. Kur'ân'ın her bir âyetinin sebeb-i nüzûlünü tespit etmek oldukça zor bir şeydir. Âyetlerin iniş sebebi, âyetler ancak rivâyet yoluyla tespit edilebilmektedir. Onun dışında bir müfessirin bir âyetin sebeb-i nüzûlünü kendi kanaatine dayanarak bulması mümkün değildir. Bu açıdan Ehl-i kitap ile ilgili ele alınacak olan âyetler, nüzûlünün tespitinde senet ve rivâyetlerin kullanıldığı âyetler olacaktır.

B. Tezin Amacı

Bazı âyetlerin tarihi süreç içerisinde indiği bağlamın dikkate alınmaması âyetlerin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebilir. Bu şekildeki âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için tahmini yorumdan öte nas hükmünde olan hadis ile aydınlatılması elzem bir durumdur. Bundan dolayı bu çalışmanın amacı, Ehl-i Kitab'ın nüzûl sürecinde hangi âyetlerin inmesine neden olduklarını tespit etmek, böylece ilgili âyetlerin bu bağlamda doğu anlaşılmasını sağlamaktır. Bununla birlikte Ehl-i kitab'ın ruh, düşünce, inanç vb. açıdan o dönemde nasıl bir durumda olduklarını ortaya koymaktır.

C. Tezin Yöntemi

Esbâb-ı nüzûl ile ilgili en eski kaynaklar okunacaktır. Burada yer alan rivâyetlerin Kütüb-ü Tis'a başta olmak üzere Sahîh olarak kabul edilen diğer hadis kaynaklarındaki yeri tespit edilecektir. Sonrasında bu rivâyetler, bir tahlile tabi tutulacaktır. Buradan hareketle ilgili âyetler tespit edilecek ve bir değerlendirmeye gidilecektir. Ayrıca Kur'an'da Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili olan âyetlerin nüzûl sebeplerinin tespiti için rivâyet tefsirlerinin bir kısmına da bakılacaktır. Âyetin indirilmesine sebep olan rivâyetin sıhhatine ayrıca değinilecektir.

D. Tezin Sınırlılıkları

Kur'an-ı Kerim, başta Allah'a iman olmak üzere ahlak, adalet ve âhiret hayatı gibi konulara değinmiştir. Kur'an'ın ana konusu hükmünde olan bu meseleler, bazen bir olaya binâen ele alınmıştır. Yahudi ve Hıristiyanların Allah (c.c) tasavvuru, ibâdet anlayışı, ahlakî özellikleri ve sosyal hayatları da bir sebebe bağlı olarak Kur'an'ın bahsettiği konular içerisindedir. Bu çalışmada ise Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili olarak nüzûl sebebi belli olan âyetler üzerinde durulacaktır. Bunun dışında kalan âyetlerin nüzûl bağlamında değerlendirmesi yapılmayacaktır.

E. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

a. Ehl-i Kitab

Sözlükte halk veya akraba anlamına gelen ehl "اهل", kavram olarak aynı yerde ikâmet edip bir arada bulunan aile anlamına gelmektedir.[1] Bunun yanı sıra ehl kavramı, bir insanın ailesi ya da evin kendi sahipleri gibi manalara da tekâbül etmektedir.[2] Bundan hareketle Ehl-i kitap, kitap ehli veya kitap sahipleri gibi manalara gelmektedir. Kur'an'ın muhtelif yerlerinde geçen bu ifade daha çok Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanılmıştır. Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplara sahip olmaları, bu iki dinin mensuplarının Ehl-i kitap şeklinde tesmiye edilmesinde etkili olmuştur. Kur'an'da Mekkî sûrelerden ziyade Medenî sûreler Ehl-i kitaptan bahsetmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in Medine döneminde muhatap olduğu kişiler Müslümanlarla beraber Yahudi ve Hıristiyanlardı.[3]

Ehl-i kitaptan olan Yahudiler, Hz. Musa'ya nâzil olan Tevrat'a inanmaktadırlar. Tevrat ise Kur'an'ın tabiriyle içerisinde nur ve hidâyetin bulunduğu ilahî bir kitaptır.[4] Bu özelliğine rağmen Tevrat, Yahudiler tarafından tahrîf edilmiş ve hükümleri âtıl bırakılmıştır. Kur'an, Yahudilerin bazı özelliklerinden de sıkça

[1] Müceddidüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *Kamûsu'l-muhît*, 8. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426), "Ehl", 963.
[2] Muhammed b. Mukrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Bs (Beyrût: Dârü's-Sadr, 1414), "Ehl", 11/28.
[3] Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'an", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 320.
[4] el-Mâide 5/44.

bahsetmiştir. Dünyaya aşırı hırslı olmaları,[5] ahlaken kendi kendileriyle çelişmeleri,[6] Müslümanlara düşmanlık beslemeleri,[7]sözlerinden durmamaları,[8] Yahudilerin Kur'an'da bahsedilen özellikleri arasındadır.

Hıristiyanlara Hz. İsa'nın doğduğu yere nispetle çoğul olarak Nasâra denilmektedir.[9] Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak görmüş[10] ve kendilerini Allah'ın sevgili kulları şeklinde kabul etmişlerdir.[11] Bu sebeple Kur'an'da açıkça eleştirilmişlerdir. Hıristiyanlar, kutsal kitap olan İncil'e sahip oldukları için kitap ehlinden kabul edilmektedirler. Bundan dolayı kendilerine Ehlü'l-İncil yani İncil'in sahipleri denilir.[12] Yüce Allah, Hıristiyanlara hitaben İncil sahipleri Allah'ın indirdiğiyle hükmedip onunla amel etsin demiştir.[13] Hıristiyanlar ise kendi kitaplarını değiştirmek sûretiyle Allah'ın bu emrine muhalefet etmişlerdir.

Kur'an'da sadece ismen zikredilen ve kitap ehlinden olduğu söylenen dinler de mevcuttur. [14] Bunlardan birisi de Sabiilik dinidir. Sabiilik, Yahudilikten ayrılan ve Hıristiyanlığa zemin hazırlayan bir mezhep olarak bilinir. Daha çok ışık kavramıyla özdeşleşen bu din, Hz. Yahya'ya tabi olanların dini şeklinde kabul edilir. Ginza Rabba yani Büyük Kitap gibi manalara gelen kutsal kitapları mevcuttur. Tek bir ilaha inanan bu dinin mensupları, Müslümanlar tarafından kitap ehli olarak addedilmişlerdir. Sabiiler, Yahudiler tarafından çok zulme uğramışlardır. Zulümden en hâli oldukları dönem ise Müslümanların himayesinde oldukları yedinci yüzyıldır.[15]

Kendisi hakkında Kur'an'da yeterli malumât verilmeyen ve Ehl-i kitaptan olduğu söylenen diğer bir din de Mecûsiliktir. Diğer adı Zerdüştlük olan Mecûsilik, İran'da neşet etmiş ve orada varlığını sürdürmüştür. Dinin bir nevi kurucusu olan Zerdüşt, hakikat arayışında bulunmuş ve bir yaratıcıya inanmıştır. Zerdüşt, inanmış

---

[5] el-Bakara 2/96.
[6] el-Bakara 2/80.
[7] el-Mâide 5/82.
[8] en-Nisâ 4/155.
[9] Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, trc, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 7. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), el-Bakara 2/111.
[10] et-Tevbe 9/30.
[11] el-Mâide 5/18.
[12] Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/518.
[13] el-Mâide 5/47.
[14] el-Hac 22/17.
[15] Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 7. Bs (Konya: Literatürk Yayınları, 2015), 163.

olduğu bu yaratıcıya Ahura Mazda ismini vermiş ve bu yaratıcıdan vahiy aldığını iddia etmiştir. Mecusiler, inançlarına göre hiç sönmeyecek olan bir ateşe kutsiyet atfetmişlerdir. Yesna, Visperad, Yaşt ve Videvdat gibi birkaç bölümden oluşan Aveste Mecûsilik dininin ilahi kitabı olarak kabul edilir.[16]

Mecûsilik ve Sabiilik dinleri, Yahudilik ve Hıristiyanlıkla beraber Kur'an'da sadece bir sefer zikredilmiştir.[17] Yahudi ve Hıristiyanlarla beraber zikredilmiş olmalarından dolayı bu iki dini Ehl-i kitaptan sayanlar da olmuştur.[18] Kur'an'da ise bu dinlere ait kitapların varlığından bahseden bir bilgiye değinilmemiştir. Sadece ismen geçen bu iki dinin inanç esasları veya diğer başka özelliklerinden bahsedilmemiştir. Vahye ilk muhatap olan kişiler Mecusî ve Sabiilik dinleri hakkında malumât sahibi oldukları için Allah (c.c) bu iki dini zikretmiştir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık, İslam gibi hem ilahi hem de semâvî dinler kapsamındadır. Çünkü bu dinlerin vahye mazhar olan peygamberleri ve vahiy mecmuası hükmünde olan kutsal kitapları vardır. Bu nedenle bu dinlerin Allah'a iman gibi müşterek itikatları vardır. Kur'an, Yahudilik ve Hıristiyanlığı kitap ehlinden saymış ve bu iki dini ortak olan kelime-i tevhide çağırmıştır.[19] Aslında semâvî olan bütün dinlerin özü tevhîd anlayışından ibarettir. Fakat bazı dinler hem kendi müntesipleri hem de din adamlarının müdahalesinden dolayı zamanla bu anlayıştan uzaklaştırılmıştır.

Müslümanlar, sosyal hayatta Yahudi ve Hıristiyanlarla mübâşerette bulunmuşlardır. Gerek muamelât gerekse diğer konularda gerçekleşen bu mübâşeret bir hoşgörüye dayanıyordu.[20] Kimi zaman bu iki grup, Müslümanların himayesinde de yaşamıştır. Bu himaye ve can ile mal güvenliğinin sağlanması, cizye[21] adı verilen bir vergi sayesinde mümkün oluyordu. Çünkü cizyenin alınması, Allah'ın Kur'an'da

---

[16] Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 508.
[17] el-Hac 22/17.
[18] Kaya, "Ehl-i Kitap", 10/510.
[19] Âl-i İmrân 3/64.
[20] İlyas Çelebi, "Dünyevi ve Uhrevi Konumları Açısından Ehl-i Kitap", Uluslararası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu, (İstanbul, 2006), 150.
[21] Cizye: Zimmet Ehli olarak kabul edilen ve aynı zamanda Dârü'l-İslam'da yaşayan Gayr-ı Müslim kişilerden, kanlarını ve mallarını korumak üzere alınan vergidir. Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (b.y.: Dârü'l-Kalem, 1412), 195.

zikretmiş olduğu açık bir emridir.[22] Bunun dışında Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanların kestiklerinden yemiş ve bu dinlere müntesip olan kadınlarla evlenebilmişlerdir.

Yahudi ve Hıristiyanlar, bazı mevzularda Kur'an'a konu olmuşlardır. Allah (c.c) hakkındaki düşünceleri, ahlakî özellikleri ve âhiret hayatı hakkındaki fikirleri bu konular arasındadır. Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitapları olan Tevrat ve İncil'e de sürekli atıfta bulunmuştur. Tevrat ve İncil'in insanlara doğru yolu göstermek için inzâl edildiği,[23] bu iki kitabın hikmetli birer kitap olduğu[24] bu atıflar içerisinde yer alır. Bu şekildeki övgüler, bu kitapların aslında birer vahiy ürünü ve semâvî olduklarını da göstermektedir. Bununla beraber kendileri ve kitapları hakkında bunca malumât verilen ve Ehl-i kitap olarak tavsîf edilenlerin Yahudi ve Hıristiyanlardan ibaret olduğunu söylemek mümkündür.

b. Esbâb-ı Nüzûl

Esbab-ı nüzûl**,** sebeb kelimesinin çoğulu olan esbâb ve iniş manasına gelen nüzûl kelimelerinden oluşan Arapça bir tamlamadır. Terminolojide ise esbâb-ı nüzûl, Kur'an âyetlerinin iniş sebebini ifade eder.[25] Kur'an, belli bir dönem ve kitleye hitâben nâzil olmuş olan ilahî bir kitaptır. Dolayısıyla âyetlerin bir kısmı belirli bir sebebe binâen indirilmiştir. Esbâb-ı nüzûl işte bu sebepleri doğru bir şekilde tespit etmeyi konu edinen bir ilimdir. Hemen belirtmen gerekir ki bir âyetin iniş sebebini tespit edebilmek ancak rivâyet yoluyla olabilir. Bunun dışında tahmin veya zan yoluyla âyetin inişini belirlemek mümkün değildir.

Sahîh hadis kitapları başta olmak üzere diğer hadis mecmuaları da bir âyetin nüzûlünün tespiti için müracaat edilen kaynaklar arasındadır. Çünkü bu kaynakların ekserisinde sıhhatin tespitinde dikkate alınan senetler mevcuttur. Fakat bu eserler, Kur'an'daki bütün âyetlerin iniş nedeninin tespiti için yeterli değildir. Çünkü Kur'an'ın her âyeti bir sebebe bağlı olarak nâzil olmamıştır. Umumiyetle sorulan sorulara veya yaşanan olaylara netlik getirmeye çalışan âyetler, bir sebebe binâen nâzil

[22] et-Tevbe 9/29.
[23] Âl-i İmrân 3/3-4.
[24] Âl-i İmrân 3/48.
[25] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 34. Bs (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 213.

olmuştur. Bunun dışında imanın esasâtını ve İslam'ın iktiza ettiği şeyleri ihtiva eden âyetler bir sebep doğrultusunda değil, Allah'ın takdir buyurmasıyla indirilmiştir.[26]

Sebeb-i nüzûlü bilmenin birden çok faydası vardır. Bu faydaları şöyle sıralamak mümkündür: Herhangi bir âyetin nüzûl sebebinin bilinmesi durumunda o âyetteki emrin hikmeti daha iyi anlaşılır. Ayrıca âyette kast edilen mana kısmen de olsa anlaşılacağı için akla gelen şüphe zâil olmuş olur. *"İman edip salih amel işleyenlere tattıklarından dolayı bir günah yoktur"*[27] meâlindeki âyet bu duruma güzel bir örnektir. Rivâyete göre Hz. Peygambere içki haram kılınmadan önce içki içenlerin durumu sorulmuş. Âyet, bu soruya binâen nâzil olmuştur. Fakat âyetin nüzûl sebebi hakkında yeterli malumâtı bulunmayan bazı kişiler, içkinin mübâh olduğunu bu âyetten çıkarsamış ve hataya düşmüşlerdir.[28]

Bir âyetin nüzûl sebebinin bilinmesiyle o âyetin içerdiği hüküm tahsîs edilmiş olur. Buna örnek teşkil eden *"Aranızda eşine zıhar yapanlar bilsinler ki eşleri kendilerinin anneleri değildir. Onların anneleri ancak onları doğurandır. Bu söylemiş oldukları çirkin ve kötü bir sözdür"*[29] ayetidir. Rivâyete göre Evs b. Sâmit adında bir sahabe, eşi Havle'ye "senin sırtın bana anamın sırtı gibidir" demiştir. Âyet ise bu meseleyle ilgili olarak nâzil olmuştur.[30] Âyetin nüzûl sebebini bilen birisi bu durumu yaşanabilecek başka bir olaya kıyas yapabilir. Eğer âyetin nüzûl sebebi bilinmeseydi âyetin içermiş olduğu hükümden faydalanılamazdı.[31]

Kur'an belirli bir coğrafya ve mekânda nâzil olan evrensel mesajlar barındırmaktadır. Bundan dolayı Kur'an'ı doğru bir biçimde anlayabilmek, nüzûl dönemine muttali olmayı gerektirir. Bu da ancak Kur'an âyetlerinin arka planı hükmünde olan sebeb-i nüzûlü bilmekle mümkündür. Bununla beraber nüzûl sebeplerini bilen, Kur'an'ın genel mesajlarını daha güzel bir şekilde kavrayıp yorumlayabilir.

---

[26] Celal Kırca, "Esbâb-ı Nüzûl", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2 (2001), 4.
[27] el-Mâide 5/93.
[28] İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Ğırnâtî eş-Şâtıbî, *el-Muvafakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Ali Selman, 1. Bs (b.y.: Dârü İbnu'l-Affân, 1417), 1/157.
[29] el-Mücâdele 58/2.
[30] İmam Ebul-Hasen Ali b Ahmed el-Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 1. Bs (Riyad: Dârü'l- Meymân, 1426)., 274.
[31] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usülü,* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971), 113.

Bir âyetin iniş nedenini belirten birden çok rivâyet olabilir. Bu durumda yapılması gereken en öncelikli şey sahîh olan rivayeti belirlemektir. Tespit edilen rivâyet sıhhat bakımından şüphe barındırmıyorsa nüzûl için bir sebep olarak kabul edilebilir. Her iki rivâyet sıhhat noktasında müsavi ise o halde mezkûr olaya şahit olan kişinin rivayeti daha makbuldür. Şayet rivâyetler birbirlerine tercih edilmeyecek derecede ise zaman yakınlığı bulunmak şartıyla her ikisi cem‘ edilir. Bu da mümkün değilse o halde inen âyetlerin farklı olaylar sonucunda mükerrer olarak nâzil olduğunu söylemek mümkündür. [32]

Usul bilgisiyle iştigal edenlerin sebeb-i nüzulle ilgili olarak değindiği ve tartıştığı bazı konular vardır. Bunlardan birisi de sebebin hususiliğinin lafzın umumilerine engel olup olmayacağı meselesidir. Kimisi bazı âyetlerin sadece nâzil olduğu olay veya kişiyle ilgili olduğunu iddia etmiştir. Kimisi de inen bütün âyetlerin sebepleri belli olsa dahi her zaman ve herkes için ilahi bir mesaj taşıdığını ifade etmiştir. İlk fikir Kur’an âyetlerinin belirli bir sebep ve olaya sınırladığı için Kur’an’ın evrenselliğine uymayan hasr problemini beraberinde getirmiştir. Sebebin hususiliğini lafzın geneline engel olarak görmeyen anlayışta ise böyle bir durum söz konusu değildir.[33] İkinci görüş müfessirler tarafından daha muteber sayılmaktadır

Âyetlerin anlaşılmasına doğrudan katkı sağladığı için İslam âlimleri sebeb-i nüzûl konusunda birçok eser telif etmişlerdir. Sebeb-i nüzûlle ilgili olarak eser yazan ilk kişi Ali b. Medin (ö. 234/848)’dir. Vâhidî (ö. 468/1076)’nin Esbâbu’n-Nüzûl adlı eseri bu alanda en çok tanınan ve müracaat edilen eserdir. Ca‘berî (ö. 732/1332) ise Vâhidî’nin bu eserini özetlemiş ve kitap haline getirmiştir. İbn Hacer (ö. 852/1449) de bu alanda eser yazmış fakat ömrü yetmediği için eserini tamamlayamamıştır. Suyutî (ö. 911/1505) de nüzûl sebepleriyle ilgili olarak Lübâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl adlı kitabı yazmış ve bunu mükemmel bir eser olarak tanıtmıştır.[34] Çalışmamızda da ise zikredilen bu eserlerden gerekli atıflar yapılacaktır.

[32] Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/361.
[33] Okumuş, “Ulûmu’l-Kur’an”, 330.
[34] Ali Eroğlu, *Kur’an Tarihi ve Kur’an İlimleri*, 2. Bs (Erzurum: Eser Ofset, 2012), 143.

BİRİCİ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN İMANLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

"امن" (E-me-ne) fiil kökünden türemiş bulunan iman: sözlükte güven, huzur, şüpheden uzak ve korkudan emin olma gibi anlamlara gelmektedir. Istılâhî olarak iman: Cenâb-ı Allah'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirmiş olduğu şeriatın tümüne inanmak demektir.[35] Başka bir tanıma göre iman, şüpheden tamamıyla uzak bir şekilde kesin doğrulamayı ifade eder. Bu da ancak kat'î karar ve tam teslimiyetle mümkün olabilir.[36] Bu ifadelere göre söyleyecek olursak iman, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna, meleklere, peygamberlere ve onlarla gönderilen ilâhî kitaplara, kadere ve âhiret hayatına inanmayı içeren bir kavram olarak kabul edilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm, imanın rükünlerini bir bütün olarak zikretmiş ve bu erkâna tam bir şekilde iman edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[37] Bundan dolayı kendisini mümin olarak tanıtan bir insanın, imanın bütün esaslarına inanması gerekir. Ayrıca imanın her bir rüknü, diğer rükünlerini tamamlayacak mâhiyettedir. Mesela Allah'a inanmak, âhiretin varlığına inanmanın bir gereğiyken, Allah'ı inkâr etmek de âhireti yok saymayı beraberinde getirir. "*Yoksa kitabın bir kısmına inanıyor, bir kısmına inanmıyor musunuz?*"[38] âyetini imanın rükünleri açısından düşündüğümüzde Kur'ân'ın imanda kısmî inanışı makbûl saymadığını görürüz.

Semâvî dinler başta olmak üzere her dinin kendine ait bir iman kavramı ve tanımı vardır. Bazı dinlerde iman kavramı ve inanç silsilesi, o dine müntesip olanlar için bir anlam ifade ederken bir başkası için anlamsız gelebilir. Dinlerin sembolik olan kısımları buna bir örnektir. Kur'ân-ı Kerîm, her ümmetin yapmış olduğu amelin kendisine câzip olarak gösterildiğini ifade eder.[39] Bu tarz ifadelerden anlıyoruz ki her dinin mensûbu, kendi dininin en doğru din olduğunu savunmaktadır. Kur'an; iman, ahlak ve diğer konularda kendilerinin en sahîh din ve yol üzere olduklarını iddia eden

[35] Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât,* "Emn", 91.
[36] Sadudîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Taftazânî, *Şerhu'l-mekâsıd fî ilmi'l-kelâm* (Pâkistan: Dârü'l-Maârif en-Nu'mâniyye, 1401), 2/255.
[37] el-Bakara 2/258.
[38] el-Bakara 2/85.
[39] el-En'âm 6/108.

Yahudi ve Hıristiyanları eleştirel tarzda konu edinmiş ve bunlarla ilgili öz bilgiler vermiştir. Bu bölümde ise kitap ehlinin Allah'a iman başta olmak üzere iman kapsamında olan diğer konularına sebeb-i nüzûl bağlamında değinilecektir.

1.1. ALLAH TASAVVURU

Dinlerinin öğretileri veya doğru olduğunu düşündükleri ilâhî kitapları doğrultusunda Yahudi ve Hıristiyanlar, bir yaratıcıya inanırlar. Bu yaratıcı her şeyi yaratan[40] ve bütün varlıkların meydana gelmesinde iradesi bulunan bir yaratıcıdır.[41] Bu şekildeki sıfatlandırmalar, İslâm dininin ilâh tasavvuruna benzerlik göstermektedir. İslâmiyet'te ilâh tasavvuru daha net bir şekildeyken bu durum diğer semâvî dinlerde farklılık göstermektedir. Mesela Yahudi ve Hıristiyanlar, ileride de değinileceği üzere fiziksel ve davranışsal olarak Allah'a insanî vasıflar yüklemekle ciddi hata ve çıkmazlara düşmüşlerdir.

Allah'ın beşerî bir mâhiyete sahip olduğunu iddia edip dile getirmek veya ileri bir boyut olarak bu düşünceyi bir inanç ilkesi haline getirmek, teolojik farklılıklardan kaynaklanan birçok ayrılığa ve tartışmaya neden olmuştur. Aslında değişik bir ilâh algısı ve tasavvuru, bu farklılaşmayı kaçınılmaz kılan etkenlerin başında gelir. Bu açıdan düşündüğümüzde dinleri birbirinden ayrı kılan birçok neden zikredilebilir. Semâvî dinler için düşündüğümüzde ise bu dinlerin birbirinden farklı bir boyutta olması, kendisine iman edilen ilâhın o dinin öğretilerine göre tavsîf edilmesinden kaynaklandığı söylenilebilir.

1.1.1. Yahudilikte Allah Tasavvuru

Yahudiliğe göre Allah (c.c), her şeyi yaratan ve idare edendir. Gücü ve kudreti nihâyetsiz olan bu yaratıcının ne öncesi ne de sonrası vardır. Yani hem ezelî hem de ebedîdir. El, Elohim, Adonay ve Yehova şeklinde tesmiye edilen Allah (c.c), soyut olduğundan gözle görülemez. Allah'ın heykeli veya resminin yapılması, Yahudilerin şerîatinde caiz değildir. Bütün insanları yaratan Allah (c.c) , Yahudiler ve onların soyundan gelecek olanlara ayrıcalık tanımıştır. Bununla beraber diğer insanlar da Yahudilerin emrine bakan bir nevi hizmetçi hükmündedir.[42]

---

[40] *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Yaratılış, 1:1.
[41] Yuhanna, 1:3.
[42] Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, 6. Bs (Ankara: Berikan Yayınevi, 2015), 314.

Yahudilere göre Allah, kısmen de olsa antropomorfik yani insanî özellik taşımaktadır. "Ben yeri ve göğü altı günde yarattım. Yaratma işi bittikten sonra da yedinci günde istirahate çekildim"[43] şeklindeki Tevrat âyeti buna örnek olarak verilebilir. Yani Yahudiler, Allah'ın bir iş yaptıktan sonra yorulduğuna ve o işten sonra istirahate çekildiğine inanırlar. Oysa Kur'an Allah'ın dinlenme, yorulma veya uyuklama gibi beşeri sıfatlardan münezzeh olduğunu ifade etmektedir.[44] Bununla beraber Allah'ın bir insan gibi Hz. Yakup ile güreşmesi de Allah'a atfedilen beşerî hallerden birisidir.[45]

Yahudiler, ilah olarak sadece Allah'ı kabul etmişlerdir. Çünkü Allah, Hz. Musa'ya hitâben Tevrat'ta "Benden başka tanrın olmayacak"[46] ifadesini kullanır. Yani Allah, yaratma ve kâinatı idare etme noktasında tek bir yaratıcı hükmündedir. Şirke karşı olan bu inanış, İslam dininde benimsenen tevhîd anlayışıyla büyük oranda örtüşür durumdadır. Aynı zamanda Yahudiler bir olan Allah'ın âlemi daimî bir şekilde yönettiğine inanmışlardır. Onlara göre nihâyetsiz güce sahip olan Allah'ın kâinatın idaresinden elini çekmesi, âlemin sonunu beraberinde getirecektir.[47]

Genel olarak Yahudilerin Allah (c.c) hakkındaki düşüncelerine kısaca değinildi. Şimdi ise Kur'an bağlamında Yahudilerin Allah'la ilgili olan fikir ve tasavvurlarından bahsedilecektir. Bahse konu olan âyetlerin sebeb-i nüzûlü de ele alınacak olup ayrıca rivâyet değerlendirilmesi de yapılacaktır. Konuyla ilgili olarak mütalaası yapılacak olan ilk âyet meâlen şöyledir:

"Yahudiler, 'Üzeyr, Allah'ın oğludur' dediler. Hıristiyanlar da 'İsa, Allah'ın oğludur' dediler. Bu sözler, daha önce küfrü benimsemiş olanların dediklerine benzer sözlerdir…"[48]

İbn Abbâs, bu âyetin inişiyle ilgili olarak şöyle bir olay aktarır: Sellam b. Mişkem, Nu'man b. Evfa ve Muhammed b. Dıhye gibi bazı Yahudiler Hz. Peygamberin yanına gelip ona "Sen Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görmemene rağmen

[43] Çıkış, 31:17.
[44]el-Bakara 2/255.
[45] Yaratılış 32:28.
[46] Yasa'nın Tekrarı, 5:7.
[47] Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi,* 315.
[48] et-Tevbe 9/30.

bizden sana karşı nasıl bir tebaiyet beklersin" demişlerdir. Âyet ise buna binâen nâzil olmuştur.[49]

Âyette Üzeyr şeklinde geçen ve asıl adının Ezra olduğu bilinen bu kişi, İsrailoğullarına mensup olan bir şahıstır. İslam âlimlerinin bir kısmı tarafından peygamber olarak kabul edilmektedir. Üzeyr, kendisi hakkında pek malumât bulunmamakla beraber Kur'an'da sadece ismen zikredilmektedir.[50] Yahudilerin bir kısmı bu şahsın Allah'ın oğlu olduğuna inanır. Rivâyete göre Yahudiler, ellerinde Tevrat olmasına rağmen onu bırakıp dalalete sapmışlardır. Buna binâen Allah, onlara Tevrat'ı unutturmuştur. Halis bir kul olan Üzeyr dua edince Allah (c.c) Tevrat'ı tekrardan ona ilham etmiştir. O yüzden bazı Yahudiler, Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görmüşlerdir.[51]

Allah'a bir nevi velâdet atfeden bu anlayış, Yahudilerin Allah (c.c) hakkındaki tasavvuruna uygun değildir. Çünkü Yahudiler, Allah'ın fiil ve icraatta tek olduğuna inanmış ve bundan dolayı şirkten uzak durmaya çalışmışlardır. Bu durum, Tevrat'ın bazı pasajlarından net olarak anlaşılmaktadır. Fakat mezkûr âyete göre Yahudiler, tevhîd anlayışına karşı muhalif bir tutum içerisinde olmuşlardır. Bu da Üzeyr'in Allah'ın oğlu olarak görülmesidir. Ancak genel kabul ve kanaate göre Yahudilerin sadece bir kısmı daha önceden böyle bir anlayışı benimsemiştir.

Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görmelerinin yanında bazı Yahudiler, Allah'ın mâhiyeti hakkında da fikir beyân etmişlerdir. Yani Allah'ın –hâşâ- cinsini veya neyden meydana geldiğini Hz. Peygambere sormuşlardır. Bahsi geçen bu mevzu ihlâs sûresinin anlamı ve nüzûl sebebi bağlamında değerlendirilecektir. Bundan dolayı ilk olarak İhlâs sûresinin anlamı meâlen verilecektir şöyle ki:

"De ki: O, Allah'tır, birdir. Allah (c.c) Samet'tir (Bütün mahlûkat ona muhtaçtır ama o hiçbir şeye muhtaç değildir) O, ne doğmuştur ve ne de doğrulmuştur. Onun eşi ve benzeri yoktur."[52]

---

[49] Abdurrahman b. Ebû bekir es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, thk. Ahmed Abdüşşafi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.)., 104.
[50] Baki Adam, "Üzeyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 401.
[51] Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Emelî Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tevili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Bs (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420), 14/202.
[52] el-İhlâs 112/1-4.

Dahhâk (ö.180/797), Katâde (ö.117/735) ve Mukâtil (ö.150/767) şöyle bir rivâyet aktarırlar: Yahudilerin bir kısmı Hz. Peygamberin yanına gelip "Rabbini bize tavsif et. Çünkü Allah, Tevrat'ta kendi mâhiyetini açıklamıştır. Onun neyden mürekkep olduğunu, altından mı, bakırdan mı veya gümüşten mi olduğunu bize haber ver. Yer içer mi, dünyayı kimden miras olarak aldı veya dünyayı kime miras olarak bırakacak?" şeklinde sorular sormuşlardır. Hz. Peygambere sorulan bu soruların ihlâs sûresinin inişine sebep olan olaylardan biri olduğu ifade edilmektedir.[53]

Yahudiler, Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görüp o şekilde inanmışlardır. Hıristiyanlar, İsa Mesîh'i[54] ibâdete layık birisi addetmiş ayrıca onun Allah'ın oğlu olduğuna da iman etmişlerdir. Mecûsiler de Güneş ve Ay'a kutsiyet atfettiklerinden cansız olan bu iki mahlûka perestiş etmişlerdir. Müşrik olan Araplar ise Allah'a iman etmeleriyle beraber fiil ve idare noktasında putları Allah'ın bir ortağı saymışlardır. Bundan dolayı Allah, hem çocuğunun hem de ibâdet ve idare cihetinde bir ortağının olmadığını ifade etmek üzere ihlas sûresini indirmiştir.[55]

Tevhîd, Allah'ın gerek halk ve icatta gerek diğer konularda tek olmasını ifade eden bir kavramdır. Amelde tevhîd anlamına gelen ihlas ise Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmasıdır. Yahudi ve Hıristiyanlar Allah'a oğul nispet etmek sûretiyle tevhîde halel getirmişlerdir. Ayrıca Yahudiler, Allah'ın altından mı gümüşten mi olduğuna, insanlar gibi yeme, içme özelliğinin bulunduğuna ihtimal vermişlerdir. Mecûsi ve Müşrikler de Allah (c.c) dışında başka şeylere ibâdet etmek sûretiyle şirke saplanmışlardır. Bütün bu vehmî anlayış ve inanışların, ihlas sûresinin inişine birer sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Kur'an, bir konuyu anlatmak için bazen mecazî veya kinaî bir üslup takip eder. Bu şekildeki mecazî bir üslup ise bazıları tarafından gerçekmiş gibi algılanabilir. Yahudiler de Allah'ın kudretini anlaşılır kılmak için Kur'an'da geçen ifadeleri gerçekmiş gibi zannedip kendi anlayışlarına göre yorumlamışlardır. Bunlardan birisi de Zümer sûresinde geçen bir âyettir. Âyet, meâlen şöyledir:

---

[53] el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, 831.

[54] Mesîh: Kelime itibariyle yürüyen, seyahat eden gibi anlamlara gelir. Hıristiyanlar göre bu kavram Hz. İsa için kullanılmıştır. Bk. Müceddidüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *Kamûsu'l-muhît* "Msh", 241.

[55] İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Beyrût: Dâru Taybe, 1420), 8/527.

"Allah'ı tam hakkıyla takdir edemediler. Yeryüzünün hepsi kıyamet gününde onun kabzasındadır (yani elindedir) Sema da onun güç ve kudretiyle dürülmüştür. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir, âlidir."[56]

Zümer sûresinde geçen bu âyetle ilgili olarak Buharî (ö.256/870) şöyle bir olay zikreder: Yahudilerden bir kişi Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve ona şunu demiştir; "Ey Muhammed! Allah (c.c) gökyüzünü bir parmağında, Yeryüzünü bir parmağında, ağaçları bir parmağında ve diğer mahlûkatı da bir parmağında taşımış ve kendisine ben melikim demiştir." Bunun üzerine Hz. Peygamber, azı dişleri görününceye değin gülmüş ve *"Allah'ı hakkıyla takdir edemediler…"* âyetini o Yahudiye karşı okumuştur.[57]

Bu âyet hakkında Buharî'nin sahîhinde geçen benzer ifadeler, Müslim (ö. 261/876)'de de mevcuttur. Müslim'deki rivâyete göre Yahudi bir bilgin, Allah'ın her bir parmağıyla mevcudattan bir şeyi idare ettiğini iddia etmiştir. Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v) gülerek o şahsa karşı Zümer sûresinden Allah'ın kudretiyle ilgili olan âyeti okumuştur.[58] Her iki haberde de Hz. Peygamberin Yahudilere gülerek cevap vermesi, onların Allah (c.c) hakkında bir tevehhümde bulunduğunu göstermektedir. Zaten Kur'an, onların yanlış veya bâtıl inançlarını ta'dîl etmek için de nâzil olduğu bilinmektedir.

Allah, kendi kudret ve iradesini insanların fehmine yakınlaştırmak için böyle bir temsili kullanmaktadır. Fakat zikri geçen olaya göre Yahudiler, Kur'an'da Allah (c.c) ile ilgili olan bu mecazî ifadeyi hakikatmiş gibi telakki etmektedirler. Bununla beraber önceden değinildiği gibi Yahudiler, Allah'a antropomorfik özellikleri bulunan bir ilah olarak bakarlar. Buna Tevrat'tan örnek verilecek olursa Yahudilere göre Allah, bazı insanlara Nuh tufanıyla cezalandırmıştır. Daha sonra bunu yaptığı için bir insan gibi üzülmüş ve pişman olmuştur.[59] İşte bu ve buna benzer inanışlarından hareketle Yahudiler, Allah'ın azamet ve yüceliğini ifade eden âyetlere yanlış manalar vermiştir.

---

[56] ez-Zümer, 39/67.
[57] Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh el-muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, 3. Bs (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "Tefsîr", 68 (No. 6978).
[58] Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî İbn Haccâc Müslim, *Müsnedü's-sahîh el-muhtasar bi nakli'l-'adl*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Sıfat-ı Kıyâme", 19.
[59] Tekvin, 6:5-7.

1.1.2. Hıristiyanlıkta Allah Tasavvuru

Hıristiyanlık, semâvî diğer iki din olan Yahudilik ve İslam'a göre ilah tasavvuru bakımından karışık olan bir dindir. Bu karışıklık, Hıristiyanlığın temel inanışının zamanla yanlış yorumlanması veya değişmesinden kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlıktaki ilâh algısını farklı ve anlaşılmaz kılan en önemli unsur, üçe bölme veya üçleme anlamına gelen Teslîs doktrinidir. Hz. İsa'nın Baba, Oğul ve Kutsal Rûh ismiyle vaftizi yapmanın gerekliliğini ifade etmesi,[60] Teslîs inancının bir temeli veya kaynağı olarak kabûl edilmektedir. Bu inanca göre Allah; Baba, Oğul ve Kutsal Rûh şeklinde taksim edilmiştir.[61]

Teslîsin birinci unsurunu oluşturan Baba, mekân ve zamandan münezzehtir. Her şeyin ilmi onun elindedir. Her şeye gücü ve kudreti yeten yüce bir zat olarak kabul edilir. Baba, aynı zamanda mutlak yaratıcı konumundadır.[62] Genel olarak sıralanan bu vasıflar, İslâm dîninin Allah (c.c) hakkındaki sıfat ve nitelendirmeleriyle örtüşür durumdadır. Fakat Hıristiyanlıktaki Baba inanışının tam olarak Allah'a tekabül ettiğini söylemek mümkün değildir. Bunun dışında semâvî dinlerin kaynakları bir olmasından dolayı, inanç esaslarında benzerliklerin görülmesi muhtemel bir durumdur.

Teslîsin ikinci unsuru Oğul inanışından oluşmaktadır. Bu anlayış, Allah'a çocuk sahibi olma gibi insanî vasıf yüklemenin sonucunda oluşan bir inanıştır. *"Baba ne yaparsa Oğul da aynı şeyi yapar. Çünkü Baba, Oğul'u sever ve yaptıklarının hepsini ona gösterir"*[63] ifadesi, Baba hakkında zikredilen vasıfların aslında Oğul için de geçerli olduğunu göstermektedir. Baba, her şeye güç yetiren ve kudretli biri olarak kabul edildiği gibi Oğul da aynı güce sahip ve her şeye güç yetiren birisi olarak kabul edilmiştir. Diğer bir tabirle Oğul, aslında Baba'nın bir niddi ve eşi hükmündedir.[64]

Teslîsin üçüncü unsuru, Kutsal Ruh ya da diğer adıyla Ruhu'l-Kudüs'tür. *"Ne var ki O, yani Gerçeğin Rûhu gelince, sizi tüm gerçeğe yöneltecek"*[65] şeklindeki İncîl pasajı, Kutsal Ruh'tan bahsetmektedir. Kutsal Rûh, Baba ile Oğul'un taşıdığı sıfatları

[60] Matta, 28:19.
[61] Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 9. Bs (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 27.
[62] Yuhanna, 1:14
[63] Yuhanna, 5:20.
[64] Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 28
[65] Yuhanna, 16:12-13.

taşımakla beraber gerçekleşen bazı konsillerle bir Tanrı olarak kabul edilmiştir.[66] Fakat İncil'de Baba ve Oğul gibi kendisine çok dikkat çekilmemiştir. İslam âlimlerinin bir kısmına göre Cebrail (as) olarak kabul edilen Kutsal Ruh, Hıristiyanlar için Allah'ın öncesi ve sonrası olmayan bir ruhu olarak kabul edilmektedir.[67]

Görüldüğü üzere Hıristiyanlık teolojisi, anlaşılması biraz güç olan bir mâhiyete sahiptir. Çünkü Hıristiyanlıkta yaratıcı olarak kabul edilen ilah hakkında birden çok fikir mevcuttur. Fikirlerin çokluğuna neden olup dinin anlaşılmasına engel olan mesele ise önceden değinildiği üzere Teslîs inancıdır. Teslîs ise tevhîd inancının aksine Allah'ın bir değil, birden çok ilah olmasını ifade eder. Bununla beraber bir dinin açık ve anlaşılır olması, yaratıcı olarak kabul edilen zatın net olarak bilinmesiyle mümkün olabilir. Aksi takdirde ilah inancında yaşanan bir muammalık, diğer esasları da anlaşılmaz kılabilir. Nitekim Hıristiyanlık, bu durum için örnek olarak verilebilecek dinlerdendir.

Kur'an-ı Kerim, Hıristiyanların ilah inancındaki karışıklığına işaret ederek, Allah'ı üçün üçüncüsü şeklinde nitelendirenlerin küfre girdiklerini bildirmektedir.[68] Bununla beraber Allah'a velâdet nisbet etmek sûretiyle Hıristiyanlar Hz. İsa'yı, Yahudiler ise Hz. Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görmüşlerdir.[69] Baba veya oğul şeklindeki bu sıfatlandırmalar, fani olan insanlar için geçerlidir. Allah (c.c) ise böyle bir şeyden münezzehtir. Yahudi ve Hıristiyanlar ise böyle bir nitelendirmeyi Allah (c.c) adına uygun gördüklerinden dolayı açık bir hata ve yanlışa düşmüşlerdir.[70]

Buraya kadar Hıristiyanların ilah tasavvuruyla ilgili genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra şimdi Kur'an'da Hz. İsa'dan ve Hıristiyanların Allah (c.c) tasavvurundan bahseden âyetlere ve o âyetlerin sebeb-i nüzûlüne değinilecektir. Konuyla ilgili olan ilk âyet meâlen şöyledir:

---

[66] Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, 391.
[67] Hasan Hüseyin İslam, "Yeni Ahit'te ve Kur'ân'da Kutsal Rûh Kavramı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/13 (Ocak 2020), 9.
[68] el-Mâide 5/73.
[69] Tevbe 9/30.
[70] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/221.

"Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen şamata etmeye başlar"[71]

Âyetin nüzûl sebebi hakkında Ahmet b. Hanbel (ö.241/855), İbn Abbâs'tan (ö.68/687) naklen şu hadisi zikreder: Hz. Peygamber, Kureyş'e hitaben "Allah (c.c) dışında inandığınız hiçbir şeyde hayır yoktur" şeklinde konuşmuştur. Bunun üzerine Kureyş halkı yani Müşrikler, (Hıristiyanların böyle bir akîdeye sahip olduğunu bilmelerinden kaynaklı olarak) "Sen İsa'nın sâdık ve sâlih bir peygamber olduğuna inanmıyor musun?" şeklinde bir ifade kullanarak, Allah resulünü zor durumda bırakmaya çalışmışlardır.[72] Âyet, bu olay üzerine nâzil olmuştur.[73]

Hıristiyanların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak görmeleri, Müşriklerin Allah'a putları ortak koşmalarıyla eş değerdir. Çünkü sonuç itibariyle her iki grup da fiil ve idare noktasında Allah'a birilerini ortak saymaktadır. Müşrikler, şirk açısından Hıristiyanlarla aynı kategoride bulunduklarının bilincinde olmalarından dolayı hem Hz. Peygamberi zor duruma sokmak hem de şirklerine bir meşrûiyet kazandırmak amacıyla ona Hz. İsa ile ilgili soruyu yöneltmişlerdir.[74] Hıristiyanlar, Allah (c.c) dışında ayrıca Hz. İsa'yı ma'bûd ittihaz ettikleri için de şirke düşmüşlerdir.

Hz. Peygamber, kendi döneminde bazı Hıristiyanlarla Hz. İsa hakkında münâkaşaya girmiştir. Bunlar, Necrân[75] bölgesinde yaşayan ayrıca bilgisi ve donanımı fazla olan Hıristiyanlardı. Hz. İsa'nın bir ilah veya ilahın oğlu olma iddiası, bu tartışmanın ana konuları arasındadır. Bu çekişmelerin içerisinde lanetleşme ve beddualaşmaya varanların olduğu da görülür. Buna verilebilecek en iyi örnek,

---

[71] ez-Zuhruf, 43/57.
[72] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrût: y.y. 1405/1985), 5/85 (No.2918).
[73] el-Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 696.
[74] Cemaluddîn Abdurraman İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî İlmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422), 4/81.
[75] Necrân: Yemen sınırında bulunan Arabistan'daki bir bölgenin adıdır. Bu şehrin içerisinde Necran Ka'besi denilen bir ka'be bulunur. Aynı zamanda Burûc Sûresinde bahsedilen ve zamanın kralı tarafından ateşe Ashab-ı Uhdud olayı bu bölgede gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberle Hz. İsa hakkında münakaşa yapan kişilerin Necran dediğimiz bölgeden olduğu bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Abdulmumin b. Abdulhak b. Şemâil el-Kâti'î el-Bağdâdî el-Hanbelî Safiyuddîn, *Merâsidu'l-ittıla' alâ esmâi'l-emkineti ve'l-bikâ'*, 1. Bs (Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1412), 3/1359.

mübâhele âyeti olarak bilinen Âl-i İmrân sûresinin altmış birinci âyetinde bu durum meâlen şöyledir:

"Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın laneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim."[76]

"بهل" (Be-he-le) fiil kökünden türemiş bulunan mübâhele, karşılıklı lanetleşme ve beddualaşma gibi anlamlara gelmektedir.[77] Hz. Peygamber, Necrân Hıristiyanları ile lanetleşme yoluna gitmiştir. Hıristiyanlar, âyetten anlaşıldığı gibi Hz. İsa'yı bir ilâh veya ilâhın oğlu olarak gördüklerinden dolayı Hz. Peygamber de Hz. İsa'nın Âdem (as) gibi dünyaya babasız geldiğini[78] ifade eden âyete dikkat çekmiş ve Hz. İsa'nın da bir beşer olduğuna vurgu yapmıştır. Bu, Hıristiyanların hoşuna gitmeyen ve onların akîdelerine ters düşen bir inanç olduğu için Hıristiyan bilginlerinin itiraz etmelerine sebep olmaktadır.

Mübâhele âyetinin nüzûl sebebi hakkında Vahidî şu ifadeleri aktarır: Allah resulü, Necrânlı iki rahibe Müslüman olmalarını söylemiş ama onlar önceden Müslüman olduklarını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara "Siz yalan söylüyorsunuz çünkü haça karşı secde etmeniz, Allah'a oğul nispet etmeniz ve içkiyi içmeniz, Müslüman olmanıza engel olmuştur." şeklinde bir karşılık vermiştir. Ardından bu iki rahip, Allah resulüne Hz. İsa'yı sormuşlar fakat Hz. Peygamber cevap vermeyip sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bu olaya binâen mübâhele âyeti inince de Hz. Peygamber, o iki rahibi mülâeneye davet etmiş ve mülâeneye Ehl-i Beyti[79] ile katılmayı düşünmüştür.[80]

---

[76] Âl-i İmrân, 3/61.
[77] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Bhl" 11/72.
[78] Âl-i İmrân, 3/59.
[79] Ehl-i Beyt: Ev halkı anlamına gelen Ehl-i Beyt, bir kişinin çocukları veya torunlarının hepsini kapsayan bir kavramdır. İslâmî terminolojide ise sadece Hz. Peygamberin soyu ve ailesi için kullanılmıştır. Bu kavramla daha çok Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali, Hz. Fatma ve Hz. Peygamber kast edilmiştir. Ehl-i Beyt, Şiî kaynaklarda "ıtre" kavramıyla ifade edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/498-501.
[80] el-Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl,* 250.

Âyetle ilgili olarak şöyle bir olaydan da bahsedilir: Akîb ve Seyyid namında Necrânlı iki reis, Hz. Peygamberin yanına gelerek onunla mülâane etmek istemişlerdir. Bunlardan birisi Hz. Peygamberin hak bir peygamber olduğuna ihtimal verdiğinden diğerini bu fikirden vazgeçirmiştir. Buna karşılık her ikisi de güvenilir birisinin kendileriyle beraber gönderilmesini, Hz. Peygamberden isterler. Allah resulü de onlarla beraber *"Bu, ümmetin en güveniliridir"* diyerek Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı[81] gönderir. Ebû Ubeyde, aynı zamanda cizye ile de ilgilenmiştir.[82]

İbn Hanbel de zikri geçen âyetle ilgili olarak şöyle bir rivâyete yer verir: Hz. Ali, Hz. Peygamberin yerine Medine'de kalmak için bir gazveye katılmamıştır. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Peygambere "Beni kadınlar ve çocuklarla mı bırakacaksın?" diye sormuştur. Allah resulü de ona "Bana karşı Mûsâ'nın konumundaki Hârûn gibi olmak istemez misin?" diye karşılık verir. Bu olaydan sonra Hz. Peygamber, hem mülâane mevzusunda ismi geçtiği için hem de onu taltîf etmek istediğinden Hayber'de sancağı Hz. Ali'ye verir. Müsned'de bu olayın anlatılmasının yanı sıra âyetin iniş sebebine de değinilmektedir.[83]

Necrân Hıristiyanları ve onların Hz. İsa'yla ilgili fikirleri hakkında nâzil olan âyetlerden birisi de Hz. İsa'nın bir ilah gibi ma'bûd olarak görülmesiyle alakalı olan âyettir. Âl-i İmrân sûresinde geçen ve konuyla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

"Kendisine kitap, hikmet ve nübüvvetin verildiği hiçbir insanın, insanlara 'Allah'ı bırakıp bana taat ve kullukta bulunun' demesi mümkün değildir. Fakat o, 'Kendisinden ders alıp öğrendiğiniz kitap uyarınca Rabbinize bağlı kullar olun' der."[84]

Hz. Peygamber, Yahudileri ve Necrân Hıristiyanlarının bilginlerini İslam'a davet eder. Aralarından birisi de "Ey! Muhammed, Hıristiyanların İsa'ya ibâdet

---

[81] Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh: Cennetle müjdelen on sahabiden birisi olup Bedir ehlinden olduğu kabul edilir. Ebû 'Ubeyde, sahabenin büyük, fazîletli ve önde gelen isimlerden olduğu bilinir. Hz. Peygamber, onun hakkında "Her ümmetin bir emini vardır. Benim ümmetimin emini ise Ebû 'Ubeyde'dir" demiştir. Ebû 'Ubeyde, çok güvenilir ve emin sıfatını haiz olmasından dolayı Allah resulü onu Necran'a göndermiştir. Birçok sahabinin ölümüne sebep olan "Emvas Taunu" adı verilen bulaşıcı bir hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Asım en-Nemerî el-Kurtubî İbn Abdilberr, *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 1. Bs (Beyrût: Darü'l-Cîl, 1412), 4/1711.

[82] el-Buhârî, "Meğâzî", 68 (No:4119).

[83] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/160 (No. 1608).

[84] Âl-i İmrân 3/79.

etmeleri gibi bizim de sana ibâdet etmemizi mi istiyorsun?" hitabında bulunur. Buna binâen Hz. Peygamber "Allah (c.c) dışında birine ibâdet etmekten veya ibâdeti başkasına yapmayı emretmekten Allah'a sığınırım. Allah, beni ne bunun için gönderdi ne de birine böyle bir emri vermemi istedi" şeklinde bir cevap verir. İşte böyle bir olayı, zikri geçen âyetin nüzûlüne sebep olmuştur.[85]

Allah (c.c) tasavvurlarına önceden değinildiği üzere Yahudiler de Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak görürler. Bu anlayışlarıyla beraber Yahudilerin bir kısmı, tıpkı Hıristiyanlar gibi bazı insanlara karşı hem ibâdet etmiş hem de ibâdeti başkalarına da emretmişlerdir. Aslında Yahudilerin kitaplarında Allah'tan tevhîd çerçevesinde bahsedilir. Fakat zamanla inançlarına kısmî bir şirk dâhil olmuştur. Bu durum, onların kendi kitaplarını tahrîf ve tağyîr etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kendisine değinilen âyetin nüzûl sebebi, Yahudilerin bu inanç ve anlayışına dayandırılmaktadır.[86]

Hz. Peygamber, şirkin en yoğun olduğu dönemde insanları tevhîde çağırması için Allah (c.c) tarafından seçilmiştir. Kur'an, Hz. Peygamberin bu özelliğe sahip olmasının yanında onun ayrıca bir beşer olduğuna da dikkat çeker.[87] Bununla beraber Allah rasulü, *"Hıristiyanların İsa'yı yücelttikleri gibi beni de yüceltmeyin. Ben Allah'ın bir kuluyum"*[88] diyerek ifrat derecedeki övgülere karşı çıkmıştır. Bundan dolayı o, ibadeti çağrıştıran tazimin kendisine karşı yapılmasını hiç kimseden istememiştir. Fakat Hıristiyanlar veya kısmen de olsa Yahudiler, ilah tasavvurlarının bir gereği olarak Hz. Peygamber'e böyle bir şeyi yakıştırdıklarından bahsi geçen âyet, nâzil olmuştur.

Hıristiyanların gerek itikadî gerekse diğer bazı konularda müşriklere benzer vasıf ve söylemleri de bulunmaktadır. Mesela müşrikler kendi elleriyle yapmış oldukları putları, Allah'ın bir ortağı olarak kabul ederler. Aynı şekilde Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu şeklinde görerek Allah'a bir nevi şirk koşarlar. Kur'an'da ise

[85] Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, thk. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs (b.y.: Dârü İbni'l-Cevzî, ts.), 2/705.
[86] Abdurrahman b. Ebû bekir es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/250.
[87] Fussilet 41/6.
[88] el-Buhârî, "Enbiya", 49 (No.3261).

Hıristiyanların bu şirklerine atıf yapan birden çok âyet mevcuttur. Bu âyetlerden birisi de meâlen şöyledir:

"De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana ittiba edin ki Allah, sizin günahlarınızı bağışlasın. Allah (c.c) çokça bağışlayan ve merhamet edendir."[89]

Müşrikler, putları Allah'ın sevgisine yakınlaştıran bir vâsıta olarak görmüşlerdir.[90] Putlardan medet ister, onlar adına kurban keserlerdi. Yani müşriklere göre Allah'ı sevmenin şartı, ancak putları memnun etmek ve onlara ibâdet etmektir. Necran Hıristiyanları da müşriklere benzer bir tutum içerisinde olmuşlardır. Yani onlar da Hz. İsa'ya ya da diğer adıyla Mesih'e, Allah'ın sevgisini kazanmak amacıyla ibâdet ediyorlardı. Allah (c.c) da bu anlayışı reddetmek adına bahsi geçen âyeti indirmiştir.[91]

Taberî, (ö.310/923) tefsirinde âyetin inişiyle ilgili olarak şu ifadelere yer verir: Hz. Peygamber döneminde bazı insanlar, Allah'ı sevdiklerini dile getiriyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, kendisine karşı olan sevginin bir şartı olarak Hz. Peygambere ittibayı şart koşmuştur. Allah, böyle bir şeyi isteyerek kendisini sevdiğini ifade edenlerin samimiyetini veya ne kadar sâdık olduklarını görmek istemiştir. Bununla beraber Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah (c.c) adına sevdiklerini söylüyorlardı. Allah (c.c) da onların bu dediklerinin doğruluğuna bir delil olarak Allah resulüne tebâiyeti emretmektedir. Bu yüzden de Hz. Peygamber'e ittibaı emreden âyeti inzâl buyurmuştur.[92]

Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı bir ilah olarak görmüşlerdir. Bu nedenle ona, bir insana ait vasıfları yakıştırmamışlardır. Hıristiyanların bu tutum ve anlayışlarıyla ilgili olarak değerlendirilecek âyet meâlen şöyledir:

"Ne Allah'a yakın olan melekler ne de Mesîh, Allah'a bir kul olmaktan çekinmez. Kim ona (Allah'a) ibâdet etmekten imtina edip büyüklenirse, (Allah) onların hepsini huzuruna toplayıp hesaba çekecektir."[93]

Hz İsa'nın Allah'ın bir kulu olduğuna dikkat çeken Hz. Peygambere, Necrân Hıristiyanlarından oluşan bir grup "Ey Muhammed! Sen bizim sahibimizi (arkadaş,

[89] Âl-i İmrân 3/31.
[90] Zümer 39/3.
[91] el-Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 241.
[92] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/323.
[93] en-Nisâ 4/172.

dost veya peygamber anlamında) ayıplıyorsun" demişlerdir. Ardından Hz. Peygamber, onlara sahiplerinin kim olduğunu sorunca onlar da sahiplerinin Hz. İsa olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Allah resulü, Hz. İsa hakkında söylenenin ona yakışmayan ayıp bir şey olmadığını, bilakis Hz. İsa'nın Allah'ın bir kulu olmaktan asla çekinmediğini ifade etmiştir. Âyet, bu olaya binâen indirilmiştir.[94]

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın diğer insanlar gibi Allah'ın bir kulu olduğunu kabul etmiyorlar. Hatta böyle bir nitelendirmeyi, Hz. İsa adına bir ayıplama vesîlesi olarak görüyorlardı. Oysa her bir peygamber gibi Hz. İsa da ancak hem nebevî hem de beşerî yönü olan ve Allah (c.c) tarafından insanların hidâyeti için gönderilen bir elçidir. Fakat Hıristiyanlar, Teslîs inancının bir gereği olarak Hz. İsa'nın bir beşer değil, bizzat Allah'ın kendisi olduğuna itikat ediyorlardı. Necrân Hıristiyanlarının Hz. Peygambere böyle bir tepki vermeleri bu anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen âyet ise bu anlayışa bir reddiye mahiyetinde nâzil olmuştur.[95]

1.2. MELEK İNANCI

"ملك" (Me-le-ke) fiil kökünden türemiş olan melek kavramı, kelime itibariyle güç, kuvvet veya iktidar gibi manalara gelmektedir.[96] Literatürde ise melek, Allah (c.c) tarafından yaratılan ve gözle görülmeyen nuranî varlıklara denir. Meleklerin özellikle semavî dinlerde Allah (c.c) ile insanlar arasında ilişki kurduklarına inanılır. İsimlendirmede farklılık görülse de bu dinlerin yanı sıra diğer dinlerde de melekler hakkında bazı fikirler beyân edilmiştir. Mesela Zerdüştlük'te Ahura Mazda'yla beraber altı başmelekten bahsedilmiştir. Babil dininde de meleklerin ve cinlerin var olduğu ifade edilmiştir.[97]

Melekler hakkında dile getirilen birden çok mesele mevcuttur. Bunlardan birisi meleklerin iyilik veya kötülük yapıp yapmamalarıdır. Eski inanışların bir etkisi olarak meleklerin iyilik veya kötülük için yaratıldıklarına inanılmıştır. Bununla beraber felsefecilerin büyük bir kısmı, meleklerin ancak iyi veya güzel olan şeyleri yapabileceklerini savunmuştur. Onlara göre meleklerin şerre kabiliyetleri yani kötülük

[94] el-Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 388.
[95] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/502.
[96] Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, "Mlk", 776.
[97] Ali Erbaş, "Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/37-39.

yapmaları için bir kuvvetleri yoktur. Buna benzer fikir ve anlayışlar, Yahudi ve Hıristiyanların melekler hakkındaki genel tasavvurlarına da etki etmiştir.[98]

1.2.1. Yahudilerin Meleklere Bakışı

Yahdilik inanç sisteminde meleklere iman başlığı altında çerçevesi çizilmiş bir konu bulunmamaktadır. Ancak Yahudilikte melek inancının olduğu Tevrat'taki bazı pasajlardan anlaşılmaktadır. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in Kurban etmek istediği oğlu İshak'tır. Tevrat'ta zikredilen bilgilere göre Hz. İbrahim, oğlu İshâk'ı Allah (c.c) adına kurban edeceği zaman bir melek ona çocuğunu kesmemesini söyler. Ardından İshâk'ın yerine kurban etmesi için de ona bir koç getirir. O melek, Hz. İbrahim'e bu hâlis niyetinden dolayı Allah (c.c) tarafından takdir edilip kendisi ve neslinin kutsandığını iletir.[99] Tevrat'ta geçen bu pasaj, Yahudilikte melek kavramının varlığını göstermektedir. Fakat Yahudiler, melekleri bir inanç ilkesi olarak görmemişlerdir. Yani onlara göre Allah'a iman gibi ayrıca meleklere iman söz konusu değildir.[100]

Yahudiler, melekleri soyut varlıklar olarak kabul ederler. Bununla beraber İsrailoğullarından olan bazı peygamberler, melekleri farklı şekillerde betimler. Meleklerin isimleri, Tevrat'ta net olarak geçmemekle beraber, belirli bir tasnîf altında zikredilmektedir. Bu tasnîf, Allah'ın meleklere vermiş olduğu makamlara göre tayîn edilir. Mesela; Hayat Hakodeş, en üst makamda olan meleklerin mertebesi olarak kabul edilir. Ofanim ya da diğer adıyla Tekerlekler, cennetten sorumlu olan melekler grubudur. Erelim (Cesurlar), Haşmalim (Parlak varlıklar), Serafim (Tutuşanlar) de diğer makamlarda bulunan melekler için kullanılan kavramlardır.[101]

Yahudilerden farklı olarak İslâm dininde meleklerden lütuf ve güzelliğe ayine olmuş kullar şeklinde bahsedilir.[102] Melekler, hâiz oldukları sıfatlara binâen görünmeyen ve insanî vasıflar taşımayan varlıklardır. Kur'ân, meleklerin ikişer, üçer şeklinde kanatlarının olduğunu ifade eder.[103] Yahudilik inancına göre ise meleklerin

---

[98] Emrullah Fatiş, "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 786.
[99] Yaratılış, 22:10-17.
[100] Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, 315.
[101] Sara Yanarocak, "Yahudilik ve Melekler", *Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete*, 03 Ekim 2013, 5.
[102] Enbiya 21/26.
[103] Fâtır 35/1.

fizikî özelliklerinin bulunmadığı fakat kanatlarının olduğu da ifade edilir.[104] Bununla beraber İslâm dininde meleklerin sayısı net değildir. Ancak belli başlı büyük meleklerin varlıklarından ve sayılarından bahsedilir. Melekü'l-mevt[105] yani Azrail (as), Cibrîl,[106]Mîkâl[107] ve İsrafîl bu meleklerdendir. Yahudilerle ilişkilendirip ele alınacak olan melekler ise Mikail ve Cebrail'dir. Konuyla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman ise bilsin ki Allah (c.c) da inkârcıların düşmanıdır."[108]

Buhari'de geçen rivâyete göre Hz. Peygamber, Medine'ye ilk geldiğinde Abdullah b. Selâm[109] kendisine kıyametin alametlerini, cennet ehlinin ilk yemeğini ve çocuğu ebeveynine benzeten şeyin ne olduğunu sormuştur. Hz. Peygamber, bunların bilgisinin kendisine Cebrail tarafından verildiğini ifade edince Abdullah b. Selâm, "Cebrail, melekler içerisinde biz Yahudilerin düşmanıdır" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "*Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman ise...*"[110] şeklinde devam eden âyeti okumuştur.[111]

Bu âyetle ilgili olarak İbn Hanbel de İbn Abbâs tarikiyle şöyle bir haber aktarır: Yahudiler, kendisini sınamak için Hz. Peygambere birkaç soru sormuşlardır. Bu sorulardan birisi de şöyledir: "Kendisine hayır getiren veya onunla bir nevi arkadaş olan melekten yoksun hiçbir peygamber yoktur. Senin bu sıfatta bir arkadaşın var mıdır?" demeleri üzerine Allah resulü, "Benim dostum Cebrail'dir" demiştir. Onlar da "Cebrail, savaş ve kavga getirir onun için Cebrail bizim düşmanımızdır. Rahmeti

[104] Sara Yanarocak, "Yahudilik ve Melekler",2
[105] es-Secde 32/11.
[106] el-Bakara 2/97.
[107] el-Bakara 2/98.
[108] el-Bakara 2/98.
[109]Abdullah b. Selâm: İsrailoğullarından olup aynı zamanda ensâr olan sahabîdir. Önceden Medine'deki büyük kabilelerden olan Kaynuka kabilesine mensup olan Yahudi bir kişiydi. Hz. Peygamberden yaklaşık on beş tane hadis rivâyet ettiği söylenir. Hz. Peygambere çeşitli sorular sormuş ve aldığı doğru cevaplar sayesinde İslâmiyeti seçmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Ebû Zekeriyyâ Muhyidîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğa* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/270.
[110] el-Bakara 2/98.
[111] el-Buhârî, "Tefsîr", 68 (No.4210).

indiren, yerden bitkiyi bitiren Mikail deseydin bizim için daha iyi olurdu" demiştir. Âyet, bu olaya binâen nâzil oldu.[112]

Cebrail'e düşmanlık yapmakla ile ilgili olan Buharî'nin rivayetinde Abdullah b. Selâm, nübüvvetini sınamak adına Hz. Peygambere sorduğu sorulara binâen âyetin indirildiğine dair bir ifade Buharî'nin rivayetinde ayrıca zikredilmemiştir. İbn Hanbel ise âyetin indirilme sebebini, Hz. Peygambere çeşitli sualler sorulmasına bağlar. Ayrıca açık bir şekilde sebeb-i nüzulden de bahsetmiştir. Bununla beraber Allah resulüne Cebrail ile ilgili soruyu soran kişi hakkında bir malumât zikretmemiştir.[113]

Yahudiler, Cebrail ve Mikail'i önceden de kıyaslama yoluna gitmişlerdir. Onlara göre Cebrail, kendi dinlerinin sırlarını Hz. Peygambere ulaştıran birisi olarak kabul edilmektedir. Yahudilere göre Cebrail'in bu özelliği taşıması, ona karşı adavetin beslenmesi için yeterli bir sebep olarak kabul edilmektedir.[114] Bütün bu bilgiler doğrultusunda şunu söylemek mümkündür: Buharî ve İbn Hanbeli'n rivayetlerini aktaranlar, Enes b. Mâlik (ö.93/711) ve İbn Abbâs gibi güvenilir kişilerdir. Her iki rivâyet de gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak Cebrail'e karşı düşmanlıktan bahsetmiştir. Bundan dolayı âyet, mezkûr olayla ilgili olarak indirilmiştir.

1.2.1. Hıristiyanların Meleklere Bakışı

Hıristiyanlar, meleklerin varlığını kabul eder ve onları Allah'ın mesajlarını insanlara ileten elçiler olarak görürler. Onlara göre melekler, cismani özelliğe sahip olmayan soyut varlıklardır. Melekler, Allah'ın emirlerine mutlak surette inkıyat ettiklerinden Hıristiyanlarca saf ruhlar şeklinde isimlendirilir.[115] İncil'de meleklerin sayılarının çok olduğu[116] ve bütün bu meleklerin Hz. İsa'ya tabi ve hizmetçi olduğu ifade edilmektedir.[117] Hıristiyanların melekler hakkındaki fikirlerinden Kur'an'da bahsedilmediği için bu konuyla ilgili olarak başka bir bilgiye değinilmeyecektir.

---

[112] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/85 (No.2483).
[113] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/312 (No. 2515).
[114] Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlî (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 1/96.
[115] Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, 391.
[116] Mezmurlar, 68:17.
[117] Matta, 4:11.

1.3. KUTSAL KİTAP ANLAYIŞI

Semâvî dinler, temellerini Allah'ın melekler aracılığıyla peygamberlerine indirmiş olduğu Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'den alır. Kutsal olarak kabul edilen bu kitaplar, farklı zaman ve mekândaki insanlara hitap etmiştir. Allah'ın varlığı ve yaratıcı olması,[118] her şeye gücünün yetmesi,[119] insanlığın aynı anne ve babadan gelmesi[120] gibi meseleler, kaynağı ve gayesi aynı olan bu kitapların ortak konuları olarak kabul edilir. Kutsal kitaplarda değinilen bazı konular, bazen detaylı bazen de yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Mesela Kur'an, kısa ve vecîz bir anlatımı esas alırken Tevrat daha fazla tafsilat ve değerlendirmelerde bulunur.

Tevrat, Zebur ve İncil gibi semâvî kitaplar, muhatap aldığı bazı insanların müdahalesinden dolayı asıllarını muhafaza edememiştir. Bundan dolayı bu kitaplar, zamanla hem içerik hem de lafız olarak bir anlam kaybına uğramıştır. Bu durum, tahrîf kavramıyla açıklanır. Tahrîf, sözlükte bir şeye meyle etmek, harflerin yerlerini tağyîr etmek veya bozmak gibi anlamlara gelir. Kavram olarak ise Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal kitaplarını menfaatlerine göre anlayıp yorumlamaları ve ona göre hükmetmelerini ifade eder. [121]

Tahrîf sözcüğünün yanı sıra Tevrat ve İncil'in değiştirilmesini ifade eden birden çok kavram mevcuttur. Dili eğip bükmek anlamına gelen ley,[122] gizlemek manasındaki katman,[123] unutma şeklinde kullanılan nisyan[124] gibi kavramlar buna örnek olarak verilebilir. Bunun dışında Yahudi ve Hıristiyanlar, kutsal kitaplarını değiştirdikleri için dinleri de zamanla tebeddül etmiş ve bozulmuştur. Tahrîf konusunun daha anlaşılır olması açısından öncelikle Yahudilerin ardından da Hıristiyanların kitap anlayışına değinilecektir.

---

[118] Yaratılış, 2:11.
[119] el-Bakara 2/20.
[120] Yaratılış, 2:23.
[121] Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: İttihâdü'l-Küttâbi'l-Arab, 1423), "Hrf", 2/34.
[122] en-Nisâ 4/46.
[123] el-Bakara 2/146.
[124] el-Mâide 5/13.

1.3.1. Yahudilerin Kitap Anlayışı

Tanah, Yahudilerin semâvî olarak addettiği kitapların tümü için kullanılan bir kavramdır. Tevrat ya da diğer adıyla Tora ise Tahan'ın bir bölümünü oluşturur. Yahudiler, Hz. Musa'ya nâzil olan Tevrat'ı kutsal kitap olarak kabul etmişlerdir. Tekvin (Bereşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vakura), Sayılılar (Bedialar) ve Tesniye (Davarım) kitapları da Tevrat'ın içerisinde bulunan kitaplardır. Bu kitaplara beş kitap anlamına gelen Esrar-ı Hamse denilmiştir. Yahudi ilahiyatçılara göre Hz. Musa'ya sadece bu beş kitap vahyedilmiştir.[125]

Tevrat'ın yanı sıra Nebim de Tahan'ın bir bölümü olarak kabul edilir. Bu bölüm daha çok Yahudilere gönderilmiş olan peygamberlerden bahseder.[126] Tahan'ın diğer bir bölümü de Yahudilerce kutsal olan kitaplardan bahseden Ketubim'dir. Ketubim'in Mezmurlar kısmında ekseriyetle Hz. Davut'a indirilen Zebur'a atıf yapılır. Yazılı olan şey anlamına gelen Zebur, Yahudi ayinlerinde genel olarak bir ilahi şeklinde okunmuştur. Yahudilerin bir kısmına göre içerik olarak ahlaktan bahsedip öğüt ve nasihatlerde bulunan Zebur'u Hz. Davut yazmıştır. Yahudiler ayrıca Tevrat'ın sözlü bir açıklaması hükmünde olan Talmud'a da inanmışlardır.[127]

Yahudiler, bahsi geçtiği gibi Tevrat başta olmak üzere dinlerinin öğretilerini ihtiva eden diğer kitaplara da inanırlar. Fakat belirli bir zaman sonra kendi kitaplarını değiştirme veya o kitapların anlamını saptırma yoluna gitmişlerdir. Yahudilerin bu tutumuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de birden çok âyet zikredilmektedir. Sebeb-i nüzûlüyle beraber değerlendirilecek olan âyetlerden birisi meâlen şöyledir:

"Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, "Bu Allah'ın katındandır" diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!"[128]

---

[125] Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 186.
[126] Eldar Hasanoğlu, "Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına Göre Tanah'ın Kanonize Edilmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/32 (Aralık 2015), 2.
[127] Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 188-189.
[128] el-Bakara 2/79.

Müslümanların bir kısmı, bilgi almak amacıyla kitap ehline bazı sorular soruyorlardı. Hz. Peygamber, bunu duyunca sahabîlere "Elinizde asıl veya lafız olarak değişmeyen ve en sahîh bilgileri barındıran bir kitap varken nasıl olur da Ehl-i kitaba sorular soruyorsunuz? Oysa Allah, size Ehl-i kitap hakkında 'Onlar, Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu kitapları değiştirdi ve değiştirdiklerini bu, Allah'ın katındandır diyerek az bir baha uğruna sattıklarını söylemiştir.' diyerek sahabeleri uyarmıştır.[129]

Bu rivâyette Yahudilerin kendi kitaplarını değiştirip tahrîf ettiğini gösteren ifadeler görülmektedir. Ayrıca bu haber doğrultusunda Yahudi bilginleri, Hz. Peygamberle ilgili olarak kendi kitaplarında zikredilen özellikleri yok saymışlardır. Kitaplarını kendi elleriyle yazıp bu kitapların Allah (c.c) tarafından indirildiğini de iddia etmişlerdir. Böyle bir şeyi yaparak Yahudi dinine müntesip olanlara aslı olmayan yanlış bilgiler vererek dinlerini istismar etmişlerdir.[130] Bundan hareketle bahsi geçen âyet, bu durumla ilgili olarak nâzil olmuştur.[131]

Kendisinden sonraki âyetlerle bir anlam ilişkisi içerisinde olup Yahudilerin kendi kitaplarını tahrîf etmesinden bahseden bir diğer âyet de Mâide sûresinde geçmektedir. Âyet meâlen şöyledir:

"Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin…"[132]

Bera b. 'Azib yoluyla gelen rivâyete göre işlediği zina suçundan dolayı yüzü siyaha boyanmış bir Yahudi, Hz. Peygamberin yanına gelir. Hz. Peygamber de o Yahudiye "Zina haddi,[133] inanmış olduğunuz Tevrat'ta böyle mi geçer?" diye sorar ve evet cevabını alır. Ondan sonra Allah resulü, Yahudi bilginlerinden birisine de doğruyu söylemesi şartıyla zina haddinin Tevrat'ta nasıl geçtiğini sorar. Yahudi bilgin

[129] el-Buhârî, "Tevhîd", 42 (No:7085).
[130] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/271.
[131] el-Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 15.
[132] el-Mâide 5/41.
[133] Had Cezaları: Sınır çizmek, iki şeyi birbirinden ayırmak, ceza tatbîk etmek gibi sözlük anlamı olan had cezaları, bir fıkıh terimi olarak ise miktar ve keyfiyeti naslarla belirlenmiş olan cezai müeyyidelere denir. Kelime olarak geçer ama fıkhî olarak taşımış olduğu anlam üzere Kur'an'da geçmemektedir. Kur'an'da Allah'ın koyduğu ölçüler, çizdiği sınırlar, emir ve yasaklar anlamında kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için Bkz. İsmail Karagöz v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 5. Bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), "Had Cezaları", 213.

de bu şekildeki bir cürmün cezasının Recme[134] olduğunu söylemiş ve şunları eklemiştir: "Son zamanlarda şeref ve nam sahibi olan kişiler, artık zina suçunu irtikâp etmeye başladı. Onun için zina hükmünü tağyîr etme yoluna gittik" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Allah'ım senin emrettiğini öldürenlere karşı o hükmü uygulayacak olan ilk kişi benim" diyerek recme cezasını emretmiştir. İşte âyetin bu olaya binâen nâzil olduğu rivâyet edilir.[135]

İbn Hanbel, bu âyetle ilgili olarak bir rivâyette şunları aktarır: Allah resulü, yaşanan bir olay üzerine Yahudi bilginlerinden birisine zina haddinin Tevrat'taki hükmünü sorar. Bu bilgin, Yahudilerin ileri gelenlerinin artık zinayı işlemeye başladıklarını ve bu yüzden recmin kaldırıldığını dile getirir. Yani zina eden kişi âvâm birisi ise kendisi hakkında recm cezası uygulanır; ama eşrâftan birisi ise o kişi recm cezasından muaf tutuluyordu. Hz. Peygamber de buna karşılık recm cezasının uygulanmasını emredince Yüce Allah, bu âyeti indirmiştir.[136]

Müslim ve İbn Hanbel'in rivâyetleri, güvenilir bir kişi olarak kabul edilen Berâ b. 'Azib tarafından aktarılmaktadır. Her iki haber, hem lafız hem de anlam olarak büyük oranda birbirine benzemektedir. İki rivâyette de tahrîf kavramı, tatbîk edilmesi gereken hükmün uygulanmaması veya o hükmün bilinçli bir şekilde yanlış tevîl edilmesi şeklinde geçmektedir.[137] Sonuç olarak söylemek gerekirse tahrîfle ilgili olan âyet, Yahudilerin recm konusundaki tutum ve anlayışlarının bir neticesi olarak inmiştir.[138]

Yahudilerin kendi kutsal kutsal kitaplarını tahrîf etmelerine değinen diğer bir diğer âyet, meâlen şöyledir:

---

[134] Recm: Kelimenin kökeni taş atmak, taşlamak, öldürmek gibi anlamlara gelmektedir. Kavramsal olarak ise zina eden erkek kadın fark etmeksizin taşlanarak öldürülmesini ifade eder. Bk. Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Atâr (Beyrût: Dârü'l-İlm Lilmelâyîn, 1407),"Rcm", 5/1928.

[135] Müslim, "Hudûd", 28 (3/1327).

[136] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/490 (No.18525).

[137] İbn Beşîr el-Ezdî Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, 1. Bs (Beyrût: Dârü İhyâi't Türâsî, 1423). 1/474.

[138] Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlip b. Abdurrahman b. Temâm b. 'Atiyye el-Endelüsî el-Muhâribî, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitabi'l-'Azîz*, thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed, 1. Bs (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 1/491.

"Onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onların içerisinde bir grup var ki Allah'ın sözlerini işitip anladıktan sonra onları Tahrîf ederlerdi."[139]

Yahudilerden yaklaşık yetmiş kişilik bir grup, Allah'ın konuşmasını merak eder ve bunu Hz. Musa'ya bildirir. Buna karşılık Hz. Musa da Allah'ın kelamını duyurmak için onları bir yere götürür. O yere gelindiğinde ise Hz. Musa hariç orada bulunanlar, Allah'ın kelamının manevi ağırlığından dolayı bayılır. Kendilerine geldikten sonra o Yahudiler, bu sefer Hz. Musa'dan Allah (c.c) ile aralarında bir aracı olmasını isterler. Bunun üzerine Hz. Musa, Allah'ın konuşmasını onlara aktarır ve onlar da işitip itaat ettiklerini dile getirirler. Ancak kendi kavimlerine döndüklerinde onların bir kısmı, Allah'ın dediğini bilerek farklı anlatmış ve kendilerine soru soranlara yanlış malumât aktarmışlardır. Bundan dolayı bu âyetin, Yahudilerin kendi kitaplarını tahrîf etmelerini beyan etmek üzere nâzil olduğu ifade edilir.[140]

1.3.2. Hıristiyanların Kitap Anlayışı

Hıristiyanlar, Bible olarak isimlendirdikleri Kitab-ı Mukaddes'i Eski Ahit ve Yeni Ahit şeklinde ayırmışlardır. Kelime itibariyle eski sözleşme anlamına gelen Eski Ahit, Hıristiyanlara göre Tevrat olarak kabul edilmiştir. Onlar, Tevrat'ı Hz. İsa'nın gelişini tebşîr eden bir kitap olarak görmüşlerdir. Yeni sözleşme anlamında kullanılan Yeni Ahit ise Hıristiyanların kutsal kitaplarını oluşturur. Bunlar da Dört İncil, (Matta, Markos, Luka, Yuhanna), Resullerin İşleri, Yirmi Bir Mektup ve Vahiy kitaplarıdır.[141] Hıristiyanlar, kutsal olan bu kitaplarını tahrîf etmişlerdir. Ancak özellikle Hıristiyanların kendi kitaplarını tahrîf ettiğine dair Kur'an'da nüzûl sebebiyle beraber bu husûsa değinen bir âyet tespit edilmemiştir.

1.4. PEYGAMBERLİK İNANCI

Peygamber kelimesi, aslen Farsça olup Arapça'daki Resul kavramının bir karşılığı olarak kullanılmaktadır. Resul kelimesi ise sözlükte bir şeyi ileten, yazışan veya elçi anlamına gelmektedir.[142] Terim olarak Peygamber, Allah'ın insanlar

---

[139] el-Bakara 2/75.
[140] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 1/263.
[141] Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 78.
[142] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî Cârullah, *Esâsü'l-belâğa* (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1399), "Rsl", 1/353.

arasından seçtiği ve teblîğ vazifesini yerine getirmekle mükellef kıldığı kişiye denir.[143] İnsanlığın yaratıldığı günden itibaren peygamberlerin gönderildiği ve insanların tevhide davet edildikleri bilinmektedir.

Allah, kendi zatını tanıtıp insanlığa lütfunu göstermek amacıyla peygamberleri vahye mazhar kılmıştır. Peygamberler de Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu vahyi, önce tebliğ sonra hayatlarına tatbîk ederek uygulamaya çalışmışlardır. Bu açıdan peygamberler, gönderilmiş oldukları kavim ve topluluklara bir rol model konumunda olmuşlardır. Bununla beraber insanlar, hayatlarını maddi açıdan devam ettirmek için de bir kılavuz ve rehbere ihtiyaç duymalarından dolay Yüce Allah, maddi hayata dair bazı bilgileri de peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirmiştir.[144]

İslâmiyet başta olmak üzere Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi semâvî dinlerin esasları, peygamberlere nâzil olan kutsal kitaplara dayanmaktadır. Bundan dolayı peygamberlik, daha çok bu dinlerde varlığını gösteren bir hakikat hükmündedir. Ancak peygamberlik algısı ve tasavvuru, her bir semâvî dinde farklılık göstermektedir. Örneğin bir dinde peygamberler beşerî ve nebevî yönü olan insanlar şeklinde tanımlanırken diğer dinde de peygamberlerin insanî özelliklerden mücerret olduğu kabul edilir. Buna benzer nitelendirmelerin anlaşılması için Yahudi ve Hıristiyanların peygamberler hakkındaki fikir ve yorumlarına kısaca değinilecektir.

1.4.1. Yahudilerde Peygamberlik

Yahudiler, peygamberlerin Allah (c.c) tarafından seçilip tavzîf edildiklerine inanırlar. Onlar, ilk peygamber olarak Hz. İbrahim'i son peygamber olarak da Hz. Musa'yı kabul ederler. Bu yüzden Hz. İsa ile Hz. Peygamberin nübüvveti, Yahudiler tarafından reddedilir. Yahudiler, peygamberliği sadece erkeklere münhasır kılmayıp kadınların da peygamber olabileceğine ihtimal vermektedir. Buna binâen Hz. İbrahim'in eşi Sâre ve Hz. Musa'nın kız kardeşi olan Miryam, birer peygamber sayılmaktadır. Ayrıca Yahudiler, bir peygamberin gerçek bir nebi olmasını da İsrailoğullarından olup olmamasına bağlarlar.[145]

---

[143] İsmail Karagöz v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, "Peygamber", 539.
[144] Osman Cilacı, *İlahî Dinler Açısından Peygamberlik ve Hz. Muhammed (s.a.v)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 3.
[145] Coşun Özdemir - Gökhan Atmaca, "Yahudilerin Peygamberlik Algısı ve Peygamberlere Karşı Tutumlarına Kur'an-ı Kerim'in Eleştirisi", *Türk ve İslam Dünyası İslam Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (Mart 2019), 4.

Bilinen ilk ilahi kitap olan Tevrat, Hz. Musa'ya kadar olan peygamberlerin hayatı hakkında detaylı bilgilere yer verir. Hz. Âdem'in yaratılışı,[146] Hz. Nûh,[147] Hz. İbrahim,[148] bunlar arasındadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, sathî bir okuma ile dahi Tevrat'taki peygamber telakkisinin İslamiyet'tekinden çok farklı olduğunu söylemek mümkündür. Zaman zaman İslam inancına, peygamberlere yakışmayacak davranışların peygamberlere atfedildiği görülmektedir. Örneğin Tevrat'ta göre Hz. İbrahim, helal olmayan bazı gıda maddelerini kendisine gelenlere ikram etmiştir.[149]

1.4.2. Hıristiyanlarda Peygamberlik

Semâvî bir din olması hasebiyle Hıristiyanlıkta da peygamberlik kavramı ve inancı mevcuttur. Hıristiyanlar, peygamber olarak Hz. İsa'yı kabul ederler. Ancak onlar, Hz. İsa'yı diğer peygamberler gibi sadece vahiy alan birisi olarak değil, vahyin bizzat kendisi olarak görüler. Bu anlayış ise Hz. İsa'nın Hıristiyanlar tarafından Allah'ın bir oğlu olarak telakki edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanların peygamber algısıyla ilgili iniş sebebi belli olan bir âyet tespit edilememiştir. Fakat Hıristiyanlar Hz. İsa'yı Allah (c.c) ile özdeşleştirdiklerinden dolayı bu husûsa, Hıristiyanların Allah (c.c) tasavvurunda değinilmiştir. Bundan dolayı konuyla ilgili ayrıca bir izâhât yapılmayacaktır.

1.4.3. Ehl-i Kitaba Göre Hz. Peygamberin Nübüvveti

Ehl-i kitap içerisinde özellikle Yahudiler, Hz. Peygamberin nübüvveti hakkında birçok iddia ve söylemlerde bulunur. Bunlardan birisi de Hz. Peygamberin nübüvvetinin onlar tarafından inkâr edilmesidir. Yahudiler, Tevrat'ta Allah resulüyle ilgili âyetleri tahrîf etmişlerdir. Böyle bir fikir ve tutuma sahip oldukları için de Kur'an'a konu olmuşlardır. Yahudilerin Kur'an'a bu açıdan konu oldukları âyetler, onların kutsal kitaplarını tahrîf etmeleriyle ilgili olan âyetlerin de bir devamı konumundadır. Hz. Muhammed'in nübüvvetine dair olan ve bu yönden kitap ehliyle ilişkisi olan âyetlerden birisi de Âl-i İmrân sûresinde geçmektedir. Âyet meâlen şöyledir:

---

[146] Yaratılış, 2:8.
[147] Yaratılış, 6:13-22.
[148] Tekvin, 11:29-30.
[149] Tekvin, 18:7-8.

"(Resûlüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri!"[150]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Mekkeli müşrikleri Bedir Savaşında mağlup ettikten sonra Medine'ye döner ve Yahudilere şöyle söylenir: "Ey Yahudi topluluğu, sizin kitabınızda benim peygamber olduğumun yazılı olduğunu biliyorsunuz. Müşriklerin başına gelenlerin aynısını yaşamak istemiyorsanız siz de Müslüman olun", onlar da "Ey Muhammed, güçsüz ve savaştan anlamayan Mekkeli müşrikleri mağlup etmen, seni gururlandırmasın. Şâyet bizimle savaşmış olsaydın bizim nasıl güçlü insanlar olduğumuzu görmüş olurdun" demişlerdir. Yahudilerin böyle bir şeyi söylemelerine binâen Allah, bu âyeti inzâl buyurmuştur.[151]

Mekkeli müşrikler mağlup olduktan sonra Yahudilerin bir kısmı, Hz. Peygamberin nübüvvetine inanmışlardır. Yahudilerin ileri gelenleri ise Hz. Peygamberze inanan bu kişilere "Acele etmeyin ve ikinci bir duruma kadar kendinize mühlet verin" demiştir. Müslümanlar, Uhut Savaşında istedikleri zaferi elde edemeyince de Allah resulüne inanan bazı Yahudiler, onun nübüvvetini bilmelerine rağmen eski inanışlarına dönmüşlerdir.[152] İbn Abbâs'ın rivâyetinde bulunmayan bu ayrıntı, âyetin iniş sebebine destek veren başka bir malumâttır. Hem tahrîfle hem de Hz. Peygamberin nübüvvetiyle ilişkisi olan bu âyetin mezkûr sebebe binâen indirildiği rivâyet edilmektedir.[153]

Yahudiler, Hz. Peygamberin nübüvvetini bilmelerine rağmen gizlemiş ve bu yaptıklarıyla da övünmüşlerdir. Böyle bir davranış sergilediklerinden dolayı Kur'an, onları eleştirmektedir. Bu durumla ilgili olan âyet ise meâlen şöyledir:

"Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır."[154]

---

[150] Âl-i İmrân 3/12.
[151] Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut ve Muhammed Kâmil (Beyrût: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430), "Ferâiz", 22 (No.3001).
[152] İbn 'Atiyye el-Endelüsî el-Muhâribî, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitabi'l-'Azîz*, 1/426.
[153] el-Vahidî, *Esbâbu'n nüzûl*, 237.
[154] Âl-i İmrân 3/188.

Alkame b. Kays âyetle ilgili olarak şunları rivâyet etmektedir: Mervan b. Hakem[155] Rafi‘ adlı kapıcısına “İbn Abbâs’a git ve şunu sor: kendisine verilen şeyden mutlu ve memnun olup yapmadığı bir şeyden dolayı övünen herkes azaba uğrayacaksa, o zaman biz Müslümanlar da mı azap göreceğiz?” demiştir. İbn Abbâs cevaben “Âyetteki ifadenin sizinle bir ilgisi yoktur. Hz. Peygamber, Yahudilere kendi nübüvvetiyle ilgili sorular sormu, Yahudiler de sorulan soru dışında başka bir cevap verip hakikati gizledikleri için bir sevinç ve mutluluk yaşamışlardır. Oysa onlar, önceden doğruyu söylemeleri konusunda Allah’a söz vermişlerdi[156]” demiş ve bahsi geçen âyeti okumuştur. [157]

Müslim’in Sahîhinde de değerlendirilmesi yapılan âyet hakkında buna benzer şöyle ifadeler kullanılmaktadır: Abdullah İbn Abbâs, âyetin konusunun Ehl-i kitapla ilgili olduğunu söyler. Ehl-i kitap, başta Hz. Peygamberin nübüvveti ve diğer konular hakkında hakikati gizlememeye söz vermelerine rağmen, kendilerine sorulan sorulara bilinçli olarak yanlış cevaplar vermişlerdir. Bunu da bir övünç kaynağı olarak görmüş ve bu duruma sevinmişlerdir. Gerçekleştirmiş oldukları bu eyleme binâen de Yüce Allah (c.c) bahsi geçen âyeti indirmiştir. [158]

Sahîhayn’da geçen bilgileri teyit edecek olan rivâyetler, İbn Hanbel’in Müsned’inde ve Tirmizî’nin (ö.279/892) Süneninde geçmektedir. Her iki haber, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf tarîkiyle nakledilmektedir. İbn Hanbel, Mervan’ın bahsi geçen âyeti anlamak için kapıcısını İbn Abbâs’ın yanına gönderdiğini ve İbn Abbâs’ın gerekli izahâhatı yapmak sûretiyle âyetin iniş sebebine açıklık getirdiğini

[155] Mervan b. Hakem: Hicretin ikinci yılında doğduğu söylenen Mervan, oğluna nispetle Ebû Abdulmelik diye de anılır. Ümeyye oğullarından olması hasebiyle Hz. Osman’a bir yakınlığı bulunur. Doğumundan kısa bir süre sonra Taif’e gidip orada yaşamaya başladığı için Hz. Peygamberi görmemiştir. Hz. Osman’ın şehit edildiği vakit boynuna bir darbe yiyen Mervan, hayatının geri kalanını boynu eğri bir şekilde devam ettirmiştir. Muaviye tarafından başta Medine olmak üzere başka yerlere yönetici olarak tayin edilmiştir. Mervan, hayatının ilerleyen yıllarında iktidar mücadelesi içinde de bulunmuştur. Daha geniş bilgi için bk. Ebu’l-Hasan Ali b. Ebi’l-Kerîm Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzeddin İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gabe fî ma’rifeti’s-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mağus ve ’Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 1. Bs (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415), 5/139.

[156] Âl-i İmrân 3/187.

[157] el-Buhârî, "Tefsîr", 68 (No.4292).

[158] Müslim, "Sıfâtu'l-Münâfıkîn", 8 (4/2143).

ifade etmektedir. İbn Hanbel, rivâyetin aynı zamanda sahîh olduğunu da ifade eder.[159] Aynı olayı aktaran Tirmizî, âyetin inişini zikredilen olaya bağlamaktadır.[160]

Dahhâk, genel yorumlar dışında âyet hakkında şunları zikreder: Yahudiler, dindaşları olan ve başka yerlerde yaşayan Yahudilere "Muhammed, gerçek bir peygamber değildir. Bunun için kendi dininizin kitaplarına ve malumâtına daha sıkı temessük edip sarılın" diyorlardı. Bundan dolayı Yahudiler, dinlerine daha fazla bağlı kalmaya dikkat ederlerdi. Aynı zamanda bu bağlılıklarından ve Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr etmelerinden dolayı mutlu olup sevinirlerdi. Âyetin böyle bir olayla ilişkili olarak nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.[161]

Küçük lafız değişiklikleri ve hadisi aktaran kişinin farklı olması dışında genel olarak haberlerin hepsi, âyetin iniş sebebine değinen rivâyetlerdir. Buharî'de âyetin nüzûl sebebine dair olan vâkıada Yahudilerden bahsediliyor. Konuyla ilgili olarak ismi geçen diğer hadis kaynaklarında ise Yahudiler yerine, Ehl-i kitap kavramı zikredilir. Farklılık olarak buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yahudilere Hz. Peygamberin sıfatları hakkında soru sorulması ve onların da bilerek yanlış cevap verip gülmeleri, bu rivâyetlerin müşterek anlamları arasındadır. Âyetin inişi sebebi de Yahudilerin bu tutumuyla ilişkilidir[162]

Yahudiler, kendi kitaplarını tahrîf ettikleri gibi Hz. Peygamberle ilgili olarak kitaplarında geçen yerleri de değiştirmişlerdir. Bu durumla ilgili değerlendirilmesi yapılacak olan âyet meâlen şöyledir:

"Ellerindeki kitabı (Tevrat) tasdîk eden başka bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek olan peygamber ile) inkârcılara karşı muavenet istiyorlardı. Tanıyıp bekledikleri peygamber gelince onu inkâr ettiler…"[163]

Âyetle ilgili olarak Suyutî (ö. 911/1506) şunları aktarır: Hayber Yahudileri, Gatafan kabilesiyle sürekli savaşmış ve onlara karşı mağlup olmuşlardır. Her

[159] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/445 (No.2712).
[160] Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Beşâr 'Avvâd (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Tefsîr", 4 (No.3014).
[161] es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2/405.
[162] el-Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 92.
[163] el-Bakara 2/89.

karşılaşmada yenilen Yahudiler, "Allah'ım âhir zamanda bize göndermeyi vadettiğin ümmî peygamber Muhammed hakkı için bizi onlara karşı muzaffer kıl" diyerek Hz. Peygamberin ismiyle Allah'a iltica ederlerdi. Bu duayı her ne zaman ettilerse, Gatafan kabilesine karşı muzaffer olurlardı. Ancak Allah, Hz. Peygamberi gönderince de Yahudiler, onunla ilgili Tevrat'ta geçen yerleri değiştirip nübüvvetini inkâr etmişlerdir. Âyet, bu sebepten ötürü nâzil olmuştur.[164]

İbn Kesîr, (ö.774/1373) de âyetle ilgili olarak şunları ifade eder: Yahudiler, müşrik olan Araplarla çok kez savaşmış ve sürekli yenilgiye uğramışlardır. Bundan dolayı geleceğini umdukları peygamberin ismiyle dua ederek Araplara karşı bir zafer elde etmek istiyorlardı. Onun öncesinde de Yahudiler, müşriklere "Allah, âhir zamanda bir peygamber gönderecektir. Biz de onunla beraber İrem ve Ad kavmi gibi sizi öldüreceğiz" diyorlardı. Ancak kendi kitaplarında sıfatları zikrolunan Hz. Peygamber geldiğinde, onun nübüvvetini inkâr etmişlerdir. Yahudilerin böyle bir davranış sergilemesinden dolayı da Allah (c.c) bu âyeti indirmiştir.[165]

Yahudiler, Hz. Peygamberin nübüvvetini bilip gizledikleri gibi nübüvvetine dair olan itirafları da olmuştur. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de meâlen şöyle bir âyet yer almaktadır:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onların bir kısmı, bile bile hakkı gizlerler."[166]

Âyetin Abdullah b. Selâm hakkında indiğini söyleyen Vâhidî, şunları ifade eder: Yahudilerden Abdullah b. Selâm ve bazı arkadaşları, Hz. Peygamberin gerçek bir peygamber olduğuna inanıyorlardı. Çünkü onlar, Tevrat'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v) işaret ettiğini ve onun nebevî bazı özelliklere sahip olduğunu biliyorlardı. Hatta bir gün Hz. Ömer'in yanında Abdullah b. Selam "Ben Muhammed'in peygamberliğinden, oğlumun bana ait olmasından çok daha eminim. Çünkü çocuğumun bana ait olduğuna dair bir şahit getiremem ancak Muhammed'in (s.a.v) peygamber olduğuna çokça şahit getirebilirim" demiştir. Hz. Ömer de ona "Allah, seni

[164] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 11.
[165] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/325.
[166] el-Bakara 2/159.

muvaffak etsin" şeklinde bir karşılık vermiştir. Âyetin Abdullah b. Selam'ın bu ifadesine binâen indirildiği aktarılmaktadır.[167]

Bazı müfessirler, âyette geçen "kendi öz oğullarını tanır gibi onu da tanıyorlar" ifadesini farklı şekilde anlayıp yorumlamışlardır. Örneğin Taberî, öz oğulları gibi bildikleri şeyin aslında Kâbe olduğunu belirtir.[168] İbn Cevzî (ö. 597/1201) de benzer bir fikri beyân etmekle beraber, öz oğulları gibi tanıdıklarının aslında Hz. Muhammed (s.a.c) olduğunu da ifade eder.[169] Yahudilerin Allah resulünün nübüvvetini bildiklerine ve zaman zaman bunu gizlediklerine dair birden çok rivâyet mevcuttur. Sonuç olarak âyet, Yahudilerin Allah (c.c) resûlünün nübüvveti hakkındaki fikirleriyle ilgili nâzil olmuştur

Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamber için söylediklerine değinen âyetlerden birisi meâlen şöyledir:

"Muhakkak ki iman ettikten sonra küfre girenlerin, sonra da küfrü ziyadeleşenlerin tövbeleri asla kabul edilmeyecektir…"[170]

Yahudi ve Hıristiyanlar, kitaplarında geçen Hz. Muhammed'in (s.a.v) evsâfını bildiklerinden onun nübüvvetine iman etmişlerdi. Ancak bunu bilmelerine rağmen Hz. Peygambere küfretmek sûretiyle inkârlarını arttırmışlardı. Vâhidî, âyetin bu sebepten ötürü nâzil olduğunu ifade eder. Vâhidî, âyetin başka bir iniş sebebi olarak şu rivâyeti aktarır: Yahudiler, Hz. İsa ve İncil'e küfredip Hz. Peygamberin nübüvvetini de inkâr etmişlerdir. Böyle yapmak sûretiyle de inkârlarını ziyadeleştirmişlerdir. Bahsi geçen âyet, bunu ifade etmek için indirilmiştir.[171] İbn Hanbel de âyetin iniş sebebini, Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamberin sıfatlarını bilmesine rağmen onları inkâr etmelerine bağlamaktadır.[172]

Hz. Peygamberin nübüvvetinin Yahudiler tarafından bilindiğine ve sıfatlarının Tevrat'ta geçtiğine dolaylı olarak değinen âyetlerden birisi meâlen şöyledir:

---

[167] el-Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 153.
[168] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/188.
[169] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/122.
[170] Âl-i İmrân 3/90.
[171] el-Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 269.
[172] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/471 (No. 22151)

"Hiç şüphesiz Allah, 'Allah (c.c) fakirdir biz ise zenginiz' diyenlerin sözünü işitmiştir…"[173]

Hz. Ebû Bekir(ö. 13/634), Yahudilerin bulunduğu bir ortama girmiş ve oradakilerin Finhas b. Azûra adlı bir kişinin etrafında toplandığını görmüştü. Bu kişi, Yahudilerin ileri gelenlerinden birisiydi. Hz. Ebû Bekir, ona hitaben "Allah'tan çekin ve Müslümanlığa gir. Zira sen Peygamberimizin nübüvvetini ve onun Tevrat'ta geçen sıfatlarını biliyorsun. Ayrıca Allah'ın seni taltîf etmesi ve cennetle mükâfatlandırması için de Allah'a güzel bir borç ver" der. O da " Ey Ebû Bekir! Zenginden ancak fakir olanlar borç ister. Allah (c.c) bizden borç istiyorsa o halde biz zenginiz Allah (c.c) da fakirdir" şeklinde bir cevap verir. Finhas'ın bu tarz ifadesi, âyetin inişine bir sebep olarak kabul edilmektedir.[174]

Hz. Ebû Bekir, o mecliste bulunan Yahudilere Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetinin kendi kitaplarında geçtiğini vurgulamıştır. Bu ifadesinden dolayı orada bulunan hiç kimsenin Hz. Ebû Bekir'e itiraz etmediği rivâyetten anlaşılmaktadır. Bu meseleye göre Yahudiler, Allah resulünün nübüvvetinin hak olduğuna inanmış fakat bunu bile bile inkâr etmişlerdir. Bunun dışında Âl-i İmrân sûresinde geçen âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak şöyle bir durum anlatılır: *"Kim Allah'a güzel bir borç verecek olursa…"*[175] meâlindeki âyet indirilince Yahudiler, "Allah (c.c) bizden borç istiyorsa o halde biz zenginiz Allah (c.c) ise fakirdir" demişlerdir. Bunun üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyetin nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.[176]

Yahudilerin Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini gizlediklerine değinen âyetlerden birisi meâlen şöyledir:

"Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir…"[177]

Ka'b b. Eşref, Üsâme b. Habib ve Nâfi' b. Ebu Nâfi' gibi bazı Yahudiler, Hz. Peygamberin nübüvvetinin gerçek olduğunu ve kutsal kitaplarının ona işaret ettiğini

[173] Âl-i İmrân 3/181.
[174] Gazi İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 1. Bs (Beyrût: Darü'l-Cîl, 1411), 54.
[175] Bakara 2/245.
[176] Abdullah b. Ahmet Ali ez-Zeyd, *Muhatasar tefsîru'l-Beğavî*, 1. Bs (Riyad: Dârü's-Selâm, 1416), 1/159.
[177] en-Nisâ 4/37.

biliyorlardı. Bu hakikatten haberdar olmalarına rağmen, bunu gizlemiş ve başkalarına aktarma konusunda cimrilik ediyorlardı. Âyet de onların bu vasıflarına atıf yapmak üzere nâzil olmuştur.[178] Vâhidî de el-Vecîz adlı eserinde konuyla ilgili şöyle bir yorumda bulunur: Yahudiler, mallarını Allah (c.c) yolunda harcamama konusunda cimrilik edip başkalarına da cimriliği emrediyorlardı. Bununla beraber Allah'ın kendilerine nimet olarak verdiği Tevrat'ta Hz. Peygamberin sıfatları geçmiş olmasına rağmen bu özellikleri gizliyorlardı.[179]

Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini reddetmelerini ifade eden âyet meâlen şöyledir:

"Kendini bilmez, beyinsizlerden başka, kim İbrahim'in dininden yüz çevirir…"[180]

Abdullah b. Selâm, amcaoğulları olan Seleme ve Muhâcir adlı iki genci İslam dinine davet etmiş ve onlara "Allah, Tevrat'ta İsmail'in soyundan gelen ve ismi Ahmed olan bir peygamber gönderecektir. Ona iman eden hidâyeti bulur, onu reddeden ise lanetlenir" demiştir. Bunun üzerine Seleme, İslam dinine girmeyi kabul ederken Muhâcir ise bu daveti reddeder. Allah (c.c) da bu olaya binâen bahsi geçen âyeti indirmiştir.[181] Taberî, âyetin iniş sebebiyle paralel olarak şöyle bir yorumda bulunur: İbrahim'in dini olan Haniflik, aslında İslâm dinidir. Bunu bilmelerine rağmen Yahudi ve Hıristiyanlar İslâm dininden yüz çeviriyorlardı.[182]

1.4.3.1. Hz. Peygambere Nübüvveti İçin Sorulan Sorular

Peygamberler, Allah (c.c) tarafından kendilerine verilmiş olan nübüvvet vazifesini yerine getirmeye çalışırlar. Bu vazife esnasında her peygamberin karşılaşmış olduğu birtakım zorluklar olmuştur. Yalancılıkla itham edilme ve yalnız bırakılma gibi durumlar, peygamberlerin yaşadıkları bazı zorluklar arasındadır. Peygamberlerin kendilerine gönderildikleri kavimler tarafından nübüvvetlerinin inkâr edildiği zamanlar da olmuştur. Bu tür durumlara maruz kalan bir peygamber, nübüvvetini ispat etmek amacıyla Allah'ın kendilerine verdiği çeşitli mucizeler

[178] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 2/870.
[179] Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhammed. el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, 1. Bs (Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1414), 264.
[180] el-Bakara 2/130.
[181] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl,* 18.
[182] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/89.

gösterir. Kur'an, peygamberlerin ellerinde vuku bulan bu mucizelere ayrıca değinmektedir. Örneğin Hz. İsa, Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiş ve alaca hastalığı olanları iyileştirmiştir.[183]

Hz. Muhammed (s.a.v), diğer peygamberler gibi o da nübüvvetinin bir ispatı olarak kendisinden istenilen çeşitli mucizeleri Allah'ın izniyle gerçekleştirmiştir. Fakat Hz. Peygamberden bu amaçla sadece mucize istenmemiştir. Nitekim Asr-ı saadette bazı Yahudiler, Hz. Peygamberden mucize istemekle beraber onun peygamberliğine delil olabilecek bazı soruları da yöneltiyorlardı. Bu soruların samimiyetten uzak, Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için sorulduğu bilinmektedir. Yahudiler, sordukları suallere karşı mukni ve tatmin edici cevaplar almalarına rağmen iman etmeye yanaşmamışlardır. Bu başlık altında Hz. Peygambere, nübüvveti adına sorulan sorular sebeb-i nüzûl bağlamında değerlendirilecektir.

1.4.3.1.1. Ruh Hakkındaki Soru

Yahudiler, Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini sınamaya yönelik olarak kendisine ruh hakkında soru sormuşlardır. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an'da geçen âyet meâlen şöyledir:

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh rabbimin emrindendir ve size pek az bilgi verilmiştir."[184]

Hem rivâyeti aktaran hem de bahsi geçen olayda ismi zikredilen Abdullah b. Mes'ûd,[185]şöyle bir olay nakletmektedir: Bir gün Hz. Peygamberle beraber Medine'de yürüyorduk. Ondan sonra Allah resulü, hurma ağacından olan bir değneğe dayandı. Ardından onun bulunmuş olduğu bu yerden bir Yahudi kâfilesi geçti. Bu kâfilede bulunanlar, Hz Muhammed'e (s.a.v) "Ey Ebu'l-Kâsım, bize ruh hakkında bilgi ver ya

[183] Âl-i İmrân 3/49.
[184] el-İsrâ 17/85.
[185] Abdullah b. Mes'ûd: Fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen İbn Mes'ûd, çocukluğunda İslam'ın azılı düşmanı olan Ebu'l-Velid adlı bir müşriğin koyunlarına bakmıştır. Babası hakkında pek malumat bulunmadığından daha çok annesine nispetle tanınmıştır. Annesi, Ümmü Abd olarak bilindiği için Abdullah b. Mes'ûd'a İbn Ümmü Abd şeklinde de hitap edilmiştir. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar içerisinde kendisi de vardı. Ebû Cehil'in kılıcını Hz. Peygamberden hediye olarak almıştır. Hz. Peygamberin şahsî işleriyle de ilgilenen ve kendisini Hz. Peygambere hâdim olarak gören İbn Mes'ûd, İslâm dini uğruna da çok sıkıntılar çekmiştir. Kâbe'de açıktan Kur'an okuyan ilk kişi olarak bilinmesiyle beraber, hadis rivâyet eden sahabîler arasında da ismi zikredilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*, 3/990.

da ruhtan bahset" şeklinde bir soru sordular. Bu soru üzerine bir müddet bekleyen Allah resulü, bahsi geçen âyeti soruyu soranlara karşı okumaya başladı.[186]

Müslim'in Sahîhinde bu rivâyete paralel olarak İbn Mes'ûd şöyle bir olay anlatmaktadır: Yahudilerin ruh hakkındaki sualinden sonra Hz. Peygamber, soruyla ilgili herhangi bir cevapta bulunmadan bir müddet bekledi. Bekleme esnasında ise kendisine tevcîh edilen soruyla ilgili Allah'tan vahiy alıyordu. Ondan sonra Allah (c.c) ruhla ilgili olan bahsi geçen âyeti indirince, Hz. Peygamber o âyeti okumaya başladı. Bunun dışında Yahudi kâfilesinde bulunan bazı kişiler, ona soru sormayı isteyenleri bu isteklerinden vazgeçirmeye çalıştı. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'in kendilerine kötü bir şey diyeceklerini zannettiler.[187]

Buharî ve Müslim'in sahîhlerine anlam bakımından yakın olan hadisler, Tirmizî ve İbn Hanbel'de de geçer. Her iki kitaptaki rivâyet, İbn Mes'ûd tarîkiyle nakledilmektedir. İbn Hanbel, ruhla ilgili âyetin iniş sebebini Yahudiler ile Hz. Peygamberin arasında geçen diyaloğa ve nübüvvetinin tasdîki için ona sorulan soruya bağlamaktadır.[188] Buna benzer ifadeleri kullanan Tirmizî, Süneninde âyetin iniş sebebini bu olaya hamletmekle beraber rivâyetin sıhhati için de Hasen-Sahîh kavramını kullanmaktadır.[189]

Bütün haberler, genel olarak Yahudilerin Hz. Peygambere ruh hakkında soru sormalarıyla ilgili olarak aktarılmaktadır. Sahîh hadis kitaplarında geçmeleri ve İbn Mes'ud tarafından nakledilmeleri, lafız ve mana olarak birbirlerine destek veren bu rivâyetlerin ortak özellikleri arasındadır. Bazı rivâyetlerde bulunan lafız farklılıkları, anlam bakımından değişiklik oluşturacak bir mâhiyette değildir. Bütün bunlar beraber düşünüldüğünde, âyetin indiriliş sebebinin bahsi geçtiği üzere Yahudilerin Hz. Peygambere soru sormasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

1.4.3.1.2. En Büyük Şahitliğin Ne Olduğu Sorusu

Yahudiler, İslâm dinini kabul etmek adına Allah resulüne büyük şahitliğin ne olduğu sormuşlardır. Bu konuyla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

[186] el-Buhârî, "Tevhît", 29 (No.7024).
[187] Müslim, "Sıfatü'l-kıyame", 4 (4/215).
[188] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/214 (No.3688).
[189] et-Tirmizî, "Tefsîr", 18 (No.3141).

"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle, şahitlik eder…"[190]

Hz. Muhammed (s.a.v), Medine'ye geldikten sonra yanına Şamlı iki haham gelir. Bunlardan birisi Medine'yi görünce yanındaki arkadaşına "Bu şehir, âhir zamanda gelecek olan peygamberin şehrine ne kadar da benziyor" der. Bunlar Allah resulünü görünce de kendisini, sıfat ve şemailinden tanımışlardır. Ardından kendisine "Sen Muhammed misin?" diye sormuşlar, o da "Evet" cevabını verir. Akabinde bu iki rahip Hz. Peygambere "Sen Ahmet misin?" diye sorunca aynı şekilde "Evet" cevabını verir. Son olarak bu iki haham, Allah resulüne "Biz sana şahitliği soracağız. Şâyet bunu bize haber verirsen senin nübüvvetine inanacağız" derler ve Allah'ın kitabındaki en büyük şahitliğin ne olduğunu sorarlar. Bu soru üzerine Âl-i İmrân sûresinde geçen bu âyet nâzil olmuştur.[191]

İbn Cevzî, âyetin Şamlı iki hahamın Hz. Peygambere en büyük şahitliği sormalarına binâen indirildiğini ifade etmektedir. Ona göre Yahudiler, Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetinin sıhhatini anlamaya yönelik olarak bu soruyu sorarlar. Nitekim Allah resulü, en büyük şehadetin ne olduğunu onlara anlatınca o iki haham da İslâm dinine girmiştir.[192] Bunun dışında Sâbunî (ö. 1442/2021) en büyük şahitliği ilim ehli ve meleklerin tevhide, Allah'ın yaratmadaki mükemmelliğine ve adil olmasına şahit olması şeklinde açıklamaktadır.[193]

1.4.3.1.3. Zü'l-Karneyn'in Hz. Peygambere Sorulması

Zü'l-Karneyn, hakkında net olarak malumât bulunmayan bir kişidir. Asıl isminin Abdullah veya İskender b. Kayser olduğunu söyleyenler vardır. Kimisi onu salih bir kul kimisi de bir peygamber olarak kabul eder. Güneşin doğuşu ve batışına kadar vardığı için kendisine Zü'l-Karneyn ismi verilmiştir. Oraya nasıl vardığı Hz. Ali'ye sorulduğunda Hz. Ali "Allah, ona bulutu ve bazı şeyleri musahhar etmiş o da onları kullanarak oraya varmıştır" şeklinde bir cevap vermiştir.[194] Yahudiler, Zü'l-Karneyn hakkında da Hz. Peygambere soru yöneltmişlerdir. Konuyla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

---

[190] Âl-i İmrân 3/18.
[191] el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* 239.
[192] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr,* 1/266.
[193] Muhammed Ali Es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1. Bs (Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1417), 1/174.
[194] Cemaluddin Abdurraman İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihi'l-Umam ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ ve Mustafa Abdulkadir 'Atâ (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 1/187.

"Sana Zü'l-Karneyn hakkında sorarlar…"[195]

Yahudiler, nübüvvetini tecrübe etmek adına Hz. Muhammed'e (s.a.v) muhtelif sorular sormuşlardır. Bunlardan birisi de hakkında ortaya birden çok iddia ve tez atılan Zü'l-Karneyn ile ilgili olan sorudur. Bu sorunun Yahudilerden akıl almak sûretiyle müşrik Araplar tarafından sorulduğu da ifade edilmektedir. Fakat Hz. Peygamberi zor duruma düşürmek amacıyla Yahudilerin bu tür sorular sordukları bilinmektedir. Bundan dolayı Yahudilerin Zü'l-Karneyn'i bizzat sormaları, muhtemel bir durumdur.[196] Ayrıca onların bu soruyu sormuş olmaları, bahsi geçen âyetin nüzûl sebebi olarak kabul edilmektedir.[197]

Zemahşerî, (ö. 538/1144) de âyetle ilgili olarak şunları zikreder: Yahudiler, İslâm dininin aleyhine müşriklerle kimi zaman beraber hareket edip ittifak etmişlerdir. Bu ittifak ettikleri hususlardan birisi de Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr meselesidir. Örneğin Yahudiler müşriklere, nübüvvetinin tasdîki için Hz. Muhammed'e (s.a.v) Zü'l-Karneyn ve Ashâb-ı Kehf[198] hakkında soru sormalarını önermişlerdir. Müşrikler de Yahudilerden mülhem olarak bu tür soruları Hz. Peygambere sormuşlardır.[199] Yahudilerin böyle soruları müşriklere sordurması, Hz. Peygamberimin müşrikler nezdinde küçük düşürülmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır.

1.4.3.2. Hz. Peygambere Nübüvveti Dışında Sorulan Sorular

Allah resulüne sadece kendi nübüvvetini teyit etmek amacıyla sorular tevcîh edilmemiştir. Ehl-i kitap ve bunların içerisinde husûsan Yahudiler, Hz. Peygambere peygamberliğiyle doğrudan ilgisi olmayan konuları da sormuşlardır. Yahudilerden etkilenen bazı Müslümanlar da bu amaçla Allah resulüne birtakım sorular

---

[195] el-Kehf, 18/83.
[196] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/140.
[197] İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 16.
[198] Ashâb-ı Kehf: Zulmü ve gaddarlığıyla bilinen o zamanın hükümdarı Dakyus ya da bilinen diğer adıyla Dakyanus, aynı zamanda putperest olan bir kişiydi. Halkından Hıristiyan olanlara, putlara inanmaları ve onlara kurban kesmeleri için çok baskı yapmıştır. Bu şekildeki inanca karşı çıkan birkaç genç, kendi memleketlerini terk edip bir mağaraya sığınmış ve orada yaklaşık üç yüz yıl boyunca uyumuşlardır. Beraber kaçıp aynı mağaraya sığındıkları için kendilerine mağara ehli veya mağara arkadaşları anlamına gelen "Ashâb-ı Kehf" adı verilmiştir. Bu isim dışında kendilerine aynı zamanda Ashâb-ı-Rakîm de denilmiştir. Zaman olarak fetret devrinde yaşadıkları rivâyet edilir. Yahudi veya Müşrikler, Hz. Peygambere bunlarla ilgili sorular sormuşlardır. Geniş bilgi için bk. Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûd, *Mürûcü'z-zeheb me'âdini'l-cevher*, thk. Esat Dâğir (b.y.: Dâru Hicr, 1409), 1/79,347.
[199] Ebu'l-Kâsım Mahmut 'Amr b. Ahmed ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâkiki ğavâmidi't-tenzîl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1407), 1/250.

yöneltmişlerdir. Bu tür soru ve konular, bu başlık altında ve âyetlerin iniş sebebi bağlamında değerlendirilecektir.

1.4.3.2.1. Hayız Meselesi

Müslümanlar, kitap ehlinin bazı fikir ve davranışlarından etkilenmiş ve bazı konuları Hz. Peygambere sorma ihtiyacı hissetmişlerdir. Müslümanların bu gibi nedenlerle sordukları sorulara örnek olabilecek olan âyet meâlen şöyledir:

"Sana kadınların ay halini soruyorlar…"[200]

Enes'ten rivâyet edildiğine göre Yahudiler, içlerinde bulunan kadınlardan birisi hayızlı[201] olduğunda onunla ne yemek yer ne de evde onunla cimaya girerlerdi. Sahabîlerin bir kısmı bu durumu Hz. Muhammed'e (s.a.v) sorunca Allah (c.c) bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu. Allah resulü de hayızlı kadınlarla ilgili olarak "Onlarla nikâh (cima) dışında her şeyi yapabilirsiniz" demiştir. Hz. Peygamberin bu sözünü duyan Yahudiler de "Bu kişi, bize muhalefet edilmeyen hiçbir şey bırakmayacak" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bunun üzerine Useyd b. Hudayr ve Abbâd b. Bişr Yahudilerin böyle dediğini Hz. Peygambere iletmiş ve ona "Biz artık hayızlı kadınlarla beraber olmayalım mı?" şeklinde soru sormuşlardır…[202]

Yahudiler, kadının hayız dönemini Niddah şeklinde isimlendirirler. Bu süre, onların kutsal kitabı olan Tevrat'ta yedi gün olarak kabul edilir.[203] Yahudiler, kadının hayızlı olması durumunda kadını kirli ve necis görüyorlardı. Onun bastığı veya elinin temas ettiği her şey de kirli sayılırdı.[204] Bu açıdan Yahudilerin hayızlı kadınlar hakkındaki fikir ve düşünceleri de oldukça sert ve keskindir. Ayrıca onların şerîatlerinde erkeğin âdetli kadınla cinsel birliktelik yaşaması kesin bir dille yasaklanmıştır.[205] Yahudilere göre kadınların ibâdet cihetinde geri planda olması da

---

[200] el-Bakara 2/222.
[201] Hayız: Kadının rahminden bir hastalık olmadan veya çocuk doğurmaksızın gelen kana denir. Buna adet hali de denilir. Bu kan geldiğinde kadın hayızlı olmuş olur. Hayızlı olan kadına da "Haiz" denilir. Bir kadın büluğ çağına girdikten sonra belli bir yaşa kadar adet görmeye devam eder. Âdetin kesildiği yaşa "Sinn-i İyas" denilir. Mezheplere göre farklılık gösterse de genel itibariyle bir kadının adetli olduğu gün sayısı en az üç en çok on gün olarak kabul edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, trc. Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Ravza Yayınları, ts.), 75.
[202] Müslim, "Kitâbü'l-Hayz", 16 (No. 302).
[203] Levililer, 15:19.
[204] Levililer, 15:20.
[205] Levililer, 18:19.

onların yaşadığı bu durumdan kaynaklanmaktadır.[206] Yahudilerin hayızlı kadınlar hakkındaki bu algısı, Müslümanları etkilemiş ve âyetin inişine bir sebep olmuştur.

1.4.3.2.2. Hz. Peygambere Hangi Peygambere İnandığının Sorulması

Yahudiler, hangi peygambere inanıp inanmadığıyla ilgili olarak Hz. Peygambere bir soru yöneltmişlerdir. Onların bu sorusuyla ilgili olan âyet meâlen şu anlama gelmektedir:

"*De ki: "Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilâhî kitap)lara inandığımızdan ve çoğunuzun da fasıklar olmasından ötürü bizden hoşlanmıyorsunuz*"[207]

Yahudilerden bir grup Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanına gelerek peygamberlerden hangisine iman ettiğini sorarlar. allah resulü de tüm peygamberler başta olmak üzere İbrahim'e İsmail'e, İshâk'a, Musâ'ya, İsa'ya ve onlara indirilenlere inandığını söyler. Yahudiler, Hz. Peygamberin Hz. İsa'yı da zikrettiğini duyunca Hz. İsa'nın nübüvvetini inkâr etmişlerdir. Ardından Hz. Peygambere hitâben: "Vallahi dünya ve Âhiretten nasibini daha az alan ve şerli olan başka bir din bilmiyoruz" şeklinde bir ifade kullanmışlardır. Onların bu söylemi üzerine Cenab-ı Allah'ın bahsi geçen âyeti indirdiği rivâyet edilmektedir.[208]

Taberî, âyetle ilgili olarak şu rivâyeti aktarır: Allah resulü, kendisine hangi peygambere inandığının sorulması üzerine net olarak bütün peygamberlere inandığını söyler. Ancak Yahudiler, Hz. İsa'yı bir peygamber addetmediklerinden Hz. Peygamberin bu cevabı onların hoşuna gitmemiştir. Ayrıca İslâm dininde mevcut olan bütün peygamberlere iman etme hakikati, Yahudiler tarafından bir alay konusu olarak kabul ediliyordu. Bu yüzden onlar, İslâmiyeti dünya veya âhireti kazandıracak bir din olarak görmüyorladı. Allah (c.c) da Yahudilerin İslâm dini hakkındaki bu yanlış düşüncelerinden dolayı, zikredilen âyeti indirmiştir.[209]

---

[206] Mustafa Yiğitoğlu, "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi/Niddah İle İlgili Hususlar", *EKEV Dergisi*, (2019), 226.
[207] el-Mâide 5/59.
[208] el-Vahidi, *Esbâbu'n-nüzûl*, 414.
[209] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 10/433.

1.4.3.2.3. Hz. Peygambere Hangi Dine İnandığının Sorulması

Yahudiler, Hz. Muhammed'e (s.a.v) hangi peygambere inandığını sormuş olmaları gibi ona hangi din üzere olduğunu da sormuşlardır. Bu soruyla ilgili olan âyet Âl-i İmrân sûresinde geçmekte olup meâlen şu anlama gelmektedir:

"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi?"[210]

İbn Abbâs, âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Hz. Peygamber, Yahudilerin toplu olarak bulunduğu bir yere girdi ve onları Allah'a davet etti. Bunun üzerine orda bulunan Nu'aym b. Amr ve Hâris b. Zeyd adlı iki Yahudi, ona "Ey! Muhammed sen hangi din üzeresin" şeklinde bir soru sordular. Allah resulü de kendisinin Hz. İbrahim'in dininden olduğunu ifade edince o iki Yahudi, Hz. İbrahim'in aslında bir Yahudi olduğunu söylediler. Onların bu iddialarına mukâbil Hz. Peygamber aralarında hakem olmaları için onları Tevrat'a çağırdı. Onlar da bu teklifi reddedince Allah, bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu.[211]

Yahudiler, Hz. İbrahim'i bir Yahudi olarak kabul ediyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber kendisini Hz. İbrahim'in dinine müntesip kılınca onlar bu husûsu reddediyorlardı. Yahudilerin bu inkârı üzerine Allah resulü de onları Tevrat'a çağırmış fakat onlar bu çağrıyı kabul etmemişlerdir. Buna binâen Allah (c.c) bahsi geçen âyeti indirdi.[212] Bunun dışında Hz. İbrahim, bütün peygamberler için bir önder olarak kabul edilir. Onun getirmiş olduğu şeriat de kendisinden sonra gelen dinlere bir temel oluşturur. Bundan dolayı Hz. Peygamber, Yahudilere kendisini Hz. İbrahim'in dinine tabi birisi olarak tanıtmıştır. Sonuç olarak söylemek gerekirse ilgili âyetin bahsi geçen olay üzere indirildiği gelen rivâyetler arasındadır.

1.4.3.2.4. Yerin ve Göğü Yaratılması Sorusu

Yahudilerin Hz. Peygambere yer ve göğün yaratılmasını sordukları âyet meâlen şöyledir:

"Andolsun gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı."[213]

---

[210] Âl-i İmrân 3/23.
[211] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 2/672.
[212] el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/10.
[213] Kâf 50/38.

Yahudiler Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanına gelerek ona yerin ve göğün yaratılmasını sorar. O da "Allah (c.c) yeri pazar ve pazartesi günü, dağları ve içinde insanlara faydalı olan şeyleri salı günü, ağaçlar ile suları çarşamba günü, semayı yani gökyüzünü perşembe günü, yıldızlar ile güneşi ve melekler ile Ay'ı cuma günü yaratmıştır" şeklinde bir cevap verir. Ardından Yahudiler, ona Allah'ın bu yaratmadan sonra ne yaptığını sorunca o da Allah'ın arşa istivâ ettiğini söyler. Yahudiler, Hz. Peygamberin dediklerini tasdîk etmiş ancak Allah'ın yedinci günde istirahate çekilmesini gerekli görmüşlerdir. Allah resulü, onların bu anlayışlarına kızıp sinirlenince Allah (c.c) Kâf sûresindeki bu âyeti indirmiştir.[214]

Yahudiler, Allah'ın yeri ve göğü yaratmasından sonra yorulduğuna ve bu yorgunluğu atmak üzere cumartesi günü dinlenmeye çekildiğine inanırlar. Bu inanışın, onların cahilliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Oysa Allah, onların bu yakıştırmalarından münezzehtir. Bununla beraber Allah, kendisine bir yorgunluk dokunmayacağını ilgili âyette belirtmiştir. Âyette özellikle bu hususun belirtilmesi de Yahudilerin Allah (c.c) hakkında sahip olduğu bâtıl tevehhümlerine bir reddiye mahiyetini taşımaktadır.[215] Bundan dolayı bahsi geçen âyetin, belirtilen sebebe binâen indirildiği nakledilmektedir.

1.4.3.3. Nübüvvetinin İspatı İçin Hz. Peygamberden İstenenler

Hz. Muhammed (s.a.v), özellikle Medine döneminde belli başlı konuları kitap ehlinden olan Yahudi ve Hıristiyanlarla tartışmıştır. Tartışılan bu konulardan birisi de onun kendi nübüvvetidir. Nitekim önceden değinildiği üzere Yahudi ve Hıristiyanlar, Hz. Peygamberin gerçek bir peygamber olduğunu kabul etmiyorlardı. Bu yüzden onun nübüvvetine inanmaları için de kendisine muhtelif sorular yöneltmişlerdir. Bunun yanı sıra kitap ehli, nübüvvetinin tasdîki için ondan bazı mucizeler gerçekleştirmesini de istemişlerdir. Bu başlık altında Hz. Peygamberden istenen mucizeler, âyetlerin inişi esas alınarak değerlendirilecektir.

---

[214] Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî, (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1417), 2/638.

[215] Ebu's-Suûd el-İmadî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâya'l-Kitabi'l-Kerîm* (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 8/134.

1.4.3.3.1. Hz. Peygamberden Bir Kitap İstenmesi

Nübüvvetine inanılması adına Hz. Peygamberden bir kitap istenmiştir. Bununla ilgili olan âyet Bakara sûresinde geçmekte olup meâlen şöyledir:

"Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur"[216]

Yahudi ve müşriklerin bir kısmı, Hz. Musâ'ya gelen Tevrat gibi Hz. Muhammed'den (s.a.v) tek seferde indirilen bir kitap istemişlerdir. Bunun yanı sıra Abdullah b. Ebû Umuyye el-Mahzûmî adlı bir kişi de Hz. Peygambere "Gökten içerisinde Allah'ın bana özel olarak senin peygamber olduğunu bildiren bir kitap yazılsın" şeklinde bir istekte bulunmuştur. Onlara göre Hz. Peygamberin gerçek bir peygamber olup olmaması, ancak onların bu isteklerinin karşılanmasıyla mümkün olabilirdi. Bunların böyle bir talebi üzerine de Allah (c.c) bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu.[217]

Abdullah b. Ebû Umuyye ile Kureyş müşrikleri, Safâ Tepesini altına dönüştürmesini ve yerden nehirler akıtmasını istemişlerdir. Bu isteklerinin yanında, gökten toplu bir şekilde indirilen ve peygamberin gerçek bir peygamber olduğuna delil olan bir kitabı istemişlerdir. Yahudi ve müşrikler, bunları Hz. Peygamberin nübüvvetini tecrübe etmek amacıyla istemişlerdir. Onların bu istekleri üzerine de Bakara sûresinde geçen bu âyet nâzil olmuştur.[218]

1.4.3.3.2. Kurban İsteme Meselesi

Yahudilerin ileri gelenlerinden bazı insanlar, Hz. Peygamberin nübüvvetine iman etmek için kendisinden bir kurban istemişlerdir. Onların bu isteğinden bahseden âyet meâlen şöyledir:

"Onlar, 'Allah (c.c) bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamızı emretti..."[219]

---

[216] el-Bakara 2/108.
[217] el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, 199.
[218] Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1420), 1/554.
[219] Âl-i İmrân 3/183.

Ka‘b b. Eşref, Mâlik b. Dayf, Vehb b. Yehuza ve Finhas b. Azûra gibi Yahudiler, Hz. Muhammed’in (s.a.v) yanına gelerek ona şöyle bir şey söyler: “Sen, kendini Allah (c.c) tarafından bize gönderilen bir peygamber olarak görüyorsun. Ayrıca kendine bir kitap indirildiğini de iddia ediyorsun. Fakat kendisini peygamber olarak gören birisine, ateşin yiyebileceği bir kurban getirmediği müddetçe ona iman etmememiz gerektiğini, Allah (c.c) kesin bir dille Tevrat’ta emretmiştir. Şâyet Allah’ın dediği şekilde bize ateşin yaktığı bir kurban getirebilirsen biz de senin gerçek bir peygamber olduğuna iman ederiz. Onların bu söylemi üzerine de bahsi geçen âyeti indirildi.[220]

Önceki ümmetlere göre bir insan eğer tasaddukta bulunur ve Allah (c.c) onun sadakasını yemesi için bir ateş gönderirse, onun sadakası makbul olmuş demektir. Bu durum ayrıca sadaka veren kişinin doğrululuğunu gösteren bir işaret mâhiyetindedir. Yahudiler de Hz. Muhammed’den (s.a.v) böyle bir şeyi mucize amacıyla istemişlerdir. Çünkü onlar, Hz. Peygamberin gerçek bir peygamber olmasını, gökten kendilerine bir kurban indirmesine bağlıyorlardı. Fakat önceden kendi peygamberlerini öldürdükleri için Allah, onları bu isteklerinde samimi bulmamıştır. İsteklerindeki bu samimiyetsizliğine binâen de bahsi geçen âyeti nâzil olmuştur.[221]

1.5. ÂHİRET HAYATI

Âhiret, kelime anlamı itibariyle son gün veya sonra olan gibi manalara gelmektedir. Dinî bir kavram olarak ise âhiret hayatı, bir insanın vefat ettikten sonra ebedî olarak kalacağı yer şeklinde tanımlanmıştır. Bu hayat, duyularla algılanamayan ve tecrübesi mümkün olmayan bir hayattır. Âhiret hakkında en kesin bilgi ancak Allah’ın peygamberlerle konuşmasını ifade eden vahiy yoluyla elde edilebilir. Bundan dolayı bu hayat hakkında vahye dayanmaksızın herhangi bir fikir veya yorumda bulunmak mümkün değildir.

İslam dini, üç ana konu ve temelden oluşmaktadır. Bunlara üç esas anlamına gelen usul-ı selâse denilir. Bu esasların birincisi Allah’a iman ile ilgili olan ulûhiyet, ikincisi peygamberlere imanı ifade eden nübüvvet ve üçüncüsü de Âhiret hayatını

[220] el-Vahidi, *Esbâbu’n-nüzûl*, 301.
[221] İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 1/354.

ihtiva eden mead'dir. Bu sıralama, Âhiret hayatının İslâm dininde önemli bir itikat noktası olduğunu irâe etmektedir. Bunun dışında âhiret, Kur'an'da yaklaşık olarak yüz on defa zikredilmiştir. Yevmü'l-âhir (son gün),[222] en-neş'etü'l-âhire (son yaratılış)[223] gibi terkipler, Kur'an'da âhiret hayatını ifade eden kavramlar arasındadır.[224]

Âhiretin varlığı ve insanların ölümden sonra ne olacağı, sadece İslâm dininde mevzu bahis edilmemiştir. Bu mesele, semâvî olarak kabul edilen Yahudilik ve Hıristiyanlıkta de ele alınmıştır. Çünkü bu dinler, her ne kadar muharref olsalar da temellerini birer peygamberden almıştır. Bu peygamberler de gerek icmalî gerekse tafsîlî bir şekilde âhiret hayatından bahsetmişlerdir. Ayrıca bu dinlerin kutsal kitaplarında da ölümden sonraki hayatla ilgili bazı konular ele alınmıştır. Bununla beraber Kur'an'da da kitap ehlinin âhiretle ilgili olan fikirlerine değinilmiştir. Onların bu fikirlerinden bahseden âyetler, nüzûl sebebi bağlamında değerlendirilecektir.

1.5.1. Yahudilerde Âhiret Hayatı

Yahudiliğin ilk zamanlarında âhirete imandan bahseden herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bundan dolayı eski Yahudilikte âhiretin varlığını reddedenler de olmuştur. Ayrıca Tevrat'ta iyi veya kötü bir amel işleyenin nereye gideceğinin net olarak belirtilmemesi, âhiret hakkındaki tereddüt nedenlerinden birisidir. Yahudilerin âhiret hakkında bazı tasavvurları, Babil sürgünündeyken İranlıların etkisinde kaldıkları zamana dayanmaktadır. Ancak bu süreçten sonra kıyamet ve yeniden dirilişle ilgili bazı fikir ve yorumlarda bulunulmuştur.[225]

Tevrat'ta dolaylı olarak kıyamet ve âhiretle ilgili bazı pasajlar da mevcuttur. Bu pasajlar, Ahd-ı Atîk'te (Eski Ahit, Antlaşma) daha çok Daniel ve İşaya kitabında geçmektedir. Buna, "Rab Musa'ya şöyle seslendi: 'Yakında ölüp atalarına kavuşacaksın…"[226] şeklindeki Tevrat âyeti örnek olarak verilebilir. Bu pasaja göre Yahudiler, bütün insanların öldükten sonra bir yerde toplanacağına inanırlar. Bir diğer örnek de "Yeryüzü toprağında uyuyanların birçoğu uyanacak; kimisi sonsuz yaşama,

[222] el-Bakara 2/8.
[223] el-Ankebût 29/20.
[224] Bekir Topaloğlu v.dğr., *İslam'da İnanç Esasları*, 19. Bs (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 247.
[225] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, ts.), 120.
[226] Yasa'nın Tekrarı, 31:16.

kimisi utanca ve sonsuz iğrençliğe gönderilecek"[227] âyetidir. Buna göre de insanlar, öldükten sonra tekrardan haşr olup dirileceklerdir.

Yahudilerin âhiret hayatı hakkında düşünüp inandıkları, sadece burada izâhı yapılan malumâta münhasır değildir. Onların âhiret tasavvurlarıyla ilgili olarak daha fazla bilgi vermek mümkündür. Ancak konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bu bilgilerle iktifâ edilecek ve Yahudilerin âhiretle ilgili düşündükleri, Kur'an âyetleri bağlamında değerlendirilecektir. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de zikredilen âyet, Bakara sûresinde geçmekte olup meâlen şöyledir:

"(Şeytani bir aldanışla) Dediler ki: sayılı günler dışında (Âhirette), ateş asla bize değmeyecektir…"[228]

İbn Abbâs, âyetin nüzûlüyle ilgili olarak şunları aktarır: Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra Yahudiler, âhiret hayatıyla ilgili olarak şöyle bir yorumda bulur: "Bu dünya hayatı, yedi bin seneden ibarettir. İnsanlar, cehennemde her bir sene için âhiret günlerinden bir gün kadar orada azaba giriftâr olacaklardır. Biz ise âhirette her bin sene için bir gün kadar azaba uğrayacağız. Zaten âhiret hayatı, yedi gün gibi kısa bir zaman dilimi olduğu için ateş de bize az dokunacaktır." Yahudilerin bu söylemi üzerine de yüce Allah, bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[229]

İbn Kesîr, şöyle bir rivâyet aktarır: Yahudiler, Tevrat'ta cehennemin bir ucu ile diğer ucu arasında yaklaşık olarak kırk yıllık bir mesafenin yazılı olduğunu iddia ederler. Onlar, cehennemin her bir yıllık mesafesini bir günde bitirebileceklerine inanırlar. Bu şekildeki hesaplamalarına göre Yahudiler, cehennemin bir ucundan diğer bir ucuna kırk günde varacakları için sadece belirlenen bu sürede cehennem azabını yaşayacaklardır. Yahudilerin azabın bu şekilde muvakkat olmasına inanmaları, bahsi geçen âyetin iniş sebeplerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Yahudilere göre cehennem azabının kırk gün olması, onların buzağıya tapma süresine tekabül etmektedir.[230]

---

[227] Daniel, 12:2.
[228] el-Bakara 2/80.
[229] Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Humeydî Abdülmecid es-Selefî, 2. Bs (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983), 11/96.
[230] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/313.

Ma'turidî'ye (ö.333/944) göre Yahudilerin cehennemde kalacakları sürenin kırk gün olması, onların buzağıya tapma süreleriyle bir ilgisi yoktur. Çünkü buzağıya tapma meselesi, Hz. Musa zamanında olmuş ve bunu yapan kişiler Allah'a karşı tevbe etmişlerdir. Ayrıca cehennemde süreli kalacaklarını iddia edenler, Hz. Peygamber zamanında yaşayan Yahudilerdi. Bundan dolayı Allah, atalarının işlemiş olduğu bir hatanın cezasını onlara çektirmez. Bununla ilgili son olarak Ma'turidî şunları ifade eder: Yahudilerin süreli olarak ateşin kendilerine dokunacağı iddiası, âyetin zahirî manasından anlaşılmaktadır. Ancak bu süre onların buzağıya tapma süresi değil, Allah'a âsi olarak yaşadıkları zaman olarak açıklanabilir.[231]

Yahudiler, kendilerinin muvakkat bir şekilde cehennem azabına maruz kalacaklarını ifade ediyorlardı. Bu fikir, teferruattaki farklılıklar hariç aktarılan bütün rivâyetlerin müşterek bir anlamı olarak kabul edilebilir. Bundan dolayı bahsi geçen âyetin iniş sebebi, Yahudilerin âhiret hayatını az bir zaman yaşayacakları iddiasında bulunmalarına dayandırılabilir. Bununla beraber Yahudilerin bu söylemi, onların âhiretle ilgili düşüncelerine bir hülâsa mâhiyetindedir. Ayrıca Yahudiler, kendilerini diğer insanlara karşı imtiyâzlı göstermek için de böyle bir beyânda bulunmuşlardır.

1.5.2. Hıristiyanlarda Âhiret Hayatı

Hıristiyanlara göre Hz. İsa, dünyaya geldikten sonra bin yıl sürecek olan bir devlet kuracak ve Hz. Âdem'den bu yana vefat eden bütün insanlar dirilecektir. Hz. İsa'nın hâkim olacağı o zaman Hıristiyanlar tarafından mutluluk dönemi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bütün insanlar, her yaptıklarından dolayı yargılanacaktır. Hıristiyanlardan günah işleyenler de yargılanacak ve arındıktan sonra cennete alınacaktır. Hıristiyanlar, putperest veya Müslümanlar gibi kendilerinden olmayanların sonsuza dek cehennemde duracaklarına inanıyorlardı.[232] Hıristiyanların âhiret tasavvuruyla ilgili Kur'an'da nüzûl sebebi belli olan bir âyet tespit edilmediğinden başka malumât zikredilmeyecektir.

---

[231] Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur el-Maturidî, *Tefsiru'l-Ma'turidî*, thk. Mecdî Beslûm, 1. Bs. (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426) 1/500.
[232] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 150.

İKİCİ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN İBADETLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

Sözlükte itaat etmek, boyun eğmek gibi anlamlara gelen ibâdet, ubûdet veya ubûdiyet şeklinde de kullanılır.[233] Kavram itibariyle ibâdet, Allah'ın emretmiş olduğu şeyleri yerine getirmeyi ve ona kulluk yapmayı ifade eder. Allah'a itaat eden ve onun çizdiği sınırlara bağlı kalan herkes, Allah'a bir nevi ibâdet etmiş sayılır. İbâdeti yerine getirmek, yaratılmış olan her bir varlığın özellikle insanların mükellef olduğu bir yükümlülüktür. Kur'an-ı Kerim, insanların ve cinlerin yaratılış gayesinin ibâdet olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.[234]

İbâdet, sadece Allah'a münhasır olup onun rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapılır. Bu amaç dışında kendisine riya ve gösterişin girdiği ibâdetler, bir kıymet ifade etmez. Bununla beraber bir insan, put gibi cansız ve câmid olan şeylere veya fani bir şahsa karşı İbâdette bulunamaz. Nitekim bu tür ibâdetler, nübüvvetinin ilk zamanından beri Hz. Peygamberin karşı çıktığı ve İslam dininin hoş görmediği ibâdetlerdir. Allah, kendisi dışında başka bir şeye ibâdet edilmemesini kesin bir dille emretmiektedir.[235] Bu emrin altında yatan sebep ise idare ve hükümranlıkkta bir olmayı gerektiren tevhîd anlayışıdır.

Semâvî dinler başta olmak üzere her dinin kendine ait bir ibâdet şekli ve anlayışı vardır. Mesela. Yahudiler, Allah'ın bir olduğuna ve ondan başka ilah olmadığına iman ederler. Bu yüzden onlara göre ibâdet, İslâm dininde olduğu gibi başka bir varlığa değil, sadece Allah'a yapılır. Bundan dolayı Yahudiler, Hıristiyanlara nazaran tevhîd inancına daha yakın olmuş ve ibâdetlerini sadece Allah'a mahsus kılmışlardır.

Semâvî dinlerden biri olan Hıristiyanlığın da kendine ait bir ibâdet şekli ve anlayışı vardır. Hıristiyanların ibâdet anlayışının merkezinde, Hz. İsa yer almaktadır. Allah (c.c) tasavvurlarında değinildiği üzere Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı bir ilah veya ilahın oğlu olarak görmüş ve buna inanmışlardır. Bu yüzden ibâdetlerini hem Allah'a

---

[233] Zeynüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir b. Hanefî er-Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, 5. Bs (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420), "Abd", 198.
[234] ez-Zâriyât 51/56.
[235] Yûsuf 12/40.

hem de Hz. İsa'ya yapmışlardır. Oysa Kur'an, Hz. İsa'nın bir kul ve aynı zamanda kulluğunu Allah'a karşı göstermekten çekinmeyen birisi olduğunu ifade etmektedir.[236] Bu ifadeye göre Hz. İsa, Allah'a karşı ubûdiyetini yani kulluğunu ikrâr etmiştir.[237] Kur'an, Hıristiyanlardan ziyade Yahudilerin ibâdetle ilgili olan meselelerine değinmektedir. Değinilen bu meselelerin değerlendirmesi, ilgili âyetlerin nüzûl sebebi bağlamında yapılacaktır.

2.1. KİTAP EHLİNİN DİN ADAMLARI VE ÖNDERLERİ

Din adamı ifadesi, hemen her dinde olduğu gibi Yahudi ve Hıristiyanlarda da mevcuttur. Haham, Rabbi gibi isimler Yahudi din adamları için kullanılırken Papaz, Rahip, Ruhban veya Kıssîs gibi isimler Hıristiyan din adamları için kullanılır. Kur'an, Hıristiyan din adamlarının Müslümanlara daha yakın olduklarını, Yahudi din adamlarının ise Müslümanlara düşmanlık besleme noktasında müşriklerle aynı olduklarına işaret etmektedir.[238] Ayrıca başta tahrîf ve hakikati gizleme gibi kötü hasletler, her iki grubun din adamlarında görülen ortak sıfatlardır.

Yahudi ve Hıristiyan din adamları, toplum nezdinde önemli bir makam ve nüfûza sahiptir. Bundan dolayı zor olan mesele ve konular, ekseriyetle onlara arz edilir ve onların huzurunda çözüme kavuşurdu. Yahudilerden âvâm olan insanların çoğu okuma yazma bilmezdi. Bu yüzden din bilginlerinin söyledikleri birçok şey, okuma yazma bilmeyen insanlar tarafından dini bir hüküm gibi algılanıyordu.[239] Din adamlarının yanı sıra kitap ehlinde söz sahibi ve önder olarak kabul edilen bazı insanlar da mevcuttur. Bu başlık altında onlara ve onların taşıdıkları özelliklere de değinilecektir.

2.1.1. Kutsal Kitaplarını Tahrîf Etmeleri

Kitap ehlinin din adamları, peygamberler vâsıtasıyla kendilerine indirilmiş olan semâvî kitapları kutsal olarak kabul ediyorlardı. Bununla beraber kitaplarında geçen bazı konu ve hükümleri değiştirmek sûretiyle de kitaplarını tahrîf ediyorlardı. Din bilginlerinin bazı dünyalıklar elde etme ve hakikati çarpıtma maksadıyla yapmış

[236] en-Nisâ 4/172.
[237] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/425.
[238] el-Mâide 5/82.
[239] Orhan Atalay, "Kur'an'ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin ikili Örneği", *Atatürk Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2006), 5.

oldukları bu tahrîf, hem lafız hem de mana bakımından gerçekleştirilmiştir. Onların bu tutumuyla ilgili olarak sebeb-i nüzûlüyle beraber değerlendirilecek olan âyet, meâlen şöyledir:

"*Gerçekten, Allah'ın indirdiği Kitap'tan bir şeyi gizlemede bulunup onu az bir değere değişenler var ya, onların karınlarına tıkındıkları ancak ateştir…"*[240]

Yahudi bilginleri ve reisleri, kendilerinden olan gariban insanlardan hediye gibi bazı dünyalıklar elde ediyorlardı. Gelecek olan peygamberin de İsrailoğullarından birisi olmasını umuyorlardı. Fakat peygamber onlardan birisi olarak çıkmayınca, kendi riyâsetlerinin ellerinden gitmesinden korkmaya başladılar. Bunun üzerine kitaplarında geleceği bildirilen peygamberin sıfatlarını değiştirerek şunu dediler: "Âhir zamanda çıkacak olan peygamberin sıfatları, Mekke'den çıkacak olan peygamberin sıfatlarına benzememektedir." Onların bu sözünü hüccet kabul eden alt tabakadaki insanlar da Hz. Peygamberin nübüvvetini kabul etmemişlerdir. Bahsi geçen âyet, bu duruma binâen nâzil olmuştur.[241] Vâhidî de âyetin bu durumu kast etmek üzere nâzil olduğnu ifade etmektedir.[242]

Katade, Süddî ve İkrime'nin naklettikleri rivâyetlere istinaden Taberî, âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Yahudi Ahbârı, rüşvet ve istismar amacıyla kutsal kitaplarında geçen bazı yerleri değiştiriyorlardı. Hz. Peygamberin nübüvvetine dâir Tevrat'ta geçen deliller de Yahudi bilginlerinin gizleyip değiştirdikleri bu hakikatlerden birisidir. Yahudiler, Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğunu beyan etselerdi, âvâm insanları istismar edemezlerdi. Bu durumu bilmelerinden dolayı Yahudi din adamları, kitaplarında geçen Hz. Peygamberle ilgili olan yerleri tahrîf ediyorlardı. Böyle bir şeyi yaptıkları için de kendi kendilerini ateşe sürüklemiş ve cehenneme girmişlerdir. Bahsi geçen âyet, bu hususu kast etmektedir.[243]

Yahudilerden bilgin ve söz sahibi olan insanlar, Tevrat'ta geçen Hz. Muhammed'in (s.a.v) sıfatlarını ve onun nübüvvetini bile bile gizleyorlardı. Kitaplarında geçen bu şekildeki bilgileri gizleyerek zavallı insanların duygularını istismâr ediyorlardı. Yani bu insanlardan maddi olarak bazı şeyler istemiş ve onlardan istediklerini alıyorlardı. Dinlerini bu şekilde az bir fiyata karşılık sattıkları ve

[240] el-Bakara 2/174.
[241] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb,* 1/419.
[242] el-Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl,* 155.
[243] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 3/328-330.

insanlardan rüşvet gibi haram para aldıkları için de cehennem ateşine gireceklerdir. Âhiret günüde ise bu yaptıkları eylemlerden dolayı da Allah, onlarla mükâleme etmeyecektir.[244]

Yahudiler, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin hak ve sahîh olduğunu biliyorlardı. Çünkü kutsal kitaplarında gelecek olan son peygambere ait vasıfların, Hz. Muhamed'de (s.a.v) tezâhür ettiğini görüyorlardı. Bunun bilgisine muttali olmalarına rağmen Yahudi din bilginleri, Hz. Peypamber'in nübüvvetine delil mâhiyetinde olan yerleri tahrîf ediyorlardı. Onlar, bu veya buna benzer tahrifi âvâm insanlardan belli başlı dünyalıklar ve menfaatler elde etmek amacıyla yapıyorlardı. Bahsi geçen âyet ise Yahudilerin bu tutum ve davranışlarını beyân etmektedir.[245]

Yahudi ve Hıristiyan din adamları, Allah'ın kelamını değiştirme yoluna gitmişlerdir. Onların bunu yapmaktaki amacı kendilerine tabi olanlara hakikati farklı gösterip Müslüman olmalarına engel olmaktır. Nitekim kutsal kitaplarında geçen Hz. Peygamberle ilgili yerleri değiştirmeksizin aktarsalardı, kitap ehlinden daha çok kişi İslâm dinine girebilirdi. Ancak bu durum, onların menfaatine uymayacaktı. Bahsi geçen âyetin onların bu davranışıyla ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilmektedir. Bunun dışında Yahudi ve Hıristiyan bilginlerinin kendi kitaplarını tahrîf etmesiyle ilgili birden çok âyet mevcuttur. Fakat önceki meselelerde konuyla ilgili yeterli malumât zikredildiğinden sadece bu âyetle iktifâ edilecektir.

2.1.2. İslâm'a Yeni Girenleri Şüphelendirmek İstemeleri

Hz. Peygamber, Allah'ın varlığını, birliğini ve şirkin bâtıl bir yol olduğunu etrafındaki insanlara anlatarak onları İslâm'a davet etmiştir. Hz. Peygamber'in gerek Mekke'de gerekse Medine'de yapmış olduğu bu davet karşılık bulmuş ve bazı insanlar Müslüman olmayı seçmiştir. Mekke'de Müslüman olanlar ekseriyetle müşrikler tarafından zor durumda bırakılırken Medine'de Müslüman olanlar, Kitap ehlinin bazı davranışlarına maruz kalıyorlardı. Örneğin Medine'deki Yahudi din adamları, Müslüman olanları şüpheye düşürmek amacıyla kendilerinin de İslâm'a girdiklerini ve daha sonra İslâm'dan çıktıklarını ifade ediyorlardı. Onlar bunu yaparak İslâm'a

[244] Ali ez-Zeyd, *Muhatasar tefsîru'l-Beğavî*, 1/63.
[245] Celâleddin el-Muhallâ ve Celâleddin es-Suyûtî Celâleyn, *Tefsiru'l-celâleyn*, 1. Bs (Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.), 1/35.

girenlerin dinden çıkmasını arzuluyorlardı. Bu amaçla onların yapmış oldukları plandan bahseden âyet meâlen şöyledir:

"Ehl-i kitap'tan bir grup şöyle dedi: "Gün başlarken müminlere indirilmiş olana iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler."[246]

Hayberli Yahudi din adamlarından bir kısmı, diğer bir kısmına şöyle bir şey der: "Günün başlangıcında Muhammed'in dinine kalbinizle değil sadece dilinizle girin. Günün sonunda ise inkâr ederek bu dinden çıkın ve 'Biz kutsal kitabımıza bakıp âlimlerimizle müşâverede bulunduk ve Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığını anlamış olduk. Ayrıca dininin bâtıl ve kendisinin de yalancı olduğu da bize göründü' deyin. Şâyet bunu derseniz, İslâm'a yeni girenler 'Bunlar kitap ehlinden olduğu için bizden daha bilgililerdir' diyerek şüphelenir ve İslâm dininden çıkarlar. Allah (c.c) da Hz. Muhammed'i (s.a.v) ve Müminleri bu konuda bilgilendirmek amacıyla bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu.[247]

İbn Atiyye, bu görüşün yanı sıra âyetin iniş sebebi olarak şunu zikreder: Hz. Peygamber önceden Kudüs'e doğru namaz kılıyordu. Ancak Kâbe, kıble olarak tayin edilince Allah resulü bu sefer namazını Mekke'ye doğru kılmaya başladı. Bundan dolayı Yahudi din adamları kendilerine muhalefet edildiği hissine kapıldılar. Buna çözüm olarak da onların bir kısmı diğer bir kısmına, "Siz de günün başında onlara inanır gibi yaparak sabahı Kâbe'ye doğru kılın. Ondan sonra akşamı da Kudüs'e doğru kılarak Kâbe'yi inkâr edin. Böylelikle bazılarının kafasına karıştırarak onların geri dönmesini sağlarsınız" diyorlardı. Âyet buna binâen nâzil olmuştur.[248]

Kurtubî, âyette Müslümanların kafasını karıştırmak için diğer Yahudilere böyle bir teklifte bulunanların Ka'b b. Eşref ve Mâlik b. Sayf gibi Yahudilerin olduğunu ifade etmektedir. Kurtubî, ayrıca Yahudilerin günün başında iman edip günün sonunda da inkâr etmeyi düşündüğü şeyleri iki şekilde zikreder: Yahudiler, ilk olarak Hz. Peygamberin nübüvvetine inanmış gibi görünüp onun nübüvvetini inkâr ediyorlardı. Ayrıca Tevrat'ta geleceği bildirilen peygamberin Hz. Muhammed (s.a.v) olmadığını dile getiriyorlardı. İkinci görüşe göre ise Yahudiler, gerçekten Müslümanlığı benimsemiş gibi görünerek günün ilk vakitlerinde namazlarını kıbleye

[246] Âl-i İmrân 3/72.
[247] İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 137.
[248] İbn 'Atiyye el-Endelüsî el-Muhâribî, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitabi'l-'Azîz*, 1/454.

karşı kılmış, akşam olunca da Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılarak İslâm dininden çıktıklarını ilan etmişlerdir. Her iki durumda da Yahudilerin bunu yapmaktaki amacının, İslâm'a yeni girenleri şek ve şüpheye düşürmek istemelerinden kaynaklandığı görülmektedir.[249]

İbn Abbâs, bu âyetle ilgili olarak şunları ifade etmektedir: Müslümanları şüphelendirmeye çalışan Yahudi âlimleri, günün ilk zamanında İslâm dinine girip Müslümanlarla beraberlermiş gibi görünürlerdi. Bunlar, bazı konularda İslâm dinine yeni girenlerle konuşur ve yeri geldiğinde onlarla tartışırlardı. Fakat akşam olup namaz vakti gelince de bu Yahudi bilginleri, namazı inkâr ederek İslâm dininden çıkarlardı. Bu rivâyet, onların samimiyetten uzak davranmak sûretiyle Müslümanların kafasını karıştırmaya çalıştıklarını göstermektedir.[250]

Şevkânî (ö. 1250/1834), tefsirinde âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Kaynuka, Nadir ve Kurayza oğullarından olduğu rivâyet edilen Yahudi din adamları, İslâm'a yeni girenlerin kafasını karıştırmak maksadıyla Müslüman olmuş gibi görünüp İslâm dininden çıkıyorlardı. Bu Yahudi din bilginleri, Tevrat'a baktıklarını ve Hz. Peygamberin gerçek bir peygamber olmadığını Müslümanlara anlatıyorlardı. İslâm'a yeni girenler, bu kişilerin kitap ehli olması hasebiyle onların bilgili olduklarını zannetmiş ve bundan dolayı bazı tereddütler yaşamışlardır. Buna binâen Allah (c.c) bahsi geçen âyetle Müslümanları bu konuda bilgilendirmiştir. Ayrıca Şevkânî, Âl-i İmrân sûresinde kendilerine Kitap ehli şeklinde hitap edilenlerin sadece Hıristiyanlar olduğu fikrini kabul etmemiştir. O, bu âyette görüldüğü üzere Âl-i İmrân sûresinde geçen Ehl-i kitap şeklindeki bazı hitapların Yahudilere de yönelik olduğunu ifade etmektedir.[251]

Mezkûr olan bütün rivâyetlerde Yahudi din adamlarının İslam'a yeni girenlere karşı bir art niyet taşıdığı görülmektedir. Bu din adamları, bir alâmet-i nifâk olarak sadece dilleriyle İslâm dinini seçmiş ve inanıyor gibi görünmüşlerdir. Yaptıkları bu eylemden dolayı Müslümanlığı seçmiş olanların kafasını da karıştırmışlardır. Ayrıca

[249] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferec el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiyyiş, 2. Bs (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 4/111.
[250] Ebû Abdullâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muhtahrec min ehâdîsi'l-muhtâra*, thk. Abdülmelik b. Abdullah İbn Düheyş, 3. Bs (Beyrût: Dâru Hıdır, 1420), 10/12.
[251] Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1. Bs (Beyrût: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1414), 1/402-403.

Hz. Peygamberin şahsına ve nübüvvetine karşı da hakarette bulunmuşlardır. Bu gibi özellikleri taşımalarından dolayı da Allah (c.c) vahiy yoluyla Hz. Peygamberi bu konuda bilgilendirmiştir. Bahsi geçen âyetin inişi ise Yahudi bilginlerinin Müslümanlığı kabul etmiş gibi görünerek Müslümanların kafasını karıştırmak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

2.1.3. Haksız Yere İnsanların Mallarını Yemeleri

Yahudi ve Hıristiyan din adamları, kendilerine tabi olan âvâm insanları aldatmış ve kimi zaman onların mallarını haksız yere yiyorlardı. Rüşvet ve iltimas gibi yollarla büyük servetler elde eden bu din adamları, dinlerini ekseriyetle dünyevî bir şeyler elde etmek amacıyla kullanıyorlardı. Onların bu kötü özeliğine vurgu yapan âyet meâlen şöyledir:

"Ey inananlar! Haham ve Rahiplerin çoğu insanların mallarını haksız yere yiyorlar…"[252]

Zeyd b. Vehb, şöyle bir rivâyet zikretti: "Rebeze'ye[253] uğradığımda Ebû Zer[254] ile karşılaştım ve buraya neden geldiğini ona sordum. O da "Ben Şam'dayken Muaviye[255] ile *'…Onlar ki gümüşü ve altını biriktirirler…'* âyetini tartıştık. O, bu âyetin kitap ehlinin din adamları için indirildiğini söyledi. Ben ise bu âyetin sadece onlara münhasır değil, biz Müslümanları da kapsayacak şekilde nâzil olduğunu söyledim. Bu sebeple aramızda gerginlik çıktığından o da beni Halife Osman'a mektup

[252] et-Tevbe, 9/34.

[253] Rebeze: Medine'ye bağlı şehirlerden birisi olan Rebeze, çölden ibaret olan bir yerdir. Rebeze halkı ile Karmatîler arasında 319 yılında bir savaş yapılmıştır. Savaştan sonra ise Rebeze, tar u mar olmuş ve büyük bir zarar görmüştür. Halkı da zamanla orayı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle metruk bir yer olarak kabul edilir. Halife Osman, Ebû Zer el-Gıfarî'yi bu yere sürgün olarak göndermiştir. Ebû Zer de vefat edene kadar Rebeze'de kalmış ve oraya defnedilmiştir. Geniş bilgi için bk. Şihabuddin Abdullah Yakût el-Hamavî, *Mu'cemu'l-buldân*, 2. Bs (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 3/24.

[254] Ebû Zer el-Gıfarî: Asıl adı Cünâde b. Seken olan Ebû Zer, Hz. Peygamberin nübüvveti gelmeden üç yıl önce Allah'a ibadet eden birisidir. Davetin ilk zamanlarında Mekke'de Müslüman olmuştur. Onun dördüncü Müslüman olduğu da rivâyet edilmiştir. İbadet ve Allah'a bağlılık konusunda Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Putlara hiçbir şekilde tapmayan Ebû Zer'in İslâm'dan önce Hanîf dinine mensup olduğu da aktarılmıştır. Kınandığı veya azarlandığı zaman, kendisine karşı bu eylemi yapana sataşmama konusunda Hz. Peygambere söz vermiştir. Hz. Peygamberin vasiyetine sadık kalmak sûretiyle yardıma muhtaç miskin insanların yanında olmuştur. Daha geniş bilgi için bk. Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *Ma'rifetü's-sahabe*, thk. 'Âdil b. Yusuf el-Ğazârî, 1. Bs (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419), 2/557.

[255] Muaviye: Ebû Süfyan'ın oğlu olan Muaviye, Kaza Umresinde Müslüman olmuş olan bir kişidir. Allah resulünün ezvâc-ı tâhiratından olan Ümmü Habibe'nin kardeşidir. Bu yönüyle Allah resulü, onun eniştesidir. Yirmi yıl emirlik, yirmi yıl da Halifelik yapmıştır. Halim ve cömert olan Muaviye, siyasî yönü oldukça kuvvetli olan bir kişidir. Yaklaşık olarak yetmiş sekiz yıl yaşadığı rivâyet edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Şemseddin Abû Abdullah Muhammed b. Ahmet ez-Zehebî, *Tehzîbu'l-kemal fî esmâi'r-ricâl*, thk. Ğanîm Abbas ve Mecdî Seyyid Emîn, 1. Bs (El-Farûk el-Hadisiyye, 1425), 1/178.

yazarak şikâyet etti. Halife de benim Medine'ye gelmemi istedi ve ben de geldim. Fakat insanlar, önceden beni hiç görmemiş gibi üstüme toplanınca bu durumu Halife'ye bildirdim. O da beni buraya gönderdi…"[256]

Râzi, Kitap ehli din adamlarının böyle bir davranışı yapma sebeplerini şu şekilde sıralar: İlk olarak Yahudi ve Hıristiyan din adamları, âvâm insanlardan rüşvet sûretiyle şeriatlerinde geçen bazı hükümleri hafifletiyorlardı. Böylelikle bazı insanları birtakım hükümlerden muaf sayıyorlardı. İkinci sebebe göre Kitap ehli din adamları, Allah'ın rızasını kazanmanın ancak kendilerine tabi olmakla mümkün olabileceğini söyleyip o vasıtayla insanların mallarını istismar ediyorlardı. Üçüncü sebebe göre Ahbâr ve Ruhbanlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetine delil olan Tevrat'taki sıfatlarını fâsid bir şekilde tevil edip o sıfatları başkalarına hamlediyorlardı. Çünkü avâm insanların Hz. Peygamberi gerçek bir peygamber olarak kabul etmesini istemiyorlardı. Yahudi ve Hıristiyan din adamları, âvâm tabakadaki insanların Hz. Peygamberin nübüvvetine inanmaları durumunda onlardan bazı dünyalıklar elde edemeyeceklerine inanıyorlardı. Bahsi geçen âyet, onların bu ve buna benzer vasıflarına dikkat çekmektedir.[257]

Yahudi ve Hıristiyan âlimleri, dinlerini ve riyasetlerini insanlardan bazı maddi şeyler elde etmek için kullanıyorlardı. Yani onlar, kendilerine inananların duygularını bir nevi istismâr ediyorlardı. Bu durum, Câhiliye dönemindeki insanların yaptıklarına benzemektedir. Onlar da putlar sayesinde çeşitli hediyeler ve ikramlar elde ediyorlardı. Ancak Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvveti, bütün bu istismârların önüne geçmiştir. Bununla beraber onların bu özelliği, diğer insanlara örnek olması için zikredilmektedir. Yani Kur'an, Müslüman din adamlarının da bu konuda dikkatli olmaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Âyet bu duruma binâen nâzil olmuştur.[258]

Kitap ehlinin din adamları, kutsal kitaplarında geçen dini hükümleri değiştirmiş ve elleriyle yazmış oldukları bazı şeyleri Allah'ın katındanmış gibi göstermeye çalışıyorlardı. Onlar, bunu âvâm olan insanların ellerinde bulunan mallara el koymak maksadıyla yaparak ve istediklerini elde edip büyük servetler kazanıyorlardı. Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr etmeleri de bu sebepten

[256] el-Buhârî, "Zekât", 4 (No. 1341).
[257] Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b el-Hasan b el-Hüseyin et-Teymî Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3. Bs (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 16/34.
[258] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/137.

kaynaklanmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini kabul etselerdi, haksız bir şekilde elde edecekleri dünyevî bazı menfaatlerden mahrum kalacaklardı. Bundan dolayı onun nübüvvetini inkâr etmiş ve âvâm insanların ona tabi olmasına mani olmaya çalışmışlardır. Bahsi geçen âyet, Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının böyle özelliklerine işaret etmiştir.[259]

Zulüm ve haksızlıkla insanların mallarına el koymuş olan Kitap ehlinin din adamları, Allah'ın yolundan yüz çevirmiş ve insanları da Allah'ın yolundan alıkoymuşlardır. Bundan dolayı Allah (c.c), bu âyetle onların gerçek yüzlerini göstermiş ve müminlerin onlara karşı daha dikkatli olmaları gerektiğini beyan etmektedir. Âyet hakkında bunları ifade eden Semerkandî (ö. 860/1456), ayrıca altın ve gümüş gibi dünyevî şeyleri biriktirip onları infak etmeyen veya onların zekâtını vermeyen kişiler kapsamında Müslümanların da olabileceğini vurgulamaktadır. Nitekim İbn Abbâs, bu âyette mal biriktirenlerin zekâtını vermekten imtina eden kişiler olduğu açıklamaktadır.[260]

Aktarılan rivâyetlere bakıldığında Yahudi ve Hırisitiyan din adamlarının gerek zulüm gerek haksızlık gerekse insanları iğfal ve aldatma yoluyla servet kazanmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu kişiler, edinmiş oldukları servetlerini hiçkimseyle paylaşmamakla beraber aynı zamanda bu serveti Allah yolunda harcamaktan da geri durmuşlardır. Bununla beraber zikredilen bazı rivâyetler göre âyetin, Kitap ehli din adamlarının yanı sıra Müslümanları da kast ettiği ifade edilmektedir. Nitekim Muaviye ile Ebû Zer arasında yaşanan tartışma bu sebepten ötürü meydana gelmiştir. Sonuç olarak söylemek gerekirse bahsi geçen âyetin doğrudan Kitap ehliyle ilgili olarak nâzil olmuş ancak o vasıfta olan diğer insanları da kastettiği söylenebilir.

2.1.4. Hz. İbrahim Hakkında Aralarında Tartışmaları

Yahudi ve Hıristiyan din adamları, İslâm'a ve Müslümanlara zarar verme konuları dışında aralarında ittifak ettiği meseleler pek olmamıştır. Menfî davranışlar yönünden birbirlerine benzeyen Kitap ehlinin din adamları, muhtelif meselelerde aralarında anlaşmazlıklar çıkmış ve bundan dolayı tartışmışlardır. Hz. İbrahim'in dini meselesi, onların kendi aralarında tartıştığı ve Kur'an'ın değindiği konulardan

[259] Ebû İshak Ahmed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, 1. Bs (Cidde: Dârü't-Tefsîr, 1436), 13/315.
[260] Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, thk. Muhammed Matricî, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/54-55.

birisidir. Onların bu konudaki münâkaşalarına değinen âyet, Âl-i İmrân sûresinde geçmekte olup meâlen şöyledir:

"Ey kitap ehli, ne diye İbrahim hakkında tartışıp duruyorsunuz…"[261]

İbn Abbâs, âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivâyeti nakletmektedir: Necrân Hıristiyanları ve Yahudi bilginleri Hz. Peygamberin yanında Hz. İbrahim hakkında tartışmışlar ve Hz. İbrahim'in mensup olduğu dinin Yahudilik olduğunu iddia etmişlerdir. Hıristiyan bilginleri de Hz. İbrahim'in dinin ancak Hıristiyanlık olduğunu savunmuşlardır. Cenab-ı Allah da Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının aralarında yaşanan bu çekişme ve atışmalara binâen bahsi geçen âyeti indirmiştir.[262]

İbn Abbas, Katade ve Süddi'nin naklettiği rivâyete göre Yahudi ve Hıristiyan din adamları, Hz. Muhammed'in (s.a.v) huzurunda toplanıp Hz. İbrahim'in hangi dine mensup olduğunu kendi aralarında tartışmışlardır. Rivâyete göre Yahudiler, Hz. İbrahim'in aslında bir Yahudi, Hıristiyanlar da Hz. İbrahim'in aslında bir Hıristiyan olduğunu söylüyorlardı. Onların bu söylem ve iddialarına binâen bahsi geçen âyet nâzil olmuştur. Bu âyet, Hz. İbrahim'in kendisinden yüz yıllar sonra meydana gelen bir dine mensup olmasının muhal ve bu tartışmanın da yersiz bir tartışma olduğunu beyan etmektedir.[263]

Taberî âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demektedir: Yahudi ve Hıristiyanların her ikisi de Hz. İbrahim'i kendi dinlerine mensup birisi olarak göstermeye çalışıyorlardı. Allah (c.c) da onların bu çelişkili iddialarına mukâbil bahsi geçen âyeti indirmiştir. Nâzil ettiği bu âyetle Allah, onlara şunu demek istemektedir: "İbrahim'in gerek Yahudi gerekse Hıristiyan olduğunu nasıl iddia edersiniz? Zira bu iki dinin kitapları da İbrahim'in vefatından sonra nâzil olmuştur. Böyle bir durum varken İbrahim'in sizden biri olup olmaması hakkında ne diye tartışırsınız?"[264]

Ka'b b. Eşref, Ebâ Yâsir, Ebu'l-Hukayk ve Zeyd b. Tabu gibi bazı Yahudi reisleri "İbrahim, bize en yakın ve dinimize mensup olan peygamberdir." demişlerdir. Necrân Hıristiyanları da buna benzer bir ifade kullanarak Hz. İbrahim'in Hıristiyanlığa mensup bir peygamber olduğunu söylemişlerdir. Ardından Yahudiler, Hz. Peygamber'e "Hıristiyanların İsa'yı rab edindiği gibi seni de mi rab edinelim

[261] Âl-i İmrân, 3/65.
[262] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl,* 42.
[263] Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Abdülhay Fermâvî (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/447.
[264] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/490.

istiyorsun?" diye sormuşlardır. Hıristiyanlar da Hz. Peygamber'e "Yahudilerin Üzeyr'i rab edindiği gibi seni de mi rab edinelim istiyorsun? şeklinde bir soru sormuşlardır. Kitap ehlinin bu sorularına karşılık Hz. Peygamber "Maazallah ben sadece sizi Allah'a kulluk etmeye ve ona hiçbir şekilde şirk koşmamaya davet ediyorum" şeklinde bir cevap vermiştir. Bahsi geçen âyet, bu mesele üzerine nâzil olmuştur.[265]

Zemahşerî, bu âyetle ilgili olarak tefsirinde şöyle bir değerlendirmede bulunur: Yahudi ve Hıristiyanların her ikisi de Hz. İbrahim'in dini hakkında tartışmış ve bu konuda Hz. Peygamberle mücadele etmişlerdir. Hâlbuki Yahudilik Tevrat'ın, Hıristiyanlık da İncil'in nüzûlünden sonra meydana gelmiştir. Ayrıca Hz. İbrahim ile Hz Musa arasında bin yıl, Hz. Musa ve Hz. İsa arasında da yaklaşık olarak iki bin yıl vardır. Bu durumda Hz. İbrahim nasıl olur da kendisinden yüzlerce yıl sonra ortaya çıkan bir dine mensup olabilir. Böyle bir hakikat varken Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının Hz. İbrahim'in dini hakkındaki münâkaşa etmeleri, akıldan uzak ve muhal olan bir şeydir. Âyet, onların tutarsız olan bu tartışmalarını göstermektedir.[266]

Zikredilen rivâyetlere bakıldığında Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının, Hz. İbrahim'in dini hakkında aralarında münâkaşa ettikleri görülmektedir. Kur'an, bahsi geçen âyeti nâzil ederek onların kendi aralarında yapmış oldukları bu tartışmanın akıldan uzak bir tartışma olduğunu belirtmektedir. Çünkü Hz. İbrahim'in mensup olduğu iddia edilen her iki din de Hz. İbrahim'den sonra meydana gelmiştir. Bu durumda Hz. İbrahim, Yahudi ve Hıristiyanların iddia ettiğinin aksine her iki dine de mensup bir peygamber değildir. Nitekim Kur'an, onu yani Hz. İbrahim'i bir Yahudi veya bir Hıristiyan olarak değil ancak yüzünü Allah'a dönen Hanif birisi olarak kabul etmektedir.[267] Sonuç olarak söylemek gerekirse âyetin Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının Hz. İbrahim hakkında tartışmasına binâen indirildiği ifade edilebilir.

2.1.5. Allah'ın Hiçbir Şey İndirmediğini İddia Etmeleri

Yahudi âlimlerinden birisi Allah'ın hiçbir şey indirmediğine dâir bir görüş beyân etmiştir. Bununla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

[265] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr Mukâtil b. Süleyman*., 1/283.
[266] ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf,* 1/371.
[267] Âl-i İmrân, 3/67.

"Allah (c.c) hiç kimseye bir şey indirmedi dedikleri zaman, Allah'ı hakkıyla tanımadılar…"[268]

Mâlik b. Sayf adlı bir Haham, Hz. Peygamberin yanına gelerek kendisiyle bazı konularda tartıştı. Ondan sonra Allah resulü bu Haham'a şöyle bir soru tevcîh etti: "Musâ'ya indirilen Tevrat aşkına doğruyu söyle, Allah'ın Tevrat'ta kilolu olan âlimi sevmediğini ifade eden bir gerçeği dile getirdiğini gördün mü?" Hz. Peygamberin bu sualine kızan ve kendisi de aynı zamanda kilolu olan Yahudi bilgin, "Vallahi Allah, hiç kimseye bir şey nâzil etmemiştir" şeklinde bir cevap verir. Onun böyle bir şey söylediğini duyan arkadaşları kendisine "Musa'ya da mı Allah (c.c) bir şey indirmedi?" şeklinde bir soru sorarlar. O da Allah'ın hiçbir beşere bir şey nâzil etmediği fikrini tekrar eder. Buna binâen Allah (c.c) bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu.[269]

Suyutî, Yahudi âlimin bu ifadesini birkaç açıdan değerlendirmektedir. İlk olarak bu ifade, Hz. Peygamberin nübüvvetiyle ilişkilendirilmektedir. Şöyle ki Allah, Hz. Muhammed'den (s.a.v) nübüvvetinin Tevrat'ta geçip geçmediğini Yahudilere sormasını ister. Onun bu soruyu sorması üzerine de Yahudi bilginlerinden birisi, Allah'ın bu konu hakkında kimseye bir şey indirmediğini dile getirir. Âyet, bu olayla ilgili olarak nâzil olmuş olabilir. Suyutî, bir iniş sebebi olarak Yahudi âlimin kızgınlıkla Allah'ın Hz. Musa dâhil kimseye bir şey indirmediğini söylemesine de bağlamaktadır.[270] Siyakındaki manalarından anlaşıldığı kadarıyla âyetin, Suyutî'nin zikrettiği ikinci sebebe binan nâzil olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.6. İman Davetine Karşı Tepkileri

Yahudi din adamları, İslâm dinine davet edilmiş ve bu nedenden dolayı bazı tepkiler ortaya koymuşlardır. Bu durumla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

"*Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiğinde, 'Hayır atalarımızdan gördüğümüze uyarız…"*[271]

İbn Abbâs, bu âyetle ilgili olarak şunu rivâyet etmektedir: Bir gün Hz. Peygamber, Yahudileri İslâm dinine davet edip onlara karşı bu yönde bazı teşvîkâtta bulundu. Davet edilen bu Yahudi topluluğunun içerisinde onların önderleri kabul

[268] el-En'âm, 6/91.
[269] el-Vahidi, *Esbâbu'n-nüzûl*, 148.
[270] es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 3/314.
[271] en-Nisâ 2/170.

edilen bazı şahsiyetler de vardı. Bunlardan birisi de Rafi‘ b. Hureymele’dir. Bu şahıs, Müslüman olma davetine mukâbil “Biz, bizden daha hayırlı ve bilgili olan atalarımızı bu din üzere bulduk” şeklinde bir karşılık verir. Tüm Yahudiler namına dile getirilen bu söz, bahsi geçen âyetin bir nüzûl sebebi olarak kabul edilmektedir.[272]

Hz. Peygamber, İslâm dini için birden çok davette bulunmuştur. Bu davetlerin bir kısmı, Mekke müşriklerine karşı olduğu gibi bir kısmı da kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara karşı yapılmıştır. Bu âyet de dine davetten bahseden âyetlerden birisidir. Ancak bu âyetin muhâtaplarının müşrik mi yoksa kitap ehlinden birisi mi olduğu hakkında bazı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin Se‘âlibî, buradaki muhatap kişilerin müşriklerden ziyade Yahudiler olabileceğine işaret etmektedir.[273] Rivâyet tefsirlerinin ekserisi de Se‘âlibî’nin bu görüşünü destekler mâhiyettedir. Sonuç olarak âyetin, Yahudileri muhatap alarak nâzil olduğu söylenebilir.

2.1.7. Küfür ve İnkârlarında Israrcı Olmaları

Bazı Yahudi din adamları ve önderleri, İslâmiyet’i reddetme konusunda ısrarcı davranmışlardır. Bu konuyla ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

“Ey kendilerine Kitap verilenler! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek enseleri haline çevirmeden yahut cumartesi gününe saygı göstermeyen kimseleri lanetlediğimiz gibi sizi de lanetlemeden önce, yanınızdaki Tevrat’ı doğrulamak üzere indirdiğimiz Kur’an’a iman edin…”[274]

Hz. Peygamber, içerisinde Abdullah b. Suriya ve Ka‘b b Esid gibi Yahudi bilginlerinin bulunduğu bir topluluğa şöyle seslenir: “Ey Yahudi cemaati! Allah’tan korkun ve İslâm dinine girin. Allah’a yemin olsun ki benimle beraber gönderilenin hak ve doğru olduğunu biliyorsunuz.” (Hz. Muahammed (s.a.v) bu sözüyle Kur’an’ı kast etmiş olmalıdır. Onlar da buna cevaben “Biz senin dediğini tanımıyor, getirdiğine de iman etmiyoruz” şeklinde bir karşılık verirler. Onların küfür ve inkârdaki ısrarlarını gösteren bu sözlerine binâen, Yüce Allah’ın bahsi geçen âyeti indirdiği rivâyet edilmektedir.[275]

---

[272] es-Suyûtî, *Lübâbü’n-nükûl*, 21.
[273] Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf es-Se’âlibî, *el-Cevâhiru’l-hisân fî tefsîri’l-Kurân*, thk. Muhammed Ali Maud ve Âdil Ahmet Abdulmevcûd, 1. Bs (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418), 1/355.
[274] en-Nisâ 4/47.
[275] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni’l-esbâb*, 2/882.

Bu âyet nâzil olduğunda Abdullah b. Selâm Hz. Peygamber'in yanına gelir ve şunu der: "Ey Allah Resûlü! Yüzüm kafama döndürülmedikçe sana geleceğimi sanmıyordum" Yani Abdullah b. Selâm, böyle bir cümlesiyle İslâm dinini seçtiğini ve Hz. Peygamberi kabul ettiğini ifade eder. Başka bir rivâyet de Yahudi bilginlerinden olan Ka'bu'l-Ahbâr ile ilgilidir. Ka'b, Hz. Ömer'in kendisine karşı bu âyeti okuması üzerine "Ya Rabbi! İman ettim. Ya Rabbi! İslâm dinini seçtim" gibi ifadeler kullanır.[276]

Bu konuda aktarılan rivâyetlere ve âyetin zâhirî manasına bakıldığında, âyetin inanmayanlara karşı bir tehdit içerdiği görülmektedir. Yani Allah (c.c), bu âyetle kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği kitaba inanmalarını istemektedir. Şâyet onlar, küfür ve inkârlarında ısrarcı davranırlarsa Allah tarafından lanetlenecek ve yüzleri ters döndürülecektir. Nitekim bir önceki rivâyette Abdullah b. Selam ve Ka'bu'l-Ahbâr'ın bundan dolayı İslâm'a girdiği ifade edilmektedir. Sonuç olarak söylemek bahsi geçen âyetin, inkârda ısrar eden kitap ehli ve onların bilginlerini ikâz etmek üzere indirildiği ifade edilebilir.

2.2. KIBLE İLE İLGİLİ MESELELER

Yahudi ve Hıristiyanlar, Kur'an'ın muhtelif meselelerine mevzu olmuşlardır. Bununla beraber onların bir kısım davranış ve söylemleri de bazı âyetlerin nüzûl sebebi olarak kabul edilmiştir. Aynen öyle de diğer konularda olduğu gibi Yahudi ve Hıristiyanlar, Müslümanların kıblesi hakkında da bazı fikirler beyân etmişlerdir. Bu başlık altında da onların bu şekildeki fikirlerine değinilecek ve gerekli izâhlar yapılacaktır.

2.2.1. Kıblenin Değişimiyle İlgili Yorumları

Müslümanların namaz kılma yönleri Kâbe olarak tayin edilince Yahudiler, bu durumla ilgili bazı ifadeler kullanmışlardır. Bu meseleyle ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

"İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir? Onlara de ki, doğu da, batı da Allah'ındır; dilediğini doğru yola iletir."[277]

[276] es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân,* 10/392.
[277] el-Bakara 2/142.

Hz. Peygamber, yaklaşık olarak on altı veya on yedi ay boyunca Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kıldı. Ancak o, namazı Beyt-i Makdis'ten ziyade Kâbe'ye doğru kılmayı istiyordu. Allah (c.c),*"Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz..."*[278] ayeti ile Allah resulünün bu isteğine dikkat çeker ve yönünü Kâbe'ye çevirir. Yani Allah, Kâbe'yi Hz. Peygambere ve Müslümanlara kıble olarak ta'yîn etmiştir. Müslümanlar da Mescid-i Haram'a doğru namaz kılmaya başlayınca Yahudiler, onların bu yaptığıyla ilgili bazı sözler sarf etmişlerdir. Bahsi geçen âyet, buna binâen nâzil olmuştur.[279]

Beyhakî (ö.458/1066) Süneninde âyetle ilgili olarak şunları aktarır: Hz. Muhammed (s.a.v), Medine'ye hicret ettiği zaman Medine ahalîsinin çoğu Yahudi'ydi. Allah (c.c) da ona Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmasını emretti. Bunun üzerine o da on ay kadar o yöne doğru namaz kıldı. Yahudiler ise bu duruma çok sevindi. Ancak Hz. Peygamber, Hz. İbrahim'in kıblesi olan kabeyi seviyor ve Allah'ın kendisini oraya yöneltmesi için dua ediyordu. Allah (c.c) da onun duasını kabul etmiş ve kıble olarak Kâbe'yi tayin etmiştir.[280] Bundan hoşlanmayan Yahudiler, Müslümanların bu yaptıklarıyla ilgili bazı ifadeler kullanmışlardır. Allah'ın (c.c) bahsi geçen âyeti bu sebepten ötürü indirdiği rivâyet edilmektedir.[281]

Kıble, Allah'a karşı yönelişin bir sembolü ve tevhîdin bir işaretidir. Müslümanların Allah'ın belirlemiş olduğu kıbleye teveccüh edip yönelmeleri, onların aynı amaç ve gayede olduklarını göstermektedir. Bu sebepten ötürü Allah, Müslümanların aynı kıbleye dönmesini emretmektedir. Ancak Müslümanlar, Beyt-i Makdis'i bırakıp Kâbe'ye teveccüh edince Yahudiler, onlarla alay etmişlerdir. Yahudilerin alay içeren bu ifadeleri ise onların İslâm dinini tenkît etmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.[282] Yukarıda geçen her iki rivâyette de Yahudilerin bu amacına işaret edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen âyetin bu sebep üzere nâzil olduğu söylenebilir.

---

[278] el-Bakara 2/144.
[279] el-Buhârî, "Ebvâb-ı Kıble", 4 (No. 390).
[280] el-Bakara 2/144.
[281] Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenu'l-kebîr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, 1. Bs (Gîze: Merkez Hicr lil-Buhûs el-İslâmiyye, 1432), 3/327.
[282] Abdurrahman Kasapoğu, "Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kıble'ye Yönelme", *Diyanet Aylık Dergi* 41/4 (Aralık 2005), 21.

2.2.2. Kıblelerine Karşı Tebaiyet İstemeleri

Yahudi ve Hıristiyanların kıble ile ilgili düşüncelerine değinen bir diğer âyet meâlen şöyledir:

"Sen onların dinlerine tabi olmadığın müddetçe Yahudi ve Hıristiyanlar senden hoşnut olmazlar…"[283]

İbn Abbâs, âyetin inişiyle ilgili olarak şunu söyler: Medine Yahudileri ve Necrân Hıristiyanları, Hz. Peygamberin kendi kıblelerine karşı namaz kılmasını umuyorlardı. Kıble olarak Kâbe ta'yîn edilince de Yahudi ve Hıristiyanlar, bu istekleri konusunda ümitsizliğe düştüler. Allah (c.c) da bu durumu beyan etmek maksadıyla bahsi geçen âyeti indirmiştir.[284] İbn Cevzî de âyetin kitap ehlinin böyle bir şeyi istemesinden kaynaklı olarak nâzil olduğunu ifade etmektedir. O, ayrıca bu âyetin Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamberi kendi dinlerine davet etmesi nedeniyle de nâzil olma ihtimali olduğunu zikretmektedir.[285] İlk yorum, ayetin nüzûlüne bir sebep olarak kabul edilebilir.

2.2.3. Safa ile Merve Hakkındaki Bâtıl İnanışları

Kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlar, Safa ve Merve[286] ile ilgili bazı yanlış inanışlara da sahip olmuşlardır. Onların bu yanlış inanışına değinen âyet meâlen şöyledir:

"*Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın (dinin) şeâirlerindendir…"*[287]

İbn Abbâs konuyla ilgili kendisine sorulan bir soru üzerine şunları dile getirmektedir: "Safa'nın üzerinde İsâf adında ve erkek sûretinde bir put vardı. Merve'nin üzerinde ise Nâile adında ve kadın sûretinde bir put vardı. Ehl-i kitap, bu iki kişinin Kâbe'de zina yaptığına ve bundan dolayı ceza ve ibret olması için Allah'ın onları taş olarak bıraktıklarına inanıyorlardı. Ancak zamanla Câhiliye dönemindekiler bu iki taşa ibâdet etmeye ve tavaf yaparken de ellerini bu iki taşa sürmeye başladılar.

---

[283] el-Bakara 2/120.
[284] el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, 144.
[285] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/107.
[286] Safa ve Merve: Mescid-i Haram'ın kuzey doğusunda bulunan Safa, Ebûkays dağının eteklerinde mevcût olan bir tepedir. Merve ise Mescid-i Haram'ın kuzey batısında ve Kuaykıân dağının yanında bulunan Safa'ya nispetle engin olan bir tepedir. Safa, kelime itibariyle "sert taş" manasına gelirken Merve ise "yumuşak olan taş" anlamına gelmektedir. Hacca veya umreye gidenler, bu iki tepe arasında dört gidiş ve üç geliş yapmak sûretiyle Sa'y ibâdetini yerine getirmiş olurlar. Ayrıca bu iki tepeye "Merveteyn" de denilmiştir. Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Safa ve Merve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/441.
[287] el-Bakara 2/158.

İslâm gelip putlar kırılınca da Müslümanların bir kısmı, bu sebepten dolayı bu iki tepe arasında tavaf yapmayı mekrûh olarak görüyorlardı. Müslümanların bu anlayışından dolayı da Allah bahsi geçen âyeti inzâl buyurdu.[288]

Urve b. Zübeyr, Safa ve Merve ile ilgili olan âyeti yanlış anlar ve bunu Hz. Aişe'ye sorar. Hz. Aişe de onun yanlışını ta'dîl etmek üzere âyetin Ensâr'la ilgili olarak nâzil olduğunu ifade ederek şunları aktarır: "İslâmiyet gelmeden önce Ensâr, Safa ve Merve civarında bulunan Menât putu için telbiye getiriyorlardı. Bundan dolayı Müslüman olduktan sonra Safa ve Merve arasında tavaf yapmayı bazı sahabîler hoş görmüyorlardı. Bu durum, Hz. Peygambere arz edilip sorulunca Allah (c.c), bahsi geçen âyeti indirmiştir. [289]

Buna benzer olaylar birden çok hadiste zikredilmiş ve tefsir kitaplarında bahsi geçen âyetin mütalaası yapılmaktadır. Ancak âyetin kitap ehlinin Safa ve Merve ile ilgili düşüncelerine binâen nâzil olduğunu belirten bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Âyetin, Yahudi ve Hıristiyanların bâtıl inanışlarına değinmek üzere nâzil olduğundan sadece sebeb-i nüzûl kitapları bahsetmektedir. Mesela Vahidî, bu âyetin iniş sebebini kitap ehliyle ilişkilendirir ancak olayı senetsiz olarak aktarır.[290] Bütün bunlarla beraber âyetin, manevî olarak Yahudi ve Hıristiyanların bâtıl inanışlarına binâen indirildi söylenebilir.

2.3. VAFTİZ RİTÜELİNİN REDDİ

Vaftiz, Hıristiyanlık dininde günahlardan temizlenme maksadıyla gerçekleştirilen törene verilen isimdir. Hıristiyanlar, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın günah işlediğine inanırlar. Onların işlemiş oldukları günah, aynı zamanda kendilerinden sonra gelen bütün insanlara yüklenir. Bundan kaynaklı olarak yeni doğan bir bebek, onlara göre günahkâr olarak kabul edilip vaftiz edilirdi. Çünkü vaftiz, Hıristiyan olmanın bir gereği olarak görülür. Uygulamada bazı farklılık gösterse de vaftizin Batı kiliselerinde var olduğu gibi Doğu kiliselerinde de mevcut olduğu ifade edilir. Bu uygulama, her bir bebek için ayrı ayrı yapılabildiği gibi toplu olarak da gerçekleştirilebilir. [291]

---

[288] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 1/409.
[289] el-Buhârî, "Hac", 78 (No. 1561).
[290] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 153.
[291] İsmail Karagöz v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, "Vaftiz", 676.

Vaftiz, Hıristiyanların yedi sekramentinden birisi olmakla beraber aynı zamanda bir inanç esası olarak kabul edilmektedir. Ancak bu, sadece onlara münhasır bir uygulama değildir. Benzer bir anlayışın İran ve Yunan etkisinde kalan Yahudilik dininde de var olduğu söylenenler arasındadır. Örneğin Yahudiler, doğumundan sonra çocuğu sünnet eder ve ardından çocuğu temizlemek amacıyla da onu vaftiz ederlerdi. Bunun dışında vaftiz denilince akla daha çok "Vaftizci Yahya" olarak da bilinen Hz. Yahya gelmektedir. Çünkü Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın Hz. Yahya tarafından vaftiz edildiğine inanmaktadır.[292]

Vaftizle ilgili olarak İncil'de birden çok pasaja yer verilmektedir. Örneğin "İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı..."[293] ifadesi, Hz. İsa'nın da bizzat vaftiz olduğuna işaret etmektedir. Hz. Yahya "Ben sizi suyla vaftiz ettim ama o, sizi Kutsal Ruh ile vaftiz edecektir"[294] diyerek Hz. İsa'nın üstünlüğünü vurgulamaktadır. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bunun dışında Kur'an-ı Kerîm, Yahudi ve Hıristiyanları muhatap aldığından onların bazı ibadetlerine de dikkat çeker. Vaftiz de Kur'an'ın Hıristiyanlara ait olarak zikrettiği ve yanlış olarak tanımladığı ibadetlerden birisidir. Bununla ilgili olan âyet, Bakara sûresinde geçmekte olup meâlen şöyledir:

"Allah'ın boyası! Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ona kulluk edenleriz."[295]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Hıristiyanlar ya da diğer isimleriyle Nasranîler, dünyaya bir çocuk getirdiklerinde yaklaşık olarak yedi gün beklerler. Bu bir haftalık süreden sonra o bebeği temizlemek için ma'mûdî adını verdikleri bir suyla yıkıyorlar. Onlar bu işlemi, sünnet yerine geçen bir temizlik olarak algılarlar. Bununla beraber, suya batırılan çocuk onlara göre hakikî bir Hıristiyan olarak kabul edilir. Sahip oldukları bu yanlış inanışı reddetmek üzere Yüce Allah'ın, bahsi geçen âyeti indirdiği anlaşılmaktadır.[296]

Ma'turidî, âyette zikredilen sıbğayı yani boyayı; din, sünnet, fıtrat ve hüccet yani delil olarak tevil eeder. Ona göre Yahudi ve Hıristiyanlar, bâtıl olan bazı itikatları nedeniyle dinlerini gaflet ve şaşkınlıkla inşa ediyorlardı. Ayrıca bunlar, herhangi bir

---

[292] Mustafa Erdem, "Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (ts.), 23.
[293] Matta, 3:16.
[294] Markos, 1:8.
[295] Bakara 2/138.
[296] İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 105.

hüccete ve delile de istinat etmemektedir. Buna, Hıristiyanların yeni doğan bebeklerini manen temizlemek maksadıyla vaftiz etmeleri örnek olarak verilebilir. Onlar, temizliğin suyla mümkün olabileceğini zannediyorlardı. Fakat asıl temizlik, Allah'ın boyası olan İslâm dini ile sağlanabilir.[297]

Hz. Peygamberin, "Her doğan çocuk, fıtrat üzere doğar. Anne ve babası, onu Yahudi veya Hıristiyan yapar"[298] şeklinde bir hadisi vardır. Bu hadise göre bir çocuk dünyaya geldiğinde, tevhîde dayanan ve fıtrî olan İslâm dini üzerine doğar.[299] İslâm dininde ise insan, belirli bir yaşa kadar suçsuz ve masum olarak kabul edilir. Bununla beraber İslâm dininde, birinin günahının başka birisine yüklenmeyeceği hakikati vardır.[300] Hıristiyanlar ise Hz. Âdem'in günah işlediğine ve onun günahından yeni doğan çocuk dâhil bütün insanların sorumlu olduğuna inanıyorlardı. Onların sahip olduğu bu yanlış telakki, İslâm'ın genel prensiplerine aykırı bir anlayıştır. Bundan dolayı Allah'ın (c.c), onlara bir reddiye mâhiyetinde bu âyeti indirdiği söylenebilir.

[297] Ebû Mansur el-Maturidî, *Tefsiru'l-Ma'turidî*, 1/578.
[298] el-Buhârî, "Cenâiz", 29 (No. 1317).
[299] Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1379), 10/339.
[300] el-İsrâ 17/15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN AHLAKLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

Arapça'da ahlak, sözlük anlamı itibariyle seciye, tabiat veya huy gibi manalara gelmektedir.[301] Böyle bir anlamı taşıdığı için ahlakın nötr bir kavram olduğu söylenebilir. Yani ahlak kelimesi, iyi veya kötü gibi nitelendirmeler olmadığı müddetçe tek başına müspet veya menfi bir anlam ifade etmez. Örneğin bir insana ahlaklı denilmesi, o insanın ne tür bir ahlaka sahip olduğunu göstermeyebilir. Fakat birisi için iyi veya kötü ahlaklı gibi ifadeler kullanmak, o kişinin sahip olduğu fazîlet veya rezîletlerin beyanı hükmündedir.

Ahlakın kaynağı hakkında bazı fikirler ortaya atılmıştır. Örneğin İslâm dininde ahlakın kaynağı Kur'an, sünnet ve örf olarak kabul edilir. Kur'an, bütün insanlara hayat ve hidayet rehberi olduğu gibi aynı zamanda ahlakın da ilk kaynağıdır. Kur'an, insanın nefsine hem iyilik hem de kötülük yapma yetisinin derç edildiğini ifade eder.[302] Buna göre bir insanın iyi veya kötü olan ahlaka sahip olması, kişinin kendi ihtiyarına bırakılmıştır. Ancak iyi ahlak sahibi olmak, Kur'an'ın hoş gördüğü ve teşvik ettiği bir idealdir. Ahlakın diğer kaynağı olan Hz. Peygamber de tüm hayatıyla iyi ahlakın bir pratiği hükmündedir. Son olarak örf veya gelenek de ahlakın bir kaynağıdır. Cahiliye dönemindeki cömertlik ve vefa gibi bazı güzel şeylerin İslâm dinine dâhil olması, buna örnek olarak verilebilir.[303]

Yahudi ve Hıristiyanlar da kendi kitaplarını, ahlakın bir kaynağı olarak görürler. Çünkü onların kutsal kitapları, her ne kadar muharref olsa da ahlakla ilgili bazı öğretiler ihtivâ etmektedir. Örneğin Tevrat'ta anne ve babaya hürmet, zina yapmama ve adam öldürmeme gibi emirler vardır.[304] İncil'de de tevazu,[305] yumuşak huy[306] ve buna benzer bazı güzel ahlaklar methedilmektedir. Bu kitaplarda geçen ahlakî öğretilerin, Kur'an'la büyük oranda paralel olduğu söylenebilir. Bununla beraber Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların ahlakî bazı tutum ve davranışlarına temas

[301] el-Firûzâbâdî, *Kamûsu'l-muhît*, "Hlk", 881
[302] eş-Şems 91/8.
[303] Müfit Selim Saruhan, ed., "İslâm Ahlakının Kaynakları", *İslâm Ahlak Esasları ve Felsefesi,* 3. Bs (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 46-47.
[304] Çıkış, 20:3-17.
[305] Pavlus'tan Efeslililer'e Mektup, 4:2.
[306] Matta, 11:29.

eder. Bu konuda onlarla ilgili temas edilen meseleler, bu başlık altında değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

3.1. YAHUDİLERİN BAZI KÖTÜ AHLAK VE SECİYELERİ

Yahudilik, Hıristiyanlığa nazaran Kur'an'da en çok muhatap olarak alınan semâvî dindir. İman ve ibadet başlığında en çok Yahudilerden bahsedildiği gibi ahlak konusunda da Hıristiyanların yanı sıra ekseriyetle onlara atıfta bulunulacaktır. Kur'an, Yahudilerin kendilerini imtiyâzlı görmesini, nehyettikleri şeyleri kendilerinin yapmış olmasını onlar için kötü bir ahlak olarak tanımlar. Onlara ait buna benzer birden çok ahlakî özelliğe, ilgili âyetlerin nüzûl sebebi bağlamında yer verilecektir.

3.1.1. Emrettikleri Şeyleri Yapmamaları

Yahudilerin bu şekildeki kötü ahlakına değinen âyet, meâlen şöyledir:

"Siz insanlara iyiliği emredip, kendinizi unutuyor musunuz?"[307]

Bakara sûresinde geçen bu âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn Abbâs'tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: Medine Yahudilerinden bir adam; karısı, annesi veya süt emme yoluyla kendisiyle akrabalık bağı bulunan bazı Müslümanlara şunları söyler: "Üzerinde bulunduğunuz dinde ve bu adamın yani Hz. Muhammed'in (s.a.v) size emrettiği şeylerde sebat edin. Çünkü bu adam, ancak hak ve doğru olan şeyi emreder." İşte Yahudiler, Müslüman olanlara böyle bir şeyi emreder ama kendileri buna iman etmekten imtinâ ederlerdi. Onların bu çelişkili davranışlarına binâen Yüce Allah (c.c), bu âyeti indirmiştir.[308]

İbn Kesîr, âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: İsrailoğulları, Allah'a karşı itaat etmeleri, takvalı olmaları ve iyiliği yapmaları için insanlara emirler veriyorlardı. Fakat onlar, bu hakikatlerden haberdar olmalarına rağmen insanlara emir vermekle kalıyordu. Çünkü Yahudiler, insanlara emrettikleri böyle hakikatlere muhalif davranışlarda bulunuyorlardı. Bununla beraber Münafıklar da Yahudilerle beraber Müslümanlara namaz ile orucu emredip onları güzel amellere davet ediyorlardı. Ancak münafıklar da tıpkı Yahudiler gibi emrettikleri şeyleri yerine getirmiyorlardı.[309]

---

[307] el-Bakara 2/44.
[308] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 9.
[309] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*., 1/246.

İnsanın her mevzuda tutarlı olması gerektiği gibi ahlakî konularda da tutarlı olması gerekir. Ahlakî açıdan tutarlılığın olmadığı durumlarda, birtakım çelişkiler meydana gelir. Örneğin yanlış davranışlarda bulunan bir babanın, kendi çocuğuna iyi ahlakı telkin etme çabası olumlu bir sonuç vermeyebilir. Çünkü nefsini düzeltmeyen bir insanın başkasını ıslah edemeyeceği, bilinen bir hakikattir. Aynen öyle de Yahudiler insanlara iyi olan şeyleri yapmaları için nasihatte bulunmuş, ancak kendileri bunu yapmamışlardır. Bu açıdan Yahudiler, ahlakî çelişkinin bariz örneğini kendilerinde göstermişlerdir. Yukarıdaki rivâyetlerden âyetin, zikredilen sebebe ve manaya binâen indirildiği söylenebilir

3.1.2. Hz. Peygambere Hakarette Bulunmaları

Yahudiler, kötü ahlaklarının bir sonucu olarak kimi zaman Hz. Peygambere hakaret etmişlerdir. Onların bu davranışıyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! "Râinâ" (bizi gözet) demeyin, "unzurnâ" (bize bak) deyin ve dinleyin…"[310]

Araplar, Hz. Peygambere "bizi gözet" manasında kullanılan râinâ kelimesini kullanıyorlardı. Bu hitap, Yahudilere göre hakaret manasında kullanıldığından onların hoşuna gidiyordu. Çünkü onlar, önceden Hz. Peygambere gizli bir şekilde hakaret ediyorlarken, artık bu kelimeyle alenî bir şekilde hakaret edebileceklerdi. Nitekim Hz. Peygamberle her karşılaşmalarında ona bu ifadeyi kullanır ve buna gülüyorlardı. Ancak sahabîlerden Sa'd b. Ubâde,[311] bu durumun farkına varır ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) bu hitapta bulunanlara şöyle söylenir: "Ey Allah'ın düşmanları! Allah'ın laneti üzerinize olsun. Muhammed'in nefsi elinde olan zata yemin olsun ki, bundan sonra herhangi birinizden böyle bir hakaret duyarsam onun boynunu vururum" der. Yahudiler de "Siz böyle bir ifade kullanmıyor musunuz ?" şeklinde bir karşılık verince Allah (c.c), bu âyeti inzâl buyurmuştur.[312]

---

[310] el-Bakara 2/104.

[311] Sa'd b. Ubâde: Hazreç kabilesinin reisi olarak kabul edilen Sa'd, eli bol ve cömert olan bir şahsiyete sahiptir. Bu yönüyle ensâr içerisinde cömertliğiyle meşhur olmuştur. Sa'd, Hz. Peygamber'e her gün ekmek ve et karışımından oluşan tirit yemeğini götürüyordu. Yaşamış olduğu rahatsızlıktan dolayı Bedir savaşına katılamayan Sa'd, yaklaşık olarak bütün gazvelere iştirak etmiştir. Vefat tarihi net olmamakla beraber hicretin on dört veya on beşinci yılında vefat ettiği rivâyet edilmiştir. Mezarının ise Dımaşk'ın yakınlarında bulunan ve Havran ismiyle bilinen bölgede olduğu söylenmiştir. Daha geniş bilgi için bk. en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğa*, 1/212-213.

[312] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 132.

Hz. Peygamber, sahabîlere birtakım ilmî dersler verdiğinde, sahabîler kendisine "râinâ" diyorlardı. Onlar, bu kelimeyi "Ey Allah resûlü! Bizi gözet ve teenniyle bekle ki senin bize vermiş olduğun dersleri idrak edebilelim" demek maksadıyla kullanıyorlardı. Fakat aslen İbrânî veya Süryânî diline ait olan bu kelimeyi, Yahudiler birbirlerine sövmek amacıyla kullanıyorlardı. Bundan dolayı Yahudiler de Allah resulüne hakarette bulunmak için ona "râinâ" demeye başladılar. Bu kelimenin Yahudilerin kendi aralarında hakaret ifadesi olduğu, sahabîler tarafından daha sonra anlaşılmıştır. Bunun üzerine Allah (c.c), râinâ yerine "Bize mühlet ver" anlamındaki "unzurnâ" kelimesini kullanmaları için Müslümanlara emretmiştir. Âyet bu durum üzere nâzil olmuştur.[313]

Allah'ın (c.c) unzurnâ kelimesinin kullanılmasını istemesi, Yahudilerin kurmuş olduğu tuzağa yöneliktir. Çünkü Yahudiler, içerdiği anlam dışında başka bir manayı kastederek râinâ kelimesiyle Hz. Peygambere sesleniyorlardı. Onların bu davranışı, Hz. Peygamber ile sahabîleri aldatmak ve onlara tuzak kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır.[314] Bununla beraber, bir insana açık veya gizli bir şekilde küfür ya da hakarette bulunmak, sû-i ahlakın bir neticesidir. Yahudiler de kötü ahlaklarının bir neticesi olarak Hz. Peygambere hakarette bulunuyorlardı. Allah da onların bu yaptıklarına dikkat çekmek ve Müslümanları ikâz etmek maksadıyla bahsi geçen âyeti indirmiştir

3.1.3. İslâm Dinini Küçümsemeleri

Gerek Kur'an'da Yahudilere yöneltilen eleştiriler gerekse siyer kaynaklarına yansıyan haberlerden Yahudilerin kendilerini seçilmiş bir millet kendilerine gelen vahyi de tek hakikat olarak niteledikleri anlaşılmaktadır. Kendileri İslamiyet'i bir din olarak kabul etmedikleri gibi bu konuda kendilerine danışan müşriklere de hakikati söylemekten imtina ediyorlardı. Yahudilerin bu şekildeki kötü ahlakına değinen âyet, meâlen şöyledir:

"Ne kitap ehlinden olan kâfirler ve ne de müşrikler, Rabbinizden üzerinize bir hayır indirilmesini istemezler…"[315]

[313] ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf,* 1/174.
[314] Mehmet Dağ, "'Râinâ'- Müphem Bir Kur'an İbaresinin Otantik Anlamı", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 9 (Aralık 2006), 261.
[315] el-Bakara 2/105.

Müslümanlar, Yahudi olan bazı arkadaşlarına "Hz. Muhammed'e iman edin" diyerek onları İslâm'a davet ediyorlardı. Buna karşılık o Yahudiler de: "Bizi kendisine davet ettiğiniz din, üzerinde olduğumuz dinden daha hayırlı değildir. Eğer hayırlı olsaydı, biz severek Müslüman olurduk" şeklinde bir karşılık verirler. Allah (c.c) da onların bu dediklerinde kendilerini yalancı çıkartmak amacıyla bahsi geçen âyeti nâzil etmiştir.[316]

Taberî bu âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Kitap ehlinden kâfir olanlar ve putlara perestiş eden müşrikler, Müslümanlara hayırlı bir şeyin indirilmesini istemiyorlardı. Yani her ikisi de Kur'an gibi bir hakikatin indirilmesinden ve Hz. Peygamber'in vahiy almasından hoşlanmıyordu. Bu açıdan Müslümanları küçümseme ve onları kıskanma düşüncesi, her ikisinde de var olmuştur. Bu durum ise onların kendi aralarında ittifak kurmalarına sebep olmuştur. Allah (c.c) da bu âyetle onların düşüncelerine dikkat çekip Müslümanların onlarla beraber olmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.[317] Sonuç olarak bahsi geçen âyetin, Yahudi ve müşriklerin Müslümanları ve İslâm'ı küçük görme düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.

3.1.4. Nefislerini Tezkiye Etmeleri

Yahudiler, kimi zaman kendilerini günahsız olarak görmüşlerdir. Onların bu düşünceleriyle ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Kendi kendilerini temize çıkaranları görmez misin?..."[318]

Bazı Yahudiler, Hz. Peygamberin yanına çocuklarıyla beraber gelerek ona şöyle bir soru sorarla: Ey Muhammed! Bu çocuklarımız herhangi bir günah işlemiş olabilirler mi?" o da onlara "Hayır" cevabını verir. Ondan sonra bu Yahudiler "Vallahi biz ancak bu çocuklar gibiyiz. Gündüz işlemiş olduğumuz herhangi bir günah akşam affolunur. Aynı şekilde akşam işlediğimiz herhangi bir günah da sabah affolunur" diyerek kendilerinin masum ve günahsız olduklarını iddia etmişlerdir. Yahudilerin kendileri hakkında böyle düşünmesinden dolayı Allah (c.c), bu âyet inzâl buyurmuştur.[319]

Nefsin tezkiyesi, hakikatini ancak Allah'ın bildiği ve kendisine karşı gösterilen takvaya bağlıdır. Bundan dolayı nefsin temize çıkarılması da sadece Allah'ın

[316] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 1/347.
[317] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/470.
[318] en-Nisâ 4/49.
[319] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 334.

dilemesiyle mümkün olabilir. Böyle bir hakikat varken Yahudiler, nefislerini tezkiye ve tebrie etmek için kendilerini çocuklara benzetiyorlardı. Çünkü çocuklar, günahsız ve masumdurlar. Yahudiler, böyle bir benzetmede bulunarak kendilerini olası bütün günahlardan uzak göstermeye çalışıyorlardı. Allah da onlara bir reddiye mâhiyetinde bu âyeti inzâl buyurmuştur.[320]

Bir insanın nefsine ait olan kusurunu görmesi, büyük bir erdem ve iyi ahlak emaresidir. Nefsini kusursuz olarak görme çabası ise kendini beğenen ve kötü ahlak sahibi olan insanların taşımış olduğu bir sıfattır. Ayrıca beşerî özelliğe sahip olmanın bir gereği olarak her insan, kendisini günah veya kusur işleme ihtimali bulunan birisi olarak görmelidir. Yukarıdaki rivâyetlere bakıldığında ise Yahudiler, bunun aksine işlemiş oldukları günahlarının hemen silineceğine inanırlar. Böyle düşünmek sûretiyle de Yahudiler, kendilerini günahsız olarak göstermeye çalışıyorlardı. Bahsi geçen âyetin, Yahudilerin böyle bir düşünceye sahip olmasına binâen indirildiğini söylemek mümkündür.

3.1.5. İlmî Enâniyetlerinin Olması

Yahudiler, sahip olduğu bilgilerinin çok olduğunu iddia ederek kendilerini beğenmişlerdir. Bu konuyla ilgili âyet, meâlen şöyledir:

"Yeryüzünde ne kadar ağaç varsa hepsi kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha eklense Allah'ın kelimeleri yazmakla bitmrz…"[321]

Kureyş müşrikleri, Yahudilere "Bize şu adama yani Hz. Muhammed'e soracağımız bir şey önerin" dediler. Yahudiler de onlara Hz. Peygambere ruhla ilgili soru sormalarını söylediler. Müşrikler de Yahudilerin önerisi üzerine Hz. Peygambere ruhla ilgili soruyu sorunca *"…De ki: ruh, rabbimin emrindendir ve bu konuda ilim namına size az bir şey verilmiştir"*[322] âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Yahudiler "Bize Tevrat'la beraber çok ilim de verildi. Zaten kendisine Tevrat verilen kişiye çokça hayır verilir" dediler. Yahudilerin böyle bir şey söylemesine binâen Allah (c.c), bahsi geçen âyeti indirmiştir.[323] Benzer ifadelerle hadisi aktaran Tirmizî, bu hadisin Sahîh-Hasen olduğunu zikretmektedir.[324]

---

[320] Alaaddin Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-tevîl fî me'ânî'-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin, 1. Bs (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3/388.
[321] Lokmân 31/27.
[322] el-İsrâ 17/85.
[323] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/154 (No. 2309).
[324] et-Tirmizî, "Tefsir", 44 (No. 3140).

Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra Yahudi bilginleri ona "Ey Muhammed! Sen *'onun (ruh) hakkında ilim namına size az bir şey verildi'*[325] âyetiyle bizi mi kast ediyorsun yoksa kendi kavmini mi?" diye sorarlar. Hz. Peygamber de "Bu âyetle herkesi kast ediyorum" şeklinde bir karşılık verir. Bunun üzerine Yahudiler, Hz. Peygambere "Sana indirildiğini iddia ettiğin Kur'an'da, içerisinde her şeyin bilgisinin bulunduğu Tevrat'ın bize nâzil olduğunu okumadın mı?" şeklinde bir soru sorarlar. O da cevaben "Tevrat, Allah'ın ilminin bir kısmıdır. Siz onunla amel ederseniz ondan istifade etmiş olursunuz" der. Buna binâen bahsi geçen âyet nâzil olmuştur. Bu âyet, Tevrat'ın Allah'ın ilminden az bir bölümünü oluşturduğunu ve Yahudilerin bilgilerinin sınırlı olduğunu beyan etmektedir.[326]

Ruhla ilgili olan âyette, insanın ruh hakkında malumâtının çok az olduğu ifade edilmektedir. Ancak rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu konu, Yahudiler tarafından bir itiraz sebebi olarak görülmektedir. Çünkü Yahudiler, kendilerine Tevrat'ın verilmesinden dolayı, her şeyin bilgisinin kendilerinde olduğunu zannediyorlardı. Oysa Tevrat, sadece Allah'ın sınırsız olan ilminin bir kısmını teşkil etmektedir. Yahudilerin böyle düşünmesi, sahip oldukları ilmî enâniyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce ise kötü bir ahlak emâresi olmakla beraber insanı, kendisini beğenmeye ve sürekli olarak başkalarını eleştirmeye sebebiyet verebilir. Sonuç olarak söylemek gerekirse bahsi geçen âyetin, yukarıda zikredilen rivâyetler doğrultusunda nâzil olduğu söylenebilir.

3.1.6. Nifak Alameti Taşımaları

Yahudiler, kimi zaman münafıklar gibi davranmışlardır. Onların bu kötü ahlakına değinen âyet meâlen şöyledir:

"İman edenlerle karşılaştıklarında 'Biz de iman ettik' derler; kendi başlarına kaldıkları zaman ise "Rabbinizin katında size karşı hüccet göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz? Bunu akletmiyor musunuz" derler."[327]

Yahudilerden ikiyüzlü olanlar, Müslümanlarla beraberken Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetine inandıklarını ve İslâm dinini seçtiklerini söylüyorlardı. Ayrıca

[325] el-İsrâ 17/85.
[326] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/152.
[327] el-Bakara 2/76.

Tevrat'ta geleceği bildirilen Peygamberin, Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu da dile getiriyorlardı. Bununla beraber Hz. Peygambere Yahudiler ve Yahudilik hakkında da bazı malumâtlar veriyorlardı. Fakat bu münafık Yahudiler, tek başlarına kaldıklarında veya diğer Yahudilerle beraber olduklarında İslâm dinini reddediyorlardı. Âyet, onların bu tutumlarına binâen nâzil olmuştur.[328]

İbn Kesîr, bu anlatılanın yanı sıra âyetin inişi şöyle bir olayla da ilişkilendirir: Hz. Peygamber, Benî Kurayza ihanetinden sonra onların kalelerinin altında bulunarak onlara "Ey maymunun kardeşleri! Ey domuzun kardeşleri! Ey Tâğût'a inanıp kulluk edenler!" şeklinde seslenir. Onlar da (Yahudi bilginleri) "Muhammed'e bunu haber veren kimdir? (Yani bizim dedelerimizin maymuna veya domuza dönüştüğüne dair bilgiyi ona kim verdi?) Bu, ancak sizin (yani münafık Yahudilerin) haber vermenizle olmuştur. Sizin Müslümanlara vermiş olduğunuz bu bilgiler, Muhammed'in nübüvvetini kabul etme noktasında aleyhimize delil olacaktır" demişlerdir.[329]

Münafık gibi davranan Yahudilerin bir kısmı, Allah'a ve Peygamberine iman ettiklerini ifade ediyorlardı. Bu kişiler, aynı zamanda dinlerine ait olan bazı bilgileri de Müslümanlarla paylaşıyorlardı. Münafık olmayan Yahudiler ise bu bilgi paylaşımına karşı çıkmıştır. Çünkü onlara göre verilen bazı bilgiler, Hz. Peygamberin ve İslâm'ın hak olduğuna delil olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Bu paylaşılan bilgiye verilebilecek en güzel örnek, münafık Yahudilerin Tevrat'taki son peygamberin Hz. Peygamber olduğu söylemeleridir. Münafık olmayan Yahudilerin münafık olan Yahudilere kızması, onların buna benzer bilgiler paylaşmasından kaynaklanmaktadır. İlgili âyetin, hem bunu hem de Yahudilerin münafikâne davrandıklarını belirtmek üzere nâzil olduğunu söylemek mümkündür.

3.1.7. Cenneti Kendilerine Has Kılmaları

Yahudiler, kendilerini beğenmiş ve cennetin sadece onlar için var olduğuna inanmışlardır. Onların bu fikirlerine değinen âyet meâlen şöyledir:

"De ki: Ahiret yurdu, Allah katında başkalarını değil de sadece sizinse ve sözünüzde doğrucuysanız ölümü isteyin"[330]

[328] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 10.
[329] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/309.
[330] el-Bakara 2/94.

Yahudiler, "Allah, cenneti sadece İsrâil (Hz. Yakup) ve oğulları için yaratmıştır" dedikleri için Allah, bu âyeti inzâl buyurmuştur. Bir diğer rivâyete göre kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlar, cennete ancak Yahudi ve Hıristiyan olanların girebileceğini söyleyip[331] kendilerini Allah'ın sevgili kulları olduklarını iddia ediyorlardı.[332] Onların böyle ifadeler kullanmasına karşılık olarak Allah (c.c), bahsi geçen âyeti indirmiştir.[333]

Yahudiler, dinlerinin hak olduğuna ve kendileri dışında olanların ise bâtıl yollarda olduklarına inanıyorlardı Hz. Yakup, Hz. İshâk ve Hz. İbrahim gibi büyük peygamberlere iman etmekle, Allah'ın ikâbından yani cezalandırmasından kurtulacaklarını zannediyorlardı. Yahudiler, ayrıca sahip olmuş oldukları bu özelliklerinden dolayı, nefislerini yüceltip kendilerini beğenme yoluna gidiyorlardı. Bununla beraber gelecek olan peygamberin İsrailoğullarından birisi olarak çıkacağına inandıklarından, Araplara karşı övünüyorlardı. Bütün bunların vermiş olduğu bir güvenle de diğer dünyanın sadece kendilerine münhasır olduğunu iddia ediyorlardı.[334]

Yahudi ve Hıristiyan olanlar, cennetin kendilerine münhasır bir âhiret yurdu olacağı yanılgısına düşmüşlerdir. Yani onlar sadece kendilerinin cennet ehli, kendileri dışında kalanların ise cehennemlik olduğuna inanıyorlardı. Cennetin sadece bir zümreye has olmadığı ve öyle bir fikre sahip olanların yanlışlığı ise birden çok âyetle Kur'an'da belirtilmektedir.[335] Bununla beraber Yahudi ve Hıristiyanlar, kendilerini diğer insanlara göre mümtâz olarak gördükleri için böyle bir düşünceye meylediyorlardı. Ayrıca bu düşünce, onların kötü ahlak ve seciyelere sahip olmalarını da göstermektedir. Sonuç olarak bahsi geçen âyet, onların bu kötü ahlakını izhâr etmek maksadıyla nâzil olmuştur.

3.1.8. Dinî Tekliflerden Kendilerini Muaf Tutmaları

Yahudiler, kendilerini ayrıcalıklı olarak gördüklerinden bazı dinî hükümlerden kendilerini muaf saymışlardır. Bu konuyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"...Kim de inkâr ederse, şüphesiz Allah, âlemlere karşı muhtaç olmayandır"[336]

---

[331] el-Bakara 2/111.
[332] el-Mâide 5/18.
[333] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 1/285.
[334] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/605.
[335] Süleyman Ateş, "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/1 (1989), 8.
[336] Âl-i İmrân 3/97.

İkrime, (105/723) âyetin nüzûlüyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Âl-i İmrân suresinde geçen *"Kim İslâm dininden başka bir din ararsa ondan asla kabul edilmeyecektir…"* âyeti inince Yahudiler, "Biz de Müslüman olduk" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara "Muhakkak ki Allah, gücü yeten her Müslümana haccı farz kıldı" dedi. Yahudiler, bu teklifi duydukları gibi bu sefer de kendilerinin hac farîzasından muaf olduğunu ifade ettiler. Onların bu söylemine binâen Allah (c.c) bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur. [337]

İslâm dışında başka bir dinin Allah'ın nezdinde makbul olmayacağını anlayan Yahudiler, kendilerini de Müslüman olarak niteliyorlardı. Fakat Müslüman olmanın bir gereği olarak yapılan hac ibâdetinin kendilerini kapsamadığını iddia ediyorlardı. Onların bu iddiaları üzerine Allah (c.c) bahsi geçen âyeti indirmiştir.[338] Bunun dışında bir dinin farz olan ibadetleri, o dine müntesip olan herkes için geçerlidir. Fakat Yahudiler, İslâm'ı seçmelerine rağmen hac veya benzeri ibâdetlerden kendilerinin muaf olduklarını ifade ediyorlardı Onlar, kendilerini diğer insanlardan farklı ve üstün olarak gördüklerinden böyle bir söylemde bulunuyorlardı. Bahsi geçen âyet, onların bu kötü ahlakına değinmek üzere nâzil olmuştur.

3.1.9. Dinlerini ve Kendilerini Üstün Görmeleri

Yahudiler, kendilerini ve dinlerini üstün görmüşlerdir. Onların bu kötü ahlakına değinen âyet, meâlen şöyledir:

"*De ki: Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça, hiçbir esas hakikat ve üzerinde değilsiniz…"*[339]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Yahudilerden Rafi', Sellâm b. Mişkem ve Mâlik b. Dayf gibi bazı kişiler, Hz. Peygamberin yanına gelerek ona şunu sorar: "Ey Muhammed! Sen kendini İbrahim'in dini üzere olduğuna ve bize indirilenin hak bir kitap olduğunu şahitlik ettiğini iddia etmiyor musun?" Bu soru üzerine Allah resulü "Evet öyle ama sizler, size indirileni inkâr ettiniz. İnsanlara açıklamanız gereken ve kitabınızda bulunan hakikatleri gizlediniz" şeklinde bir karşılık verir. Onlar da "Biz, elimizde bulunana iman ediyor ve kendimizi hak ve hidayet yolunda olduğumuza inanıyoruz" der. Âyet, onların bu söylemine binâen indirilmiştir.[340]

---

[337] el-Beyhakî, *Sünenu'l-kebîr*, 9/197-198.
[338] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/570.
[339] el-Mâide 5/68
[340] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 84.

Yahudiler, Hz. Peygambere kendilerinin hak din üzere olduklarını îma etmek maksadıyla soru soruyorlardı. Yani Hz. Peygamber tarafından bir tasdîk edilme veya dinlerinin doğruluğunu ispatlama çabasına giriyorlardı. Ancak Allah Resulü, onlara verdiği cevapla dinlerinin muharref ve bâtıl olduğunu ifade etmiştir. Âyetin bu sebebe binâen nâzil olduğunu söyleyen İbn Cevzî, ayrıca şunu da ifade eder: Yahudi ve Hıristiyanlar, Tevrat ve İncil'in hükümlerini ikâme etmedikleri müddetçe hak din üzere olamayacaklardır. Bu ilahi kitapların ikâmesi de ancak kitap ehlinin bunlarla amel etmesi ve Hz. Peygambere inanmasıyla mümkün olabilir.[341]

Kendilerini sürekli ön planda tutan Yahudiler, buna benzer birçok âyette, dinlerini hak ve üstün olarak görüyorlardı. Allah (c.c), da onların bu düşüncesini tekzîb etmek için hükümlerini âtıl bıraktıkları kitaplarına dikkat çekmiştir. Ayrıca Allah (c.c), onlardan hakikat üzere olduklarını göstermeleri için evvela kendilerine nâzil olan kitabın ikâme ve tatbîkini istemiştir. Fakat Yahudiler, kitaplarında geçen çoğu şeyi tahrîf ve tağyîr ediyorlardı. Bunu yapmış olmalarına rağmen kendilerini ve dinlerini üstün görüyorlardı. Netice itibariyle söylemek bahsi geçen âyetin, Yahudilerin bu anlayışından kaynaklandığı söylenebilir.

3.1.10. Ezan ve Namazla İstihzâda Bulunmaları

Yahudi ve Hıristiyanlar, namaz ve ezanla dalga geçip bunlar hakkında bazı kötü yorumlarda bulunyorlardı. Bu konuyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlevnceye alırlar…"[342]

Kelbî (ö. 204/819), şöyle bir rivâyet aktarır: Hz. Peygamberin müezzini ezan okuyup Müslümanlar namaza kalktığında Yahudiler, "Kalktılar, kalkmadılar. Kıldılar, kılmadılar. Rükû' ettiler, etmediler" deyip Müslümanlarla alay ediyorlardı. Âyet, bunun için nâzil oldu. Süddî (ö. 127/745) de bahsi geçen âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Hıristiyan bir adam, ezandan "Eşhedü enne Muhammeden Resulullah" ifadesini duyunca "Yalan söyleyen ateşte yansın" diyordu. Bir müddet sonra bu adam, evinde çıkan yangın dolayısıyla kendisi ve ailesi yanarak ölmüşlerdir. Âyet, bu olay üzere nâzil olmuştur.[343]

[341] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/569.
[342] el-Mâide 5/58.
[343] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 412.

Taberî, bahsedilen bu olayı âyetin nüzûl sebebi olarak tefsirinde zikreder. Bununla beraber şöyle bir yorumda bulunur: Yahudi, Hıristiyan ve müşrikler, her okunduğu zaman ezanla dalga geçip bunu bir oyun haline getiriyorlardı. Çünkü kitap ehli ve müşrikler, Allah'ı tam hakkıyla tanımıyorlardı. Ezanı, yani Allah'a davet eden bu çağrının kendilerine olan yararını ihâta edemiyorlardı. Ayrıca onlar, ezanla dalga geçip alaya almalarının kendilerine bir cezasının dokunmayacağını da zannediyorlardı. Bu yüzden böyle hoş olmayan davranışlarda bulunuyorlardı.[344] Onların böyle ahlaka sahip bir topluluk olmalarına binâen Allah'ın (c.c) bu âyeti indirdiği söylenebilir.

3.1.11. Allah'a Eli Sıkı Demeleri

Yahudilerin İslam ulûhiyet anlayışına münafi Allah tasavvurlarından birisi de Allah'ı cimrilikle itham etmeleridir Yahudiler, Allah'ın –hâşâ- elinin sıkı yani cimri olduğunu söylüyoyorlardı. Onların bu söylemiyle ilgili olan âyet şöyledir:

"Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır dediler…"[345]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Yahudilerden Nebbâş b. Kays adında bir şahıs bir Müslümana "Senin Rabbin cimri birisi olduğundan bir şeyi infâk etmez" şeklinde bir ifade kullanmıştır. O Yahudinin sözü üzerine Allah (c.c), bu âyeti indirmiştir.[346] Râzî, bu âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Yahudiler, *"Kim Allah'a güzel bir borç verecek olursa…"*[347] âyeti inince Allah'ın insanlardan borç isteyecek kadar fakir olduğunu düşünüyorlardı. Bununla beraber Yahudiler, Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra servetlerinde bir azalma ve daralma olduğunu dile getiriyorlardı. Bu tür nedenlerden dolayı da Allah'ı sorumlu tutarak kendisini cimrilikle ittihâm ediyorlardı.[348]

Allah tasavvurlarında değinildiği üzere Yahudiler, Allah'ın bir olduğuna ve ondan başka yaratıcının olmadığına inanırlar. Yahudilerin bu şekildeki inançları, İslâm itikadındaki Allah tasavvuruna benzerlik göstermektedir. Çünkü Allah'ın birliğini ifade eden tevhîd, her iki dinde de bir esas olarak kabul edilmektedir. Yahudiler, böyle bir inanca sahip olmalarına rağmen Allah hakkında hoş olmayan bazı cümleler de kuruyorlardı. Onlardan birisi de Allah'ın cimri olduğunu söylemeleridir. Yahudilerin

[344] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 10/432.
[345] el-Mâide 5/64.
[346] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 12/67.
[347] el-Bakara 2/245.
[348] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12/393.

buna benzer söylemleri ise onların Allah'a karşı saygıdan uzak yaşamalarına ve kötü ahlak sahibi olmalarına delâlet etmektedir. Bahsi geçen âyetin, onların bu amaç ve söylemine binâen indirildiği söylenebilir.

3.2. KİTAP EHLİNDEN İSTİKÂMET ÜZERE OLANLAR

Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların hepsini zemmetmemekle beraber onların içerisinde iyi ahlaklı ve övülmeye değer kişilerin olduğundan bahseder. Bunların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyanlardan zamanla Müslüman olanlar da olmuştur. Bunların bir kısmı, ellerindeki semâvî kitaplar sayesinde Müslüman olurken bir kısmı da sadece Hz. Peygamberin sohbetine iştirâk ederek İslâmiyet'i seçmiştir. Buna benzer nedenlerden dolayı Kur'an, kitap ehlini ahlakî ve itikadî açıdan bir tutmayıp onlardan faklı olanlara dikkat çekmektedir. Bu başlık altında da kendilerine dikkat çekilen ve iyi ahlak sahibi olan Yahudi ve Hıristiyanların bazı vasıflarına değinilecektir.

3.2.1. Kitabı Hakkıyla Okumaları

Yahudi ve Hıristiyanların bir kısmı, kendilerine nâzil olan kitapları hakkıyla okumaya çalışıyorlardı. Onların böyle davrananlarıyla ilgili olan âyet, meâlen şöyleedir:

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o kitabı, hak olduğunu bilerek okurlar…"[349]

Yahudi ve Hıristiyanların bir kısmı, Allah'ın kendilerine nâzil ettiği Tevrat ve İncil'i hakkıyla okuyup hayatlarına tatbîk etmeye çalışıyorlardı. Böyle bir hayat yaşamaları sonucunda da Hz. Peygambere ve İslâm dinine iman etmişlerdir. Dahhâk'ın aktardıklarına göre bu âyet, böyleleri hakkında nâzil olmuştur.[350] Bununla ilgili Müstedrek'te de şöyle bir hadis mevcuttur: İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre kendilerine verilen kitabı hakkıyla okuyanlar; kitapta geçen helali helal, haramı haram bilenler ve o kitabı tahrîf ve tağyîr etmeyenlerdir.[351]

Beydâvî, tefsirinde kendilerine kitap verilenler hakkında şunu ifade eder: kitabın kendilerine verildiği kişiler, kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan iman ve İslâm dairesine girenlerdir. Onlar, lafzen veya manen de olsa kitaplarını tahrîf

[349] el-Bakara 2/121.
[350] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 144.
[351] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/320.

etmemeye dikkat ediyorlardı. Ayrıca kitaplarında geçen hükümleri hayatlarında uygulamaya çalışıyorlardı. Hakkıyla okuyan olma sıfatını taşımaları da onların bu hassasiyetinden kaynaklanmaktadır.[352] Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla âyetin, kitap ehlinden mutedil olanları kast etmek üzere nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2. Müslüman Olmalarından Dolayı Ezilmeleri

İslâm dinini seçen bazı Yahudiler, diğer Yahudiler tarafından bazı tepkilere maruz kalıyorlardı. Bu hususla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Onlar size ezadan başka, kesinlikle hiçbir zarar vermezler…"[353]

Ka'b b. Eşref, Ebû Yâsir, İbn Suriya ve Ebû Râfi' gibi bazı Yahudi reisleri ve önderleri, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi İslâm dinine girenlere eziyet ediyorlardı. Onların bu yapmış oldukları eziyete binâen Allah (c.c), bu âyeti nâzil etmiştir. Mukâtil b. Süleymân, tefsirinde geçen bu olayı senet vermeksizin zikretmektedir.[354] İbn Cevzî de âyetin, Müslüman olan Yahudilerin diğer Yahudiler tarafından ezilmek istenmesi üzerine nâzil olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca âyette eziyete maruz kalanların Müslümanlar olma ihtimalini taşıdığını da dile getirmektedir.[355]

Yahudi ve Hıristiyan din bilginleri ve önderleri, Hz. Peygamberin ve İslâm'ın hak olduğunu biliyorlardı. Fakat kıskançlık ve diğer bazı nedenlerden dolayı bunu, dinlerine müntesip olanlara beyân etmiyorlardı. Bu durum, kitap ehlinin bütün din adamları hakkında geçerli olan bir durum değildir. Nitekim onların içerisinde Abdullah b. Selâm gibi hakka tarafgir olan birtakım bilginler de vardı. Bu şahıslar, çeşitli vesileler vâsıtasıyla veya İslâm dinini araştırarak Müslüman olmuşlardı. Fakat bunlardan Müslüman olanlar, diğer Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından hor görülmeyip çeşitli eziyetlere maruz kalıyorlardı. Bahsi geçen âyetin, onların bu durumunu beyan etmek üzere nâzil olduğu söylenebilir.

3.2.3. Manevî Anlamda Farklı Olmaları

Kur'an'da kitap ehlinin hepsi bir tutulmayıp onların içerisinde farklı olanların da var olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu meseleyle ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

---

[352] el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/103.
[353] Âl-i İmrân 3/111.
[354] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr Mukâtil b. Süleyman*, 1/295.
[355] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/315.

"Kitap ehlinin hepsi bir değildir…"[356]

Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, bir gün yatsı namazını geciktirir. Daha sonra mescide gider ve sahabîlerin namaz için kendisini beklediğini görür. Bunun üzerine Allah resulü, "Dikkat edin, kitap ehlinden hiçbirisi yoktur ki Allah'ı zikretmek için bu saatte ayakta olsun" der. Onun bu sözü söylemesi üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[357]

Abdullah ibn Abbâs, âyetin nüzûlüyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd gibi Yahudiler, Hz. Peygamberi tasdîk edip İslâm dinine girince Yahudi bilginleri onlarla ilgili olarak "Bizden Muhammed'e tabi olanlar, ancak bizim şerli olanlarımızdır. Şâyet bu kişiler, hayırlı insanlar olsaydı babalarının dini terk etmezdi" diyorlardı. Yahudi bilginlerinin İslâm dinine giren Yahudileri aşağılamak maksadıyla kullandıkları bu ifadeler, bahsi geçen âyetin bir iniş sebebi olarak kabul edilmektedir.[358]

İbn Hanbel'in rivâyetinden Hz. Peygamberin yatsı için sadece Müslümanların beklediğini, kitap ehlinden ise hiç kimsenin bu maksatla ayakta olmadığını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifade, kitap ehli hakkında bir iddia hükmündedir. Allah da bu iddiaya karşılık olarak bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur. Allah, bu âyetle kitap ehlinin hepsinin aynı olmadığını, onlardan geceleyin ibadet maksadıyla ayakta olanların olduğunu Hz. Peygamber'e bildirmektedir. Benzer olayı, İbn Hibbân (öl.354/966)[359] ile Mevsılî (öl. 683/1284)[360] zikredip bunu âyetin bir iniş sebebi olarak görmektedirler. Sonuç olarak söylemek gerekirse âyetin, İbn Mes'ud'un naklettiği olaya istinaden indirildiği söylenebilir.

3.2.4. Önceki İnanışını Devam Ettirmek İstemeleri

Kitap ehlinden Abdullah b. Selâm gibi bazı kişiler, İslâm dinine girdikten sonra önceki dinlerine ait birtakım inanışlarını devam ettirmek istiyorlardı. İşte Abdullah b. Selâm başta olmak üzere bu fikri taşıyanlara değinen âyet meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! İslâm'a tam anlamıyla, her şeyinizle girin…"[361]

---

[356] Âl-i İmrân 3/113.
[357] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/304 (No. 3760).
[358] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 2/87.
[359] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîb sahîh İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavût, 1. Bs (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 4/398.
[360] Ebû Y'alâ Ahmed b. Ali el-Mevsılî, *Müsned Ebû Y'alâ*, thk. Merkezu'l-Buhûs bi Dâri't-Ta'sîl, 1. Bs (Beyrût: Dârü't-Ta'sîl, 1438), 4/300.
[361] el-Bakara 2/208.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Selâm ve onun bazı arkadaşları, Hz. Peygambere iman edip Müslüman olduktan sonra İslâm'la beraber Hz. Musa'nın şeriatını da tatbik etmeye çalışıyorlardı. Bundan dolayı Cumartesi gününü kutsal olarak kabul edip devenin eti ile sütünün tüketimini kendileri için kerîh görüyorlardı. Müslümanlar, onların bu durumunu garipseyince "Bizim gücümüz hem Hz. Musa'nın hem de Hz. Muhammed'in şeriatını uygulamaya yeter" şeklinde bir açıklamada bulunuyorlardı. Ayrıca Hz. Peygambere "Tevrat, Allah'ın kitabıdır. Bundan dolayı biz, onun hükümleriyle de amel etmek istiyoruz" diyorlardı.. Onların bu söylem ve davranışlarından dolayı da Allah (c.c), bu âyeti indirmiştir.[362]

İbn Cevzî, bu âyetin üç farklı nedene binâen indirilmiş olma ihtimalini zikreder. Ona göre âyetin ilk nüzûl sebebi, kitap ehlinden olup daha sonra İslâm'ı seçen kişilerle ilgilidir. Bunlar, eski inancına ait bazı hükümleri İslâm dininde de uygulamaya çalışıyorlardı. İkinci sebep, Ehl-i kitaptan olup Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr eden ancak İslâm'a girmeleri emrolunan şahıslarla alakalıdır. Üçüncü ve son sebep ise bu âyetin Müslümanlara hitâben nâzil olduğu yönündedir. Allah (c.c), bu âyetle Müslümanlardan İslâm'ın bütün hükümlerine tam ve eksiksiz bir şekilde uymalarını istemektedir.[363]

Kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanların bir kısmı, çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'in nübüvvetine iman edip Müslüman olmuşlardır. Bunlardan Müslüman olanlar, ekseriyetle dinlerinin malumâtına sahip bilgili kişilerdir. Bundan dolayı bu kişiler, önceki malumât ve inanışlarından büsbütün sıyrılmayıp yeni dinlerinde de bunları uygulamaya çalışıyorlardı. Vâhidî'nin İbn Abbâs tarîkiyle naklettiği rivâyet bunu ifade etmektedir. İbn Cevzî de âyetin iniş sebeplerinden birisi olarak bu durumu zikretmektedir. Netice itibariyle âyetin, önceki inanışını İslâm dininde de uygulamak isteyen kitap ehliyle alakalı olarak nâzil olduğu zikredilen rivâyetlerden anlaşılmaktadır.

3.2.5. İnanlara İki Kat Ücret Verilmesi Meselesi

Kitap ehlinden olup iman edenlere iki kat ücret verilmesiyle ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

[362] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 185.
[363] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/174.

"Ey inananlar! Allah'tan sakınınız, Peygamberine inanınız ki size rahmetinden iki pay versin…"[364]

Kitap ehlinden olup daha sonra Müslüman olanlar, *"İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kat verilecektir..."*[365] âyeti nâzil olduğunda "Bize iki, size ise bir sevap vardır" diyerek sahabîlere karşı övünmeye başladılar. Onların bu söylem ve ifadeleri sahabîleri üzdüğünden Yüce Allah, bu âyeti nâzil etmiştir. Bu âyete göre müttakî olmaları ve Hz. Peygambere iman etmeleri şartıyla Müslümanlara da iki kat ecir verilecektir. Kitap ehli, Müslümanlara da iki kat ecir verileceğini duyunca onları kıskandılar. Bunun üzerine de Allah (c.c) *"...kitap halkı bilsin ki, onlar Allah'ın lütfunu menedemezler, tüm lütuf Allah'ın elindedir..."*[366] âyetini indirdi.[367]

Hz. Peygamber, kendilerine iki kat ecir verileceklerle ilgili olarak şöyle bir hadis zikreder: Üç kişi vardır ki bunlara iki misli sevap verilir. Bunların ilki, elinin altında bulunan câriyesini güzelce eğiten ve onun edebini güzelleştirip azat ettikten sonra câriyesiyle evlenen kişidir. İkincisi de kitap ehlinden olup İslâm'a giren ve hem kendi peygamberine hem de Hz. Muhammed'e (s.a.v) iman eden kişidir. Üçüncüsü de hem Allah'ın hem de efendisinin hakkını yerine getirmeye riâyet eden köledir.[368] Bu hadis, iki kat ecir vermeyi kısmen izah eden ve bahsi geçen âyetin nüzûlüne kuvvet veren bir özellik taşımaktadır. Hadisin lafzen ve manen benzeri, İbn Mâce[369] ve Dârimî'de[370] de mevcuttur.

Zemahşerî, âyetteki hitâbın kitap ehlinin Müslüman olanlarına yönelik olabileceğine de cevaz vermektedir. Şayet öyleyse Yahudi ve Hıristiyanlar, Hz. İsa ve Hz. Musa'yla beraber Hz. Muhammed'e (s.a.v) de iman ederlerse, kendilerine iki kat ecir verilecektir. Ayrıca kıyamet gününde ışığında yürümeleri için kendilerine nur bahşedilecek ve geçmiş günahları da affedilecektir.[371] Zemahşerî, bu yorumuyla

---

[364] el-Hadîd 57/28.
[365] el-Kasas 28/54.
[366] el-Hadîd 57/29.
[367] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 188.
[368] el-Buhârî, "İlim", 31 (No. 97)
[369] İbn Mâce, "Nikâh" 42 (No. 1956).
[370] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Müsnedu'l-İmâm ed-Dârimî*, thk. Merzûk ez-Zehrânî, 1. Bs (b.y.: Cem'ân b. Hasan, 1436), "Nikâh", 756 (No. 2226).
[371] ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 4/482.

Allah'ın kitap ehlinin iman edenlerine iki misli mükâfat verebileceğini ifade etmektedir.

3.2.6. Habeş Kralı Necâşî

Habeş Kralı Necâşî,[372] istikâmet üzere olduğu bildirilen kitap ehlinden birisidir. Onunla ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilen âyet, meâlen şöyledir:

"Ehl- kitap içinde öyleleri vardır ki, onlar Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirelene iman ederler…"[373]

İbn Abbâs ve Katâde, âyetin Necâşî hakkında nâzil olduğunu belirtir ve şunu eklerler: Cebrâil (as), Necâşî'nin vefatını Hz. Peygambere bildirince o da sahabîlere "Memleketiniz dışında bulunan kardeşinizin cenaze namazını kılmak için kalkın" der. Sahabîler de bu kişinin kim olduğunu sorunca Allah resulü "O, Necâşî'dir" şeklinde cevap verir. Ardından Hz. Peygamber, Baki' Mezarlığına gitmiş ve tekbir getirerek onun cenaze namazını kılar. Sahabîlere de tekbir getirmeleri yönünde telkinâtta bulunur. Bu durumu gören münafıklar "Bakın şu adama kendisini hiç görmediği ve dininden olmadığı Hıristiyan bir zencinin cenaze namazını kılıyor" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c), bu âyeti indirdi.[374]

Habeş kralı Necâşî vefat ettiğinde Hz. Peygamber, sahabîlere "Kardeşiniz Necâşî vefat etmiştir. Haydi, kalkın da ona namaz kılın" der. Sahabîlerden birisi de "Ey Allah Resulü! Biz nasıl küfür ve inkârla ölen birisinin cenaze namazını kılalım" şeklinde bir soru sorar. Bunun üzerine Hz Peygamber de siz hiç *"Kitap ehlinden öyleleri var ki…"*[375] âyetini duymadınız mı şeklinde karşılık verir.[376] Taberânî'nin başka bir eserinde sahabîlerin "Neden Habeşistan'da ölen birisine namaz kılıp onun için istiğfarda bulunalım" demeleri üzerine âyetin nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.[377]

---

[372] Necaşi: Asıl ismi Eshâme b. Ebcer olan Necâşî, Habeşistan'ın krallığını yapmış bir kişidir. Habeşistan ise müşriklerin zulüm ve baskısına maruz kaldıkları için Müslümanların ilk olarak hicret ettikleri yerdir. Müslümanlar buraya hicret ettiğinde Necâşî onlara iyi davranmış ve kendilerini müşriklere teslim etmemiştir. Yapmış olduğu bu iyilikten dolayı da Kur'an'da methedilmiştir. Necâşî, muhacirlerle beraber gelen Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'yi mehrini vererek Hz. Peygamber'e göndermiştir. Hicri altıncı yılın Recep ayında vefat etmiştir. Onun vefat haberini alan Hz. Peygamber, sahabîleri toplayarak onun için gaybî bir cenaze namazı kılmıştır. Daha geniş bilgi için bk. İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/375.

[373] Âl-i İmrân 3/199.

[374] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 312.

[375] Âl-i İmrân 3/199.

[376] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*., 22/136.

[377] Süleyman b. Ahmed et-Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarik b. 'İvadillah b. Muhammed ve Abdullah el-Muhsin b. İbrahim el-Hasibî (Kahire: Darü'l-Haremeyn, ts.), 3/120.

Münafıklar, Habeş kralı hakkında olumsuz şeyler düşünüp bunu dile getiriyorlardı. O yüzden Hz. Peygamber ve Müslümanların Necâşî için kıldıkları gıyabî cenaze namazını bir alay konusu yapıyorlardı. İbn Abbâs ve Katâde'ye göre âyet, münafıkların bu davranışından dolayı nâzil olmuştur. Taberânî ise Necâşî hakkında bazı sorgulamaların münafıklar değil, Müslümanlar tarafından yapıldığını aktarmaktadır. Örneğin Müslümanlar, Necâşî'nin inkâr üzere ölen birisi olduğunu ifade etmiş ve cenaze namazı kılma konusunda tereddüt etmişlerdir. Ona göre de âyet, bu sebep üzere nâzil olmuştur. Aktarılan bütün rivâyetler, âyetin Necâşî'yle ilgili olarak nâzil olduğunu göstermektedir.

3.2.7. Selmânı-ı Fârisî ve Arkadaşları

Selmân-ı Fârisî'nin[378] Hz. Peygambere anlattığı bir meseleye istinâden indirildiği ifade edilen âyet, meâlen şöyledir:

"…Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiilerdem kim Allah'a ve ahirete inanıp yararlı işler yaparsa, Rableri katında onlar için mükâfatları vardır…"[379]

Mücâhid (ö. 103/721), ayetin nüzûl sebebiyle alakalı olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Selmân-ı Fârisî, önceden kendisiyle (Hıristiyanlık) aynı dinde olan arkadaşlarının kıssasını Hz. Peygambere anlatır. Selmân'ın anlatması üzerine Allah resulü de ona "Arkadaşların cehennemdedir" şeklinde bir ifade kullanır. Ardından böyle bir sözü duyup üzülmüş olmasından dolayı Selmân, "Yeryüzü bana kapkaranlık oldu" demiştir. Âyet, bu olay üzere nâzil olmuştur.[380]

Taberî âyetin tefsiriyle ilgili olarak şunu belirtir: Selmân-ı Fârisî, Hıristiyanları ve onların yaptığı amelleri Hz. Peygambere sorar. Hz. Peygamber "Onlar, İslâm dini üzerine ölmediler" der. Bunu duyan Selmân "Yeryüzü bana karardı" diyerek üzüntüsünü izhâr eder. Bahsi geçen âyet nâzil olunca Hz. Peygamber, Selmân'ı çağırarak âyetin onun arkadaşları hakkında indiğini kendisine bildirir. Ondan sonra

---

[378] Selmân-ı Fârisî: Asıl ismi Mahbe (Mâyeh) b. Buzehmeşan olan Selmân, Fars asıllı olan ve Ramhürmüz'de doğan bir sahabîdir. İsfahan'a bağlı Ceyy (Ceyyan) şehrinden olduğu da söylenmiştir. Babası Mecûsî olan Selmân, yeni bir din arayışına girmiş ve başta Hıristiyanlık dinini benimsemiştir. Hıristiyan din adamlarından birisi de ona Hz. Peygamber'in geleceğinden ve onun bazı sıfatlarından bahsetmiştir. Anlatılan sıfatların Hz. Peygamberde mevcut olmasından dolayı İslâm dini seçerek Müslüman olmuştur. Hendek savaşında Medine'nin korunması için hendeklerin kazılması fikri Selmân'dan çıkmıştır. Hz. Peygamber, onu Ebû Derdâ ile kardeşleştirmiştir. Hz. Peygamberin övgüsüne mazhar olan Selmân-ı Fârisî'nin hicretin otuz altıncı yılında vefat ettiği rivâyetler arasındadır. Daha geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahâbe,* 2/510.

[379] el-Bakara 2/62.

[380] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb,* 1/256.

Allah resulü "Benim nübüvvetimi duymadan İsa'nın dini üzerine ölen hayır üzerindedir. Fakat benim nübüvvetimi duyup ona inanmadan ölen kişi helak olur" demiştir.[381]

Selmân-ı Fârisî, Hz. Peygamberden duymuş olduğu yorum sebebiyle üzülmüş ve üzüntüsünü belli etmiştir. Çünkü o, arkadaşlarının işledikleri iyi amellerinin zayi olduğunu ve onların cehenneme gideceklerini Hz. Peygamberin ifadesinden anlamıştır. Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla da bahsi geçen âyet, Selmân'ın bu üzüntüsünü gidermek ve onu teselli etmek amacıyla nâzil olmuştur. Bununla beraber Hz. Peygamber, âyete ilaveten fetret devrinden (Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki dönem) olup iyi amel işleyenlerin Allah tarafından mükâfatlandırılacağını bildirmektedir. Sonuç olarak Allah'ın (c.c) bu âyeti Selmân-ı Fârisî'nin arkadaşları veya onlara benzeyenlerin durumunu bildirmek üzere indirdiği anlaşılmaktadır.

3.3. KİTAP EHLİNİN MUKÂYESESİ VE BİRBİRİNE KARŞI TUTUMU

Yahudi ve Hıristiyanlar, başta Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr etmek üzere birden çok konuda ittifak ediyorlardı. Onlar, Müslümanların aleyhinde çalışmış ve İslâmiyet'in neşrine mani oluyorlardı. Fakat kitap ehli, her zaman aynı amaç doğrultusunda hareket etmemiştir. Çünkü kimi zaman aralarında bazı gerginlikler ve tartışma ortamları da oluyordu. Örneğin Yahudiler, Hz. İsa'nın bir peygamber olmadığına inanıp Hıristiyanlık dinini de bâtıl olarak görüyorlardı. Hıristiyanların da Yahudilerle ilgili buna benzer birtakım düşünceleri vardır. Bu tür düşünceler ise kitap ehlinin birbirine karşı tutum ve davranışında etkili olmuştur. Bunun dışında Yahudi ve Hıristiyanlar, mutedil olup olmamaları ve İslâm'a yakınlıkları bakımından da mukâyese edilmektedirler. Onların bu mukâyesesi ile aralarındaki tutum ve davranışları, ilgili âyetler bağlamında değerlendirilecektir.

3.3.1. Yahudi ve Hıristiyanların Kıyaslanması

Kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlar, kimi zaman Kur'an tarafından kendi aralarında mukayese edilmişlerdir. Onların kıyaslandığı âyet, meâlen şöyledir:

[381] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/155.

"Müslümanlara en sert düşman olarak Yahudi ve müşrikleri göreceksin. Müslümanlara sevgi yönünden en yakınlarını "Biz Hıristiyanız" diyenleri bulacaksın…"[382]

Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye ed-Damrî vâsıtasıyla Habeş kralı Necâşî'ye bir mektup gönderir. Amr, Necâşî'nin yanına gelince mektubu ona okur. Ardından Necâşî, ülkesine mülteci olarak gelen Ca'fer b. Ebî Talip ile diğer muhâcirler ve Hıristiyan din adamlarını çağırır ve Ca'fer'den Kur'an okumasını ister. Ca'fer'in Kur'an'dan Meryem sûresini okuması üzerine Necâşî ve Hıristiyan din adamları, ağlamaya başlamışlardır. Bunun üzerine Müslümanlara, Yahudilerden çok Hıristiyanların daha yakın olduğunu ifade eden âyet nâzil olmuştur.[383]

Başka bir rivâyete göre Ca'fer b. Ebî Talip ve Müslümanların bir kısmı, Habeşistan'a hicret ettikten sonra Necâşî de Hz. Peygamberinn yanına bir heyet gönderir. Bu heyetin yünden elbise giydiği ve sayılarının yetmişe yakın olduğu rivâyet edilir. Bunların bir kısmı, Habeşistanlı bir kısmı da Rahip Bahîra, Ebrehe ve Eşref gibi isimlerden oluşan Şamlı bilginlerdir. Bu kişiler, Hz. Peygamberin yanına geldiklerinde, Hz. Peygamber onlara Yasin sûresini okur ve onlar da ağlamaya başlar. Kur'an'ı duyduklarından sonra "Bu, İsa'ya nâzil olan vahye hiç benzemiyor" şeklinde bir ifade kullandılar. Bunun üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyeti indirerek Hıristiyanların Müslümanlara yakınlığını bildirmektedir..[384]

Zikredilen rivâyetlere bakıldığında Hıristiyanların Kur'an'dan etkilendikleri ve bu hislerini açıkça izhâr ettikleri görülmektedir. Öyle ki Kur'an'ın tesirinde kalmış olmalarından dolayı Hıristiyanlar, duygulanıp ağlamışlardır. Çünkü onların içerisinde büyüklenmeyen ve müttakî olarak yaşamaya çalışan din adamları vardır. Bu özelliklerinden dolayı Allah, Hıristiyanları Yahudi ve müşriklere kıyasla Müslümanlara daha yakın tutmaktadır. Bu hakikat, yukarıda geçen her iki rivâyetten ortak olarak çıkarılabilecek bir netice hükmündedir. Yaygın kabule göre söylemek gerekirse âyetin, Ca'fer b. Ebî Talib'in Necâşî'nin huzurunda Kur'an okumasına binâen indirildiği söylenebilir.

---

[382] el-Mâide 5/82.
[383] el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, 420.
[384] es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân*, 11/460.

3.3.2. Dinleri Hakkında Münâkaşaları

Yahudi ve Hıristiyanlar, dinleri hakkında birbirlerine bazı ifadeler kullanmışlardır. Bununla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Yahudiler, 'Hıristiyanlar bir temele dayanmamaktadır' dediler. Hıristiyanlar da 'Yahudiler, bir temele dayanmamaktadır' dediler…"[385]

İkrime ve İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Necrân Hıristiyanları ile Yahudi din adamları, Hz. Peygamberin yanına gelir. Bu iki grup, bir araya gelince aralarında tartışmaya başlar. Şöyle ki Râfi' b. Huzeyme adında bir Yahudi, Hıristiyanlara "Siz, hakikî bir şey üzere değilsiniz" der ve Hz. İsa ile İncil'i inkâr eder. Necrân Hıristiyanlarından birisi de Yahudilere "Siz de hakikî bir şey üzere değilsiniz" der ve Hz. Musa'nın nübüvveti ile Tevrat'ı inkâr eder. Yahudi ve Hıristiyanların arasında geçen bu münâkaşa üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyeti nâzil etmiştir.[386]

İbn Kesîr, âyetin yukarıdaki zikredilen sebebe binâen nâzil olduğunu dile getirip şöyle bir yorumda bulunur: Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi kitaplarında kime iman edilip edilmeyeceğini biliyorlardı. Örneğin Hz. Musa, kendisinden sonra Hz. İsa'nın ve İncil'in geleceğini Tevrat'ta bildiriyordu. Buna rağmen Yahudiler, Hıristiyanlığın bir mesnedinin yani temelinin olmadığını iddia ediyorlardı. Hıristiyanlar da Hz. Musa ve Tevrat'ı kutsal kitaplarından bilmelerine rağmen Yahudilerin bir temele dayanmadığını iddia ediyorlardı. Allah (c.c), bu âyetle Yahudi ve Hıristiyanların aralarındaki anlaşmazlığa ve birbirleri hakkındaki böyle iddialarına işaret etmektedir.[387] Bütün bu rivâyetler, âyetin kitap ehlinin birbirine karşı böyle bir tavır sergilemesine binâen nâzil olduğunu göstermektedir.

3.3.3. Fazîlet Yarışına Girmeleri

Yahudilerle Hıristiyanlar, birbirlerine karşı kendilerini fazîletli olarak göstermeye çalışıyorlardı. Onların bu tutumuyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olun, doğru yolu bulursunuz' dediler…"[388]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Yahudi din adamları ve Necrân Hıristiyanları, dine davet konusunda Müslümanlarla mücadele ediyorlardı. Bunlar, kendilerini Allah'ın yanında en makbul dine sahip birisi olarak görüyorlardı. Örneğin

[385] el-Bakara 2/113.
[386] İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 101.
[387] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/386.
[388] el-Bakara 2/135.

Yahudiler "Peygamberimiz Musa peygamberlerin en fazîletlisi, kitabımız Tevrat kitapların en fazîletlisi, dinimiz de dinlerin en fazîletlisidir" deyip Hz. İsa, Hz. Muhammed (s.a.v) ile Kur'an'ı inkâr ediyorlardı. Hıristiyanlar da "Peygamberimiz İsa peygamberlerin en fazîletlisi, kitabımız İncil kitapların en fazîletlisi, dinimiz de dinlerin en faziletlisidir" deyip Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı inkâr ediyorlardı. Bu ifadeleri kullanan kitap ehli, Müslümanlara "Bizim dinimiz üzerine olun" diyerek onları Yahudi veya Hıristiyan olmaya davet ediyorlardı.[389]

Medine Yahudileriyle Necrân Hıristiyanları, aralarında tartışarak dinlerinin üstün ve fazîletli olduğunu birbirlerine kabul ettirmeye çalışmışlardı. Ardından bu hususu, Hz. Peygambere arz ederek hangi dinin daha fazîletli olduğunu ona sorarlar. Hz. Peygamber'in her iki dinin de bâtıl olduğunu söylemesi üzerine ondan yüz çevirmişlerdi. Bununla beraber fazîlet ve üstünlüklerini ispat etmeye çalışan Yahudi ve Hıristiyanlar, Müslümanları da kendi dinlerine davet ediyorlardı. Bahsi geçen âyet, bu olaya binâen nâzil olmuştur. Allah (c.c), bu âyetle Hz. Peygamber'den cevap olarak kendisi ve Müslümanların Hanîf dininden olduğunu kitap ehline söylemesini istemektedir.[390]

Kitap ehli, birden çok konu hakkında tartışma ve münâkaşada bulunuyorlardı. Yahudilik veya Hıristiyanlık dinlerinden hangisinin daha fazîletli olduğu, kitap ehlinin aralarında tartıştığı bu konulardan birisidir. Yahudiler, dinlerinin üstün ve kendilerinin fazîletli olduğunu Hıristiyanlara kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Hıristiyanlar da Yahudilere karşı benzer tepki ve tutum içerisinde bulunuyorlardı. Zikredilen rivâyetlerden, kitap ehlinin böyle yapmak sûretiyle kendi dinlerini Müslümanlara câzip kılmak istedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim onlar, dinlerine karşı yapmış oldukları övgüden sonra Kur'an'ı ve Hz. Peygamberi inkâr ederek Müslümanları Yahudi veya Hıristiyan olmaya davet ediyorlardı. Bahsi geçen âyetin bu durumu kastetmek üzere nâzil olduğu söylenebilir.

[389] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 145.
[390] es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 1/123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ KTABIN SOSYAL HAYATLA İLGİLİ GÖRÜŞ VE TUTUMLARI HAKKINDAKİ ÂYETLER VE ESBÂB-I NÜZÛLÜ

İnsan, fıtratı gereğince diğer insanlarla beraber yaşamayı ve onları kendi hayatına müşterek kılmayı arzu eder. İnsanın bu istek ve arzusu ise hayatın ferdî olarak idâmesinin zor olduğunu göstermektedir. Nitekim insanoğlu, başkasına muhtaç olarak dünyaya gönderilmiştir. Bu nedenle ictimaî bir varlık olan insanın, kendi hayatını diğer insanlardan tamamıyla mücerret halde yaşaması mümkün değildir. Sosyal hayat ifadesi bu açıdan düşünüldüğünde insanın başkasıyla gerçekleştirmek zorunda olduğu yaşantı ve etkileşim olarak kabul edilebilir.

İnsanların kendi aralarındaki mübâşeretinden oluşan sosyal hayat, toplumu ve o toplumun kültürünü şekillendirir. Aile yapıları, gelenek ve görenekler ile yaşam biçimleri, sosyal hayattan etkilenen diğer unsurlar olarak kabul edilebilir. Bununla beraber insanlar, aynı toplum içerisinde yaşantılarını sürdürseler de farklı kültür ve inançlara sahip olabilirler. Böyle farklılıkların bir zenginlik olarak görülmesi, o insanların saygı çerçevesinde gerçekleştirmesi gereken sosyal ilişkilerine bağlıdır. Bu şekildeki bir ilişki ise ancak İslâm'ın emirlerine göre hareket etmeye çalışan Müslümanlar tarafından sergilenebilmektedir.

Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra birden çok inanca ve düşünceye sahip olan insanlarla beraber olmuştur. Bunlardan en çok muhâtap olduğu kişiler ise Yahudi ve Hıriyanlardır. Hz. Peygamber, farklı dinlere müntesip olmalarına rağmen kitap ehline saygılı davranmış ve onlarla bazı mutâbakât yollarına gitmiştir. Buna rağmen Yahudi ve Hıristiyanlar, Hz. Peygamber ile Müslümanların aleyhine çalışıp onlara karşı düşmanlık besliyorlardı. Medine'nin sosyal hayat ve yaşantısını etkileyen onların bu tutumu, Kur'an'da birden çok âyette ele alınmıştır. O âyetlerin değerlendirilmesi ise nüzûl sebebi çerçevesinde bu bölümde yapılacaktır.

4.1. EHL-İ KİTAPLA DOSTLUK MESELESİ

Müslümanlar, Medine'de aynı sosyal hayatı paylaştıkları Yahudi ve Hıristiyanlarla bazı yakınlıklar kurmuşlardı. Onlarla beraber Medine'nin korunması konusunda karar aldıkları gibi diğer bazı konularda da kitap ehliyle ittifak etmişlerdi.

Müslümanlar, bunu yaparak sosyal hayatta barış ve huzur ortamının oluşmasını hedefliyorlardı. Fakat Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlarla olan bu tür ittifak ve yakınlıkları, Kur'an'da bazı esaslara bağlanarak ona sınırlılıklar getirilmiştir.

4.1.1. Kitap Ehliyle Dostluğun Menedilmesi

Müslümanların kitap ehlinden özellikle Yahudilerle dostluk kurmaları, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde yasaklanmaktadır. Bu âyetlerden birisi de Âl-i İmrân sûresinde geçmekte olup meâlen şöyledir:

"İnananlar iman edenleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler…"[391]

İbn Abbas'tan rivâyet dildiğine göre Yahudilerden Haccâc b. Amr, İbn Ebi'l-Hukayk ve Kays b. Zeyd gibi şahıslar, ensârdan bazılarıyla arkadaşlık kuruyorlardı. Bu Yahudiler, dinlerinden dolayı Müslümanları fitneye düşürmek amacıyla onlara yakınlık kurmaya çalışıyorlardı. Bu duruma şâhit olan Rifâ' b. Münzir, Abdullah b. Cübeyr ve Sa'd b. Hayseme gibi Müslümanlar, Yahudilerle dostluk kuranlara "Bu Yahudilerden uzak durun. Çünkü onlar, dininize fitne koymak sûretiyle sizi yolunuzdan ederler" şeklinde bir uyarıda bulunuyorlardı. Yahudilerle arkadaşlık kuran Müslümanlar, kendilerine yapılan bu nasihate karşı duyarsız davranınca Allah bu âyeti inzâl buyurmuştur.[392]

İbn Cevzî, bu âyetin dört sebebe binâen nâzil olabileceğini ifade ederek ilk sebep olarak şunu zikreder: Ubade b. Sâmit, (ö. 34/654) Yahudilerden edindiği beş yüz arkadaşının kendisiyle beraber Hendek Savaşına katılacağını söylemiştir. Ubâde'nin söylemi üzerine bu âyet nâzil oldu. İkinci sebebe göre Münafık olan Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşları, Yahudilerle arkadaşlık kurup Yahudilerin galip gelmesini umuyorlardı. Müslümanların da Münafıklar gibi davranmaması için Allah (c.c) bu âyeti indirdi. Hatip b. Ebî Beltea' ve arkadaşlarının Mekkeli müşriklere karşı sevgi gösterisinde bulunmaları ise âyetin nüzûlü açısından zikredilen üçüncü sebeptir. İbn Cevzî, âyetin dördüncü sebep olarak İbn Hacer'in naklettiği rivâyete dayalı olarak indiğini belirtir ve bu görüşü tercih eder.[393]

Kur'ân-ı Kerîm, birden çok âyette barış ve huzurun olduğu toplumu bir ideal olarak görmektedir. Böyle vasıflara sahip olan bir toplum ise ancak birlik ve beraberlik

[391] Âl-i İmrân 3/28.
[392] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb,* 2/676.
[393] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr,* 1/272.

yoluyla sağlanabilir. Buna rağmen Kur'an, yukarıdaki âyette olduğu gibi Müslümanların kitap ehlinden olanlarla dostluk kurmaması gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an'ın Müslümanlar için gerekli gördüğü bu husus, zahiren toplumda tefrîka ve adavete neden olan bir emir gibi algılanabilir. Ancak Kur'an, buna benzer âyetlerle kitap ehlinden İslâm'a düşmanlık edenlerle dostluk kurulamayacağını kastetmektedir. Yani bu emir, bizzat Yahudi ve Hıristiyanlara karşı olmayıp onların davranışlarına yönelik bir emirdir.[394] Nitekim ilgili âyette görüldüğü üzere bazı Müslümanlar, İslâm'a fitne koymaya çalışan Yahudilerle dostluk kurmaya çalışmışlardır. Allah da onları böyle bir niyeti taşıyan Yahudilere karşı uyarmak adına bahsi geçen bu âyeti inzâl buyurmuştur.

4.1.2. Yahudi ve Münafıklarla Sırdaşlık

Müslümanların bir kısmı Yahudi ve münafıkların bazılarını sırdaş ve arkadaş edinmişlerdir. Bununla ilgili olan âyet meâlen şu anlama gelmektedir:

"Ey iman edenler! Kendi din kardeşlerinizden başkasını dost ve sırdaş edinmeyin..."[395]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre bu âyet, münafıklarla arkadaşlık yapan ve bu nedenle onlara yandaş olan bazı Müslümanlar hakkında nâzil olmuştur. Bu kişiler akrabalık, sadakat veya süt emme yoluyla oluşan kardeşlikleri nedeniyle münafıklarla birtakım yakınlıklar kuruyorlardı. Bununla beraber böyle davranan Müslümanlar, Yahudilerin bir kısmıyla da arkadaş ve sırdaş oluyorlardı. Fakat hem Yahudiler hem de münafıklar, Müslümanların aleyhinde çalışıp İslâm dinine karşı fitnekâr tavırlar sergiliyorlardı. Bundan dolayı Allah (c.c), Müslümanların hem Yahudiler hem de münafıklarla arkadaş olmamaları gerektiğini bu âyetle emretmektedir.[396]

İnsanlar, Enes b. Mâlik'in yanına geldiklerinde Enes, onlara tam olarak kendisiyle neyin kastedildiği açık olmayan "Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize Arapça yazı işletmeyin" şeklindeki hadisi okudu. Fakat insanlar, bu hadisin ne anlama geldiğini ve kimleri kast ettiğini anlamadı. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) bir gün o insanların yanına geldi. Onlar da kendilerine okunan o

[394] Sabri Demirci, "Gayr-ı Müslimlerle (Yahudi ve Hıristiyanlarla) İlişkilerde Dostluk Meselesi", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (Mart 2014), 35,36.
[395] Âl-i İmrân 3/118.
[396] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 279.

hadisin ne anlama geldiğini ona sorunca Hasan-ı Basrî şöyle bir açıklamada bulundu: "Yüzüklerinize Arapça yazı işletmeyin" ifadesi, yüzüklerinize Muhammed ismini kazdırmayın anlamındadır. "Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın" ifadesiyle de Müslümanların yaptıkları işlerde, müşriklerle müşâverede bulunamamaları gerektiği kastedilmektedir. Hasan-ı Basrî, hadisin bunu murad ettiğine delil olarak *"Ey iman edenler! Kendi din kardeşlerinizden başkasını dost ve sırdaş edinmeyin..."*[397] âyetini okudu.[398]

Sosyolojik olarak Medine'de daha çok Yahudilerle muhatap olan Müslümanlar, münafıklarla da bir arada olmuşlardır. Münafıklar, tıpkı Yahudiler gibi İslâm dinini karıştırmak gibi bir amaç doğrultusunda hareket ediyorlardı. Müslümanların bir kısmı, bu iki grubun İslâm'a zarar vereceğini bilmelerine rağmen onlarla dostluklar kuruyorlardı. Taberî, bahsi geçen âyetin böyle davranan Müslümanları îkaz etmek üzere nâzil olduğunu ifade etmektedir. Taberî, ayrıca Hasan-ı Basrî'nin içinde olduğu rivâyete değinmiş ancak âyette geçen dost edinilmemesi gereken kişilerin Yahudi ve münafıklar olduğunu belirtmektedir.[399]

4.1.3. Münafıkların Yahudilere Muhabbeti

Münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'ün Yahudilere karşı duyduğu muhabbetten dolayı nâzil olduğu rivâyet edilen âyet meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları dost ve sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar birbirinin dostudur..."[400]

Ubade b. Sâmit, Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve ona "Ey Allah'ın Resulü! Benim Yahudilerden sayıları çok fazla olan ve kendilerini herhangi bir şey için yardıma çağırdığımda gelebilecek arkadaşlarım var. Fakat ben önceden edindiğim bütün Yahudi arkadaşlardan uzak kalacağım ve Allah ile Resulünün dostluğuna sığınacağım" der. Bunu duyan münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy "Ben dönüp dolaşan felaketlerden korkan birisiyim. Bu yüzden Yahudilerle arkadaşlığımı sürdüreceğim" şeklinde bir ifade kullanır. Hz. Peygamber de ona "Ey Ebe'l-Hubâb! Sen Yahudilerin dostluğunu Ubâde'nin dostluğuna mı tercih ediyorsun?" diye sorar o

[397] Âl-i İmrân 3/118.
[398] Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Beyhakî, *Şu'abu'l-imân*, thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid, 1. Bs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 12/10.
[399] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/138.
[400] el-Mâide 5/51.

da "evet" cevabını verir. Onun bu cevabı üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyeti *"Kalplerinde hastalık (nifak) olanların "başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların aralarına koşuştuklarını görürsün..."*[401] âyetine kadar inzâl buyurmuştur.[402]

Ubade b. Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Müslümanlar, Benî Kaynuka Yahudileriyle savaşa girdiklerinde Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, Yahudilere yardım etme teşebbüsünde bulunmuştu. Çünkü Abdullah b. Ubeyy, daha önceden Yahudilerle bir arkadaşlık antlaşması yapmıştı. Yahudilerle benzer bir arkadaşlık antlaşmasını, Ubade b. Sâmit de gerçekleştirmişti. Fakat Yahudiler, Müslümanlara karşı cephe almaya başladıkları andan itibaren Ubâde, bu antlaşmayı feshetmişti. Abdullah b. Ubeyy ve onun gibi münafıklar ise Yahudilerle dost ve arkadaş kalmayı tercih etmişti. Münafıkların böyle davranmalarına binâen Allah (c.c), bu âyeti indirmiştir.[403] Bahsi geçen âyetin münafıkların Yahudilere olan muhabbetini göstermek üzere nâzil olduğu zikredilen rivâyetlerden anlaşımaktadır.

4.1.4. Münafıklaşan Yahudilerle Arkadaşlık

Müslümanların bir kısmı, İslâm dinine gönülden inanmamasına rağmen inanmış gibi davranan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bununla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan dininizi alaya ve eğlenceye alanları ve inkârcıları dost edinmeyin..."[404]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Yahudilerden Rıfa'a b. Zeyd b. et-Tâbût ve Süveyd b. Hâris adlı iki şahıs, İslâm dinini benimsediklerini ifade edip Müslüman olduklarını ilan etmişlerdi. Fakat İslâm dinine girmelerinden sonra münafık olmuşlardı. Onların bu vasfından tam olarak haberdar olmayan bazı Müslümanlar, o iki Yahudiyle bir sevgi bağı oluşturuyorlardı. Allah da Müslümanların, Yahudilere karşı bir sevgi göstermemesi gerektiğini hatırlatmak için bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[405]

---

[401] el-Mâide 5/52.
[402] İnaye, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*, 191.
[403] Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Temimî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtim*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, 3. Bs (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 4/1155.
[404] el-Mâide 5/57.
[405] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 82.

Rıfa‘a b. Zeyd b. et-Tâbût ve Süveyd b. Hâris gibi bazı Yahudiler, inkâr ve küfürlerinde devam etmelerine rağmen kendilerini İslâm’a girmiş gibi gösteriyorlardı. Müslümanlara karşı kendilerini böyle tanıtan Yahudiler, sadece dilleriyle İslâm’a girdiklerini ifade ederek Müslümanları yanıltıyorlardı. Onlar, ayrıca böyle bir davranış sergilemek sûretiyle de İslâm dinini alaya alarak onu eğlence konusu yapıyorlardı. Sahabîlerin bir kısmı, İslâm’a giren bu Yahudilerin samimi olduklarını zannetmelerinden dolayı onlarla arkadaşlık kuruyorlardı. Allah da o Yahudilerin gerçek yüzünü göstermek ve onlarla arkadaşlık kurulmaması gerektiği ifade etmek üzere bahsi geçen âyeti indirmiştir.[406]

4.1.5. Dostsuz Bırakılan Mühtedîler

Kitap ehlinden olup sonradan Müslüman olanlar, İslâm’a girmeleri sebebiyle Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından yalnız bırakılıyorlardı. Bununla ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilen âyet, meâlen şu anlama gelmektedir:

“Sizin asıl dostunuz Allah'tır, O'nun Resulüdür…”[407]

İbn Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Selâm, İslâm’a beraber girdiği kişilerle Hz. Peygamberin yanına gelir ve şunu derler: “Ey Allah Resulü! Evlerimiz uzak olduğu için beraber oturup sohbet edebileceğimiz bir meclisimiz yoktur. Kavmimiz olan Yahudiler, Allah ve Resulüne iman etmiş olmamızdan dolayı bizi reddettiler. Ayrıca Yahudiler, bizimle beraber oturmama, sohbet etmeme, konuşmama ve kız alıp vermeme kararı da aldılar. Onların bunu söylemesi üzerine bahsi geçen âyet nâzil olmuş ve Hz. Peygamber, bu âyeti onlara okumuştur. Bu olaydan sonra Allah resulü, mescide çıktı ve mescittekilerin rükû ile kıyam arasında olduğunu gördü. O esnada orda bir dilenciyle karşılaştı ve ona “Sana bir şey veren oldu mu?” şeklinde bir soru sordu. O dilenci de “Evet birisi bana altından bir yüzük verdi” dedi. Hz. Peygamber “Sana bunu kim ve hangi halde verdi” deyince o da “Bunu bana Ali b. Ebî Tâlip rükûdayken verdi” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Kim Allah’ı ve elçisini ve iman edenleri yardımcı edinirse...”*[408] âyetini okudu.[409]

---

[406] et-Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 10/429.
[407] el-Mâide 5/55.
[408] el-Mâide 5/56.
[409] el-Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, 411.

Râzî, tefsirinde âyetle ilgili olarak şunları ifade eder: Bu âyet, Müslüman olduktan sonra Yahudiler tarafından yalnız bırakıldıklarını ifade eden Abdullah b Selâm ve arkadaşları hakkında indirilmiştir. Bu âyet indikten sonra Abdullah b. Selâm ve arkadaşları "Biz, Allah ve Resûlü ile müminleri dost olarak seçtik ve kabul ettik" dediler. Bu anlamı taşımakla beraber âyet, aslında tüm müminleri de kapsamaktadır. Nitekim âyette namaz kılan ve zekât veren bir müminin diğer bütün müminlere bir dost ve arkadaş hükmünde olduğu ifade edilmektedir.[410] Sonuç olarak söylemek gerekirse âyetin, bahsi geçen duruma binâen indirildiği zikredilen rivâyetlerden anlaşılmaktadır.

4.1.6. Kureyza Oğulları ve Ebû Lübâbe

Medine'de bulunan Yahudi kabilelerinden Kureyza oğullarının Ebû Lübâbe adında bir sahabiyle yakınlığı vardı. Bu durumla ilgili olarak nâzil olduğu ifade edilen âyet, meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hâinlik etmeyin…"[411]

Hz. Peygamber, Yahudi kabilelerinden biri olan Kureyza oğullarını bir müddet kuşatma altına almıştı. Kureyza oğulları ise bu esnada önceden Ezreat ve Erîha tarafına gönderilmiş olan Nadir oğullarının yanına gitmek için Hz. Peygambere bir teklifte bulundular. O da, onların bu teklifini reddederek Sa'd b. Muaz'ı hakem olarak tayin eder. Kureyza oğulları, Sa'd'ın yerine Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir adında bir sahabînin kendilerine gönderilmesini isterler. Çünkü o sahabînin Yahudilerle hem arası iyiydi hem de malının bir kısmı onlardaydı. Ebû Lübâbe, Yahudilerin yanına gelince kendisine "Ne dersin Sa'd'ın vereceği hükme razı olalım mı?" diye sorarlar. O da Sa'd b. Muaz'ın kendileri hakkında bir ölüm hükmü vereceğini ima ederek boğazına işaret eder. Böylelikle Kureyza oğulları hakkında Sa'd'ın vereceği hüküm, Ebû Lübâbe tarafından ifşa edilmiş oldu. Bahsi geçen âyet, bu olayla ilgili olarak nâzil olmuştur. [412]

Beydâvî, tefsirinde âyetin nüzûlüyle ilgili olarak şunu aktarır: Kureyza oğulları, kendilerinden önce Ezreat ve Erîha tarafına gönderilmiş olan Nadir oğullarının yanına gitmek isterler. Hz. Peygamber ise onların bu isteklerini reddeder

[410] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12/382.
[411] el-Enfâl 8/27.
[412] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 96.

ve kendileri hakkında hüküm vermesi için Sa‘d b. Muaz’ı görevlendirir. Bunun üzerine onlar, Sa‘d’ın yerine aralarındaki yakınlıktan dolayı Ebû Lübâbe’yi isterler. Kureyza oğulları Ebû Lübâbe’ye Sa‘d’ın hakemliği hakkında soru sorunca o da boğazına işaret ederek Sa‘d’ın kendileri hakkında ölüm kararını verdiğini ifade eder. Ebû Lübâbe, böyle bir bilgiyi Yahudilere paylaşmasından dolayı kendisini Allah ve Resûlüne hıyanet etmiş gibi hisseder. Bundan dolayı kendisini mescidin önündeki bir direğe bağlayarak “Vallahi öleceğimi bilsem de Allah beni affetmediği müddetçe hiçbir şey yiyip içmeyeceğim” der. Ebû Lübâbe, affedildikten sonra Medine’yi terk edip malının hepsini İslâm’a tasaddukta bulunmak ister. Hz. Peygamber ise bunu kabul etmemiş ve malının üçte birisinin tasadduk edilmesini daha doğru bulmuştur. Âyet, bu olayla ilgili olarak nâzil olmuştur.[413]

Yahudiler, Medine’de oldukları süre boyunca Müslümanlara kötü davranışlarda bulunuyorlardı. Kimi zaman Yahudilerle Müslümanlar, birbirleriyle arkadaşlık kurmuş kimi zaman da aralarında ticarî faaliyetlerde de bulunuyorlardı. Bu, sosyolojik olarak normal ve olağan bir durumdur. Nitekim Kur’an, bütün kitap ehliyle değil sadece İslâm’a zarar verme ihtimali olanlarla arkadaşlık kurulmamasını gerekli görmektedir. Yukarıdaki rivâyetlerde ise Ebû Lübâbe adında bir sahabînin ticaret maksadıyla Kureyza oğullarına bir yakınlık kurduğu görülmektedir. Fakat Ebû Lübâbe, Müslümanların Yahudiler hakkında aldığı bazı kararları onlarla paylaşıyordu. Bundan dolayı Kur’an tarafından ‘itâb edilmekle beraber Allah ve Resûlüne hıyanet etme damgası yemiştir. Sonuç itibariyle söylemek gerekirse âyetin, bu olay ve amaçla ilgili olarak nâzil olduğu söylenebilir.

4.2. YAHUDİLERİN MENFÎ DAVRANIŞLARI

Yahudiler, Hıristiyanlara nazaran Medine’de daha çok söz sahibi olup önemli bir konumda bulunuyorlardı. Medine’yle ilgili kararlar alabilecek konumda olan Yahudiler, Hz. Peygamberin Medine’ye gelmesinden sonra da bu nüfuzlarını devam ettirmek istiyorlardı. Bundan dolayı Yahudiler, Müslümanların Medine’de kalıp güçlenmelerinden rahatsız olmuş ve bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardı. Onlar, bu amaçla bazen Müslümanları birbirine düşürmüş bazen de Müslümanların aleyhine başkalarıyla ittifak kurmuşlardı. Bununle beraber maddi veya manevi olarak Hz.

[413] el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 3/56.

Peygambere zarar verme yoluna da gitmişlerdi. İşte bu başlıkta Yahudilerin böyle menfi davranışlarına, ilgili âyetlerin nüzûl sebebi bağlamında değinilecektir.

4.2.1. Evs ve Hazreç Kabilelerini Kışkırtmaları

Medine'nin eski ve köklü kabilelerinden sayılan Evs ve Hazreç, Yahudilerin tahrîk edici bazı söylemlerinden dolayı aralarında münâkaşa ediyorlardı. Bu olayla ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilen âyet, meâlen şöyledir:

"Ey inananlar! Kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra, sizi döndürüp kâfir yaparlar"[414]

Evs ve Hazreç kabileleri Cahiliye dönemindeyken sürekli bir savaş halindelerdi. Fakat İslâm dinine girdikten sonra bu iki kabile, aralarında musâlaha ettiler. Allah da onların arasında bir muhabbet ve sevgi peyda etti. Bu durumu hazmetmeyen Yahudilerden birisi, bu iki kabilenin beraber olduğu bir günde aralarındaki savaş günlerini hatırlatacak bir şiir okur. Bunun üzerine kabilelerden birisi "Savaş yıllarında bizim şairimiz şunu veya bunu okurdu" der. Diğer kabile de "Bizim şairimiz de savaşta şöyle veya böyle bir şiir okurdu" şeklinde bir ifade kullanır. Ardından her ikisi de "O zaman gelin eskisi gibi aramızda savaşalım" deyince Evs ve Hazreç kabileleri silahlarını alarak aralarında savaşmaya başlarlar. Bunun üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur. Hz. Peygamber, bu olayı duyunca onların yanına gelip yüksek sesle bu âyeti okur. Onlar da bu âyeti duyunca silahlarını bırakıp birbirlerine sarılır ve ağlamaya başlarlar.[415]

Evs ve Hazreç, Cahiliye döneminde aralarında kavga, savaş ve türlü sıkıntıların olduğu iki kabileydi. Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra bu iki kabile İslâmiyet'i seçip barışmışlardı. Bir gün Evs'ten, Hazreç'ten ve Yahudilerden birisi beraber oturuyorken Yahudi, her iki kabilenin savaş yıllarını hatırlatan ifadeler kullanır. Bunun üzerine ortam kızışınca Evs ile Hazreç kabilesine mensup olan o kişiler, aralarında tartışır ve birbirlerine hakaret ederler. Ardından herkes mensubu olduğu kabileyi bu ortama çağırır ve bu olay üzere iki kabile savaşmaya başlar. Bu olay Hz. Peygambere intikal edince o da Evs ile Hazreç kabilesine gelmiş ve onlara

[414] Âl-i İmrân 3/100.
[415] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, 2/724.

nasihatte bulunur. Onlar da silahlarını bırakıp savaşa son verirler. Bunun üzerine bahsi geçen âyet, nâzil olmuştur.[416]

Yukarıdaki rivâyetlere genel olarak bakıldığında Yahudilerin, Evs ve Hazreç kabilelerini kışkırttıkları görülmektedir. Çünkü Yahudiler, Müslümanların Medine'de birlik ve beraberlik içerisinde yaşamalarını istemiyorlardı. Bu yüzden fitnekâr davranmak sûretiyle onların aralarını bozmaya çalışıyorlardı. İbn Cevzî de Yahudilerin, Evs ve Hazreçlileri birbirine düşürme gayesi taşıdıklarını tefsirinde belirtmektedir. Ayrıca bu iki kabilenin tekrardan savaşmalarında aktif role sahip olanın Yahudi Şâs b. Kays olduğunu da ifade eder.[417]

4.2.2. Müslümanlara Adavet Etmeleri

Yahudilerin Müslümanlara düşmanlık etmeleriyle ilgili olan âyet meâlen şöyledir:

"Sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"[418]

Hz. Peygamber ile sahabîler, Medine'ye girdiklerinde oldukça zor ve meşakkatli bir dönem yaşamışlardı. Çünkü onlar, memleketlerini ve mallarını müşriklere bırakıp Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Müslümanlar, Allah ve resulünü razı etmeyi kendileri için asıl gaye olarak görüyorlardı. Onların böyle bir niyeti taşımasından dolayı Yahudiler, kendilerine düşmanlık beslemeye çalışıyorlardı. Bazı varlıklı ve zengin kişiler ise Müslümanlara karşı bir şey infâk etme noktasında cimrilik ediyorlardı. Allah da Müslümanların gönlünü hoş tutmak üzere bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[419]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Medine'ye geldikten sonra birtakım zorluklar yaşamışlardı. Mal ve varlıklarını müşriklere bırakıp Yahudilerin düşmanlığına maruz kalmaları, Müslümanların yaşamış olduğu bazı sıkıntılar arasındadır. Âyetin, Müslümanları teselli etmek üzere nâzil olabileceği ifade eden Râzî, başka bir iniş sebebi olarak şunu zikreder:

---

[416] Amr b. Şebbe b. Ubeyde b. Rîte en-Nemerî el-Basrî Ebû Zeyd, *Târihu'l-Medine*, thk. Ali Muhammed Dendel ve Yasin Sadüddin Beyan (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 1/235.
[417] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/310.
[418] el-Bakara 2/241.
[419] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 186.

Müslümanlar, Hendek savaşında ciddi bir sıkıntı ve zorluk yaşamışlardı. Allah da bu âyeti, onların yaşamış olduğu o sıkıntı ve meşakkati beyan etmek üzere indirmiştir.[420]

4.2.3. Sihirle Uğraşmaları

Sihir, kelime anlamı itibariyle hile veya aldatma gibi manalara gelmektedir.[421] Literatürde ise sihir, aykırı neticeler elde etmek isteyen bazı insanların yapmış olduğu gizli iş ve davranışları ifade eder. Arapça'da sihir yapan insanlara sâhir, bu kelimenin çoğuluna ise sahara denilir. Sâhirler, gaybdan haber aldıklarını ve buna dair bazı bilgilerin kendilerinde mevcut olduğunu iddia ederler. Böyle iddialarda bulunmuş olmaları nedeniyle de insanların bir kısmını aldatırlardı. Sihir, Kur'an'da birden çok âyette ele alınmış ve ekseriyetle Yahudiler ve onların peygamberleriyle ilişkili olarak zikredilmiştir. Bununla ilgili olan âyetler, nüzûl sebepleri bağlamında bu başlık altında değerlendirilecektir.

4.2.3.1. Hz. Süleyman'ı Sihirbaz Addetmeleri

Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında Yahudilerin fikirlerine reddiye mâhiyetinde olan âyet, meâlen şöyledir:

"Kitap ehli, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların vesvesesine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı..."[422]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre şeytanlar, gökyüzünden bazı bilgileri dinleyip çalıyorlardı. Onlardan herhangi birisi doğru bir habere muttali olduğunda, o doğru haberle beraber yetmiş yalan uydururdu. Yalan olarak söylediği şeyi de insanların kalplerine su gibi içirirdi. Hz. Süleyman da bu durumun farkına varır ve şeytanların bilgi edindiği sırların yazılı olduğu kitabı bularak onu tahtının altına gömer. Hz. Süleyman vefat ettikten sonra da şeytanlardan birisi insanlara şöyle seslenir: "Size Süleyman'a ait olup kendisinden sonra hiç kimsede bulunmayacak olan bir hazineyi haber vereyim mi?" der. Orda bulunanlar "evet" cevabını verdikten sonra o şeytan, hazinenin Hz. Süleyman'ın tahtının altında olduğunu söyler. Onlar da onu oradan çıkarır ve sihir o günden sonra toplumdan topluma aktarılır. Bahsi geçen âyetin Hz. Süleyman'ı tebrie etmek için nâzil olduğu anlaşılmaktadır.[423]

---

[420] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/378.
[421] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Shr", 4/348.
[422] el-Bakara 2/102.
[423] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/318.

Suyûtî, âyetin nüzûlüyle ilgili olarak tefsirinde şöyle bir rivâyet aktarır: Bir bitki yerden bittiğinde Hz. Süleyman ona "Sen hangi derde devasın" derdi. O bitki de "Bu veya şu hastalığa iyi gelirim" şeklinde bir karşılık verirdi. Fakat harnup ya da diğer adıyla mağrip dikenine Hz. Süleyman, "Sen neye yararsın" diye sorduğunda ise o bitki "Senin mescidini yıkacağım" diye cevap verirdi. Bir müddet sonra Hz. Süleyman vefat edince şeytanlar, bir kitap yazar ve bu kitabı Hz. Süleyman'ın namaz kıldığı yere koyarlar. Ardından bu şeytanlar, insanlara "Süleyman'ın insanları tedavi ettiği şeyi size gösterelim mi?" der ve o kitabı Hz. Süleyman'ın namaz kıldığı yerden çıkartırlar. Orda bulunanlar, kitapta sihirle ilgili şeylerin yazılı olduğunu gördüklerinde ise Hz. Süleyman'ın bu yolla bazı şeyleri idare ettiğine inanırlardı. Âyetin onların bu vehmini reddetmek amacıyla indirildiği rivâyet edilmektedir.[424]

Hz. Süleyman, kendisinden sonra kimsenin ulaşmayacağı bir hükümdarlığı Allah'tan istemişti.[425] Bunun üzerine Allah (c.c) rüzgârı, şeytanları ve demir halkalarla bağlı olan diğer varlıkları onun emrine verdi.[426] Bununla beraber Hz. Süleyman hükümdarlığı zamanında cinleri de zor ve güç işlerde çalıştırmıştı.[427] Bütün bunlar, aslında onun yapmış olduğu duanın bir karşılığı hükmündeydi. Fakat zikredilen rivâyetlere bakıldığında Yahudiler, Hz. Süleyman'ın hükümdarlığının sihir yoluyla kâim olduğuna inanmaktadır. Bu durum, Yahudilerin Hz. Süleyman'ı bir peygamber olarak değil onun bir sihirbaz olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Bahsi geçen âyetin, Yahudilerin bu inancına bir reddiye mâhiyetinde nâzil olduğu söylenebilir.

4.2.3.2. Hz. Peygambere Sihir Yapmaları

Sihirle sürekli meşgul ve alakadar olan Yahudilerin Hz. Peygambere de sihir yaptıkları ifade edilmektedir. Bununla ilgili rivâyetler, ilk olarak muavvizeteyn (Felak ve Nas) anlamı verilerek değerlendirilecektir şöyle ki:

"De ki Sabahın Rabbine sığınırım. Yarattığı şeylerin şerrinden..."[428]

"De ki İnsanların Rabbine sığınırım. İnsanların hükümdarına…"[429]

Hz. Peygambere hizmet eden Yahudi bir çocuk vardı. Yahudiler, bu çocukla bir yakınlık kurar ve Hz. Peygamberin baş tarağını veya tarağının birkaç dişini alması

[424] es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 1/235.
[425] Sâd 38/35.
[426] Sâd 38/36-38.
[427] Sebe' 34/14.
[428] el-Felak 113/1-5.
[429] en-Nâs 114/1-6.

için bu çocuğu zorlamışlardı. Nihayetinde bu çocuk, allah resulünün tarağını onlara vermiş ve Yahudiler bu tarakla Hz. Peygambere sihir yapmışlardır. Bu sihir işini, Lebîd b. A'sam adında Yahudi bir kişi üstlenmişti. Lebîd, yapmış olduğu bu sihri ayrıca Zervân denilen Benî Zureyk kuyusuna atmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir hastalığa giriftâr olmuştu. Saçları dağılmaya başlayan Hz. Peygamber, artık herhangi bir eşinin yanına gidemez hale gelmişti. Günden güne eriyen Allah resulü, yaşadığı duruma bir türlü anlam verememişti. Hz. Peygamber, bir gün uykudayken yanına iki melek gelir ve bunlardan birisi Hz. Muhammed'in (s.a.v) baş tarafına bir diğeri de ayak tarafına oturur. Baş taraftaki melek, diğerine Hz. Peygamberi kast ederek "Bu adamın nesi var" diye sorar o melek de "Ona Tubbe yapıldı" şeklinde bir karşılık verir. O da "Tubbe ne demek?" diye sorar diğeri de "Sihirdir" der. O melek, sihrin kim tarafından ve neyle yapıldığını ayrıca sihrin nerede olduğunu sorunca diğer melek sihrin Yahudi Lebîd tarafından tarakla yapıldığını ve sihrin kuyuda olduğunu söyler. Hz. Peygamber, uykudan uyanınca Hz. Aişe'ye "Ey Aişe! Allah'ın benim hastalığımı bildirdiğini anladın mı ?" der ve Hz. Ali, Zübeyr ve Ammâr b. Yâsir'i o kuyunun suyunu boşaltmaları için gönderir. Onlar da kuyuyu boşaltıp sihrin yazılı olduğu on bir düğümden oluşan hurma lifini bulurlar. O esnada Allah, muavvizeteyn sûrelerini indirmiştir. Hz. Peygamber, bu sureleri okumaya başlayınca da rahatlamaya başladığı bilinir. Cebrâil (as) ona "Seni Allah'ın ismiyle tedavi ediyorum. Sana eziyet veren ve seni kıskananlara karşı Allah sana şifa versin" demiştir.[430]

Hz. Âişe (r.a), şöyle bir rivâyet zikreder: Zureyk oğullarından Lebîd b. A'sam adlı bir Yahudi, Hz. Peygambere bir sihir yaptı. Resulullah (s.a.v), bu sihirden çok etkilenmiş olmalı ki yapmadığı bir şeyi yapmış hissine kapılmaya başladı. Bir gün Allah resulü, Allah'a dua etmiş ve Hz. Âişe'ye "Ey Âişe! Fark ettin mi? Allah bana kendisinden talep ettiğim şeyi verdi" dedi. Hz. Âişe de Allah'ın verdiği şeyin ne olduğunu ona sorunca Hz. Peygamber "Allah, bana iki melek gönderdi..." diyerek yukarıda bahsi geçen olayı anlattı.[431]

[430] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 836.
[431] el-Buhârî, "Tıb", 49 (No. 5433).

Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberin sihre maruz kalmasıyla alakalı olarak naklettiği rivâyet, Buhârî'nin yanı sıra Müslim,[432] ibn Mâce[433] ve İbn Hanbel'in[434] hadis kitaplarında benzer lafız ve içeriklerle bulunmaktadır. Fakat hadis kaynaklarında anlatılan bu olay, Felak ve Nâs sûrelerinin nüzûlüne bir sebep olarak zikredilmemektedir. Muavvizeteynin bahsi geçen olaya binâen indirildiğini, ekseriyetle müfessirler ifade etmektedir. Örneğin İbn Cevzî, Allah'ın bu iki sûreyi Hz. Peygamberi Yahudiler tarafından kendisine yapılan sihirden kurtarmak amacıyla indirdiğini belirtmektedir[435] Kurtubî de Yahudilerin yapmış olduğu sihirdeki on bir düğümü, Felak ve Nâs sûrelerinin toplam âyet sayılarıyla ilişkilendirmektedir. Bundan dolayı bu iki sûrenin nüzûlünü bu sihir olayına bağlamaktadır.[436] Sonuç olarak bazı rivâyet tefsirleri ve sebeb-i nüzûl kitaplarından Felak ve Nâs sûrelerinin Hz. Muhammed'e (s.a.v) yapılan sihre binâen indirildiği anlaşılmakatadır.

4.3. YAHUDİ VE MÜNAFIKLARIN İŞBİRLİĞİ

Yahudiler, her zaman İslâm'a ve Müslümanlara zarar verme gayreti içerisinde olmuştur. Münafıklar da kendilerini Müslümanlara taraftar gibi göstermiş ancak sürekli onların aleyhinde faaliyette bulunuyorlardı. Bu açıdan aynı amaca sahip olan Yahudi ve münafıklar, beraber hareket ederek Müslümanların karşısında oluyorlardı. Bu iki grup kimi zaman Müslümanlarla alay etmiş kimi zaman da Hz. Peygamberin şahsına karşı hürmetten uzak davranışlar sergiliyorlardı. Yahudi ve münafıkların böyle davranışları, ilgili âyetlerin nüzûl sebebi bağlamında bu başlık altında incelenecektir.

4.3.1. Hz. Peygamberin Hz. Zeynep'le Tezevvücü

Yahudi ve münafıklar, Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile tezevvücü konusunda hoş olmayan bazı yorumlarda bulunmuşlardı. Bu konuyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

...Evlatlıklarınızı da öz oğullarınız yerine koymadı...[437]

---

[432] Müslim, "Selâm", 43.
[433] Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, thk. Muammed Fuâd Abdülbaki (Beyrût: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), "Tıb", (No. 3545).
[434] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/343 (No. 24300).
[435] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/507.
[436] el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 20/252.
[437] Ahzab 33/4.

Hz. Peygamber, nübüvvetten önce Zeyd b. Hârise'yi[438] özgürlüğüne kavuşturmuş ve onu kendisine evlatlık olarak edinmişti. Hz. Peygamber, Zeynep binti Cahş ile evlenince ki Zeynep daha önce Zeyd'in nikâhı altındaydı, Yahudi ve münafıklar "Muhammed, kendi oğlunun eşiyle evlendi. Bununla beraber o, insanları nehyettiği şeyleri kendisi yaptı" şeklinde bir ifade kullanmışlardı. Yahudi ve münafıkların Hz. Peygamber hakkında dile getirmiş oldukları bu ithâm üzere Allah (c.c), bahsi geçen âyeti indirmiştir. Bununla beraber Abdullah b. Ömer (öl. 73/693)"Biz, Zeyd'e *'Onları (evlatlıklarınızı) (öz) babalarına nispet ederek çağırın...* "[439] ayeti ininceye kadar Zeyd b. Muhammed şeklinde hitap ederdik" der.[440]

Hz. Aişe bu âyetle ilgili olarak şunu ifade eder: Eğer Allah Resûlü Kur'an'dan bir şey gizleyecek olsaydı *"...İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun..."*[441] âyetini gizlerdi. Hz. Peygamber, Zeynep'le tezevvüc ettiğinde "Muhammed, oğlunun zevcesiyle evlendi" dediler. Buna binâen Allah (c.c)*"Muhammed, sizden birisinin babası değildir..."*[442] âyetini indirmiştir. Hz. Peygamber, Zeyd'i çocukken evlatlık edinmişti. Allah Resûlünün yanında büyüdüğü için de kendisine Zeyd b. Abdullah deniliyordu. Sahabîlerin Zeyd'e bu şekilde hitap etmeleri üzerine "*Onları (evlatlıklarınızı) (öz) babalarına nispet ederek çağırın..."*[443] âyeti indirilmiştir.[444]

Hz. Peygamber, küçük yaştan itibaren evlatlık olarak aldığı Zeyd b. Hârise'nin eşi Zeynep binti Cahş ile evlenmiştir. Bu evlilik, Zeyd'in Zeynep binti Cahş'ı tam anlamıyla tatlîk etmesinden sonra vuku bulmuştur. Fakat buna rağmen İslâm düşmanları, bu evliliği medar-ı tenkit bir mesele olarak görüyorlardı. Nitekim

---

[438] Zeyd b. Hârise: Kelb kabilesine mensup olan Zeyd, aslen Yemenlidir. Hz. Peygamber, Zeyd'i çok sevdiğinden kendisine "Hibbu Rasûlullah" lakabı verilmiştir. Kur'an'da ismi geçen tek sahabîdir. (Ahzab sûresi otuz yedinci âyet) Hz. Hatice tarafından köle olarak satın alınmış, daha sonra Hz. Peygamber onu hürriyetine kavuşturarak Zeyd'i evlatlık olarak almıştır. Bu yüzden kendisine Zeyd b. Muhammed de denilmiştir. Satın alındığı yer Batha şeklinde isimlendirilen bir yerdir. Bazı rivâyetlerde Zeyd'in İslâm'a giren ilk kişi olduğu ifade edilmiştir. Zeyd'in ailesi kendisini bulmak için izini sürmüş ve onu bulmuşlardır. Fakat Zeyd, Hz. Peygamber'in yanında olmayı tercih etmiştir. Zeyd'in Üsame adına bir çocuğu vardır. Hicri 8 miladî 629 yılında vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Şemseddin Abû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şeyh Şuayb el-Arnavut, 3. Bs (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 1/220-230.

[439] el-Ahzâb 33/5.

[440] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 661.

[441] el-Ahzâb 33/37.

[442] el-Ahzâb 33/40.

[443] el-Ahzâb 33/5.

[444] et-Tirmizî, "Tefsir", 44 (No. 3207).

Yukarıdaki rivâyetlerde Hz. Peygamberin, oğlunun eşiyle evlendiği şeklindeki bir ithama maruz kaldığı görülmektedir. Tirmizî'nin naklettiği rivâyette Hz. Peygamber hakkında böyle hoş olmayan sözler sarf edilmiş ama bunu söyleyenlerin kim olduğu belirtilmemektedir. İbn Cevzî ise bu söz ve düşüncelere sahip olanların Yahudiler ile münafıkları olduğunu tefsirinde beyan etmektedir.[445]

4.3.2. Gizli Toplantılar Yapmaları

Yahudi ve münafıklar, Müslümanların aleyhinde olarak aralarında gizli toplantılar gerçekleştiriyorlardı. Ayrıca Hz. Peygamber'e karşı saygısız ifadeler de kullanıyorlardı. Bu durumla alakalı olarak nâzil olduğu rivâyet edilen âyet, meâlen şöyledir:

"...Düşmanlık ve Peygambere karşı gelmek hususunda gizlice toplananları görmedin mi? Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar..."[446]

İbn Abbâs ile Mücâhid'den rivâyet edildiğine göre Yahudi ve münafıklar, müminlerden ayrı olarak kendi aralarında gizli gizli konuşup ardından kaş göz işareti yaparak Müslümanlarla alay ediyorlardı. Belirli bir zaman sonra Müslümanlar, Yahudi ve münafıkların böyle davranmalarından rahatsız olur ve bu hususu Hz. Peygambere bildirirler. Allah Resûlü de Müslümanlardan ayrı olarak kendi aralarında gizli gizli konuşmamalarını o iki gruba emreder. Yahudi ve münafıklar ise bu konuda uyarılmalarına rağmen aynı davranışı sergilemeye devam ederler. Bundan dolayı Allah (c.c) bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[447]

Müslümanlar hakkında gizli bir şekilde sarf-ı kelam eden Yahudi ve münafıklar, Hz. Peygambere karşı hoş olmayan hitaplar da kullanıyorlardı. Hz. Peygambere selam verme şekilleri, onların kullanmış olduğu nâhoş olan bu hitaplardan birisidir. Bununla beraber bazı İslâm âlimleri, Allah Resulüne karşı edebine uygun bir şekilde selam vermeyenlerin sadece Yahudiler olduğunu ifade etmektedirler. Onlardan birisi de el-Vadi'îdir. (öl. 825/1422) El-Vadi'î, bu durumla ilgili olarak eserinde Abdullah b. Ömer tarîkiyle şöyle bir rivâyet aktarır: Yahudiler, Hz. Peygamberi "es-Sâmu aleyke (Ölüm senin üzerine olsun)" diyerek selamlamış ve "(Eğer Muhammed

[445] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/448.
[446] el-Mücâdele 58/8.
[447] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 661.

gerçek bir peygamberse) söylediklerimizden dolayı Allah bizi tazip etse ya" şeklinde bir ifade kullanmışlardır. Onların bu söylemi üzerine Allah (c.c) "…*Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar..."*[448] âyetini inzâl buyurmuştur.[449]

Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e selam vermeyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Yahudilerden bir grup insan, Hz. Peygamberin yanına gelip onu "es-Sâmu aleyke ya Eba'l-Kâsım" şeklinde selamlar. Allah resulü de onlara cevaben "ve aleyküm" diye karşılık verir. Bunun üzerine Hz. Aişe de Yahudilerin selamına mukâbil "Ölüm ve kötü şeyler sizin üzerinize olsun" der. Hz. Peygamber bu cevabından dolayı Hz. Aişe'ye "Ey Aişe! Ağzına kötü şeyleri alan birisi olma" diyerek onu uyarır. O da Hz. Peygamber'e "Ey Allah Resûlü! Onların senin hakkında ne dediklerini duymadın mı?" diye sorar. Hz. Peygamber de "Benim onlara dönüş olarak 've aleyküm (yani sizin üzerinize olsun)' şeklinde verdiğim cevabı görmedim mi?" diye karşılık verir. Bahsi geçen âyet bu olay üzere nâzil olmuştur. [450]

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Yahudilerden birisi Hz. Peygamber ile sahabîlerin olduğu bir yere gelir ve onlara "es-Sâmu aleyküm" der. Sahabîler de ona sıradan bir karşılık verirler. (Çünkü onlar o Yahudinin normal bir selam verdiğini zannediyorlardı) Bunun üzerine Hz. Peygamber sahabîlere "Bu adamın tam olarak ne dediğini biliyor musunuz?" diye sorar onlar da "Allah ve Resûlü daha iyi bilir ama adam bize selam verdi" derler. Hz. Peygamber "O, (Yahudi) aslında size selam vermedi şöyle veya böyle dedi. O Yahudi'yi bana getirin" der. Sahabîler de o kişiyi getirdikten sonra Hz. Peygamber kendisine "Sen es-Sâmu aleyküm (yani ölüm sizin üzerinize olsun) mü dedin?" diye sorar o da "Evet" cevabını verir. Yahudinin bu cevabı üzerine Hz. Peygamber "Kitap ehlinden birisi size selam verirse ona "ve aleyke (dediğin şey senin üzerine olsun)" diye karşılık verin der. Allah (c.c), bahsi geçen âyeti bu olay üzere inzâl buyurmuştur.[451]

Yahudi ve münafıklar, Müslümanlara zarar vermek ve onları tahrîk edip sinirlendirmek maksadıyla kendi aralarında gizli gizli konuşuyorlardı. Peygamber, bu davranışlarından dolayı onları uyarmasına rağmen Yahudi ve münafıklar tekrar aynı

[448] el-Mücâdele 58/8.
[449] Mukbil b. Hâdi b. Mukbil b. Kâidete'l-Hemdânî el-Vâdi'î, *es-Sahîhu'l-müsned min esbâbi'n-nüzûl,* 4. Bs (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1408), 204.
[450] Müslim, "Selâm", 11 (4/1706).
[451] et-Tirmizî, "Tefsir", 44 (No. 3301).

hareketleri yapıyorlardı. Bunun yanı sıra bu iki grup, ölüm anlamını taşıyan "Sam" kelimesini selam yerine Hz. Peygamber'e karşı kullanmışlardı. Onlara göre Hz. Peygamber gerçek bir peygamberse onların dediğini anlar ve Allah da onları bu dediklerinden dolayı azaba giriftar ederdi. Fakat Hz. Peygamber, onların ne maksatla o kelimeyi kullandıklarını bilmesine rağmen onlar yine de iman etmiyorlardı. Âyet, bu durumla alakalı olarak indirilmiştir.[452] Tüm rivâyler bir arada düşünüldüğünde âyetin, Yahudi ve münafıkların bu tür tutumlarına binâen nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.2. Menfaat Uğruna Beraber Olmaları

Yahudiler, Medine'de özellikle münafıklarla beraber hareket ediyorlardı. Çünkü her ikisi de İslâm dinine zarar vermeyi kendilerine bir amaç olarak görüyorlardı. Fakat bu iki grup, bazı menfaatlere dayalı olarak da dostluklarını sürdürüyorlardı. O menfaatlerden birisi de münafıkların, Müslümanlardan edindiği malumâtı Yahudilere paylaşmalarıydı. Yahudiler ile münafıkların bu açıdan arkadaşlıklarını ve münafıklara ait olan bazı özelliklere değinen âyetler meâlen şöyledir:

"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi dost edinenleri görmez misin?" "Allah, onlara çetin bir azap hazırlamıştır…" "Yeminlerini bir siper edindiler de Allah yolundan menettiler…" "Malları ve çocukları, onlara, Allah katında bir fayda sağlamaz..." "Allah, onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O'na yemin ederler…"[453]

Süddî ve Mukatil'in rivâyetlerine göre Abdullah b. Nebtel adında bir münafık, Hz. Peygamber ile sahabîlerden edindiği bilgileri Yahudilere aktarıyordu. Bir gün Hz. Peygamber, odasında oturuyorken sahabîlere hitâben o münafığı kastederek "Şimdi yanınıza kalbi zorba kalbi olan ve şeytanın bakışı gibi bakan bir adam gelecek" der. Tam o esnada mavi bir göz rengine sahip olan Abdullah b. Nebtel adlı münafık içeri girer. Hz. Peygamber ona "Sen ve arkadaşların neden bana küfrediyorsunuz?" diye sorar o da "Allah'a yemin ederim ki ben senin dediğini yapmadım" şeklinde bir karşılık verir. Hz. Peygamber ona tekrardan "Sen bunu yaptın" der o da bunun üzerine

[452] ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf,* 4/491.
[453] el-Mücâdele 58/14-18.

gidip arkadaşlarını çağırır, onlar da Hz. Peygambere küfretmediklerine dair yemin ederler. Âyet, bu olay üzere nâzil olmuştur.[454]

Sa'lebî, âyetin münafık Abdullah b. Nebtel hakkında nâzil olduğunu ifade ederek şöyle bir açıklamada bulunur: Münafıklar, Müslümanlardan aldıkları bazı malumâtları kendileriyle arkadaşlık kurdukları Yahudilerle paylaşıyorlardı. Bu açıdan Yahudilerin münafıklarla olan dostlukları, bir çıkar esasına dayanmaktadır. Bununla beraber Yahudiler, tam manasıyla münafıkları hakikî bir dost olarak görmüyorlardı. Sahip oldukları bu vasıftan dolayı münafıklar, ne Yahudilerden ve ne de Müslümanlardan sayılmışlardır. Nitekim Kur'an, *"Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (Müminlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar..."*[455] âyetiyle münafıkların iç yüzünü göstermektedir.[456] Sonuç olarak bahsi geçen âyetin, Yahudi ve münafıkların bu amaçla beraber hareket etmelerine binâen nâzil olduğu söylenebilir.

4.4. YAHUDİLERLE MÜŞRİKLERİN BERABERLİĞİ

Müşrikler, Hz. Peygamberin nübüvvetini ilan etmesinden itibaren hem Hz. Peygambere hem de ona tabi olanlara adavet ediyorlardı. Aynı zamanda müşrikler, Müslümanları her türlü işkence ve ezaya maruz bırakıyorlardı. Bundan dolayı yaşadıkları baskı ve istibdâda tahammül edemeyen Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Bu durumda ise müşrikler, Müslümanlara zarar vermek amacıyla Medine'deki Yahudilerle beraber hareket ediyorlardı. Bunun yanı sıra Yahudiler de Mekke'de kalan veya hicret eden Müslümanları zor duruma düşürmek maksadıyla müşrikleri onların aleyhine tahrîk ediyorlardı. Yahudilerin müşriklerle bu açıdan ilişkilerine, ilgili âyetlerin iniş sebebi bağlamında değinilecektir.

4.4.1. Müminlere Eziyette Bulunmaları

Yahudi ve müşrikler, müminlere eziyette bulunuyorlardı. Bu durumla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Andolsun, mallarınızla ve canlarınızla imtihan edileceksiniz..."[457]

---

[454] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 748.
[455] en-Nisâ 4/143.
[456] es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân*, 26/160.
[457] Âl-i İmrân 3/186.

Zührî'den (ö. 124/742) rivâyet edildiğine göre şair Ka'b b. Eşref, Hz. Peygambere hakaret edip müşrikleri Müslümanların aleyhine kışkırtıyorlardı. Onun yüzünden Hz. Peygamber, Medine'ye teşrîf ettiğinde Müşrik ve Yahudiler, Müslümanlara eziyette bulunmaya başladı. Allah da Müslümanların sabretmesini sağlamak ve onları teselli etmek amacıyla bu âyeti inzâl buyurmuştur. Ka'b b. Eşref'in eziyeti Müslümanlara karşı ziyadeleşince Allah resulü, bu kişinin öldürülmesi için Sa'd b. Muaz'a[458] emir verdi. Nihayet bu kişi öldürülünce Yahudiler, bir itiraz sûretinde onun haksız yere öldürüldüğünü dile getiriyorlardı.[459]

Ka'b b. Eşref, Medine'de bulunan Yahudi bir şairdi. Ka'b, Hz. Peygamber ve sahabîleri Mekke'deyken onları hicvetmek maksadıyla şiirler kaleme alırdı. Bu kişi, aynı zamanda şiirleriyle Kureyş kâfirlerini de İslâm'ın aleyhinde kışkırtıyordu. Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde Medine'de sanemperest müşrikler ve Yahudiler vardı. Bunula beraber Medine'de Evs ve Hazreç adında kavgalı olan iki kabile de mevcuttu. Hz. Peygamber, onları birbirleriyle musâlaha etmeye çalışıyordu. Fakat Ka'b b. Eşref'in tahrikâtı sebebiyle müşrik ve Yahudiler, Hz. Peygambere ve Müslümanlara eziyet etmeye başladılar. Allah da Müslümanlara sabretmeyi ve affetmeyi öğretmek üzere bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[460]

Bu âyette geçen hitabın muhatapları, Hz. Peygamber ve onun ümmetidir. Allah (c.c), bu âyetle onlara nefisleri ile mallarının musibet ve sıkıntılarla sınanacağını ifade etmektedir. İbn Atiyye, bunu belirttikten sonra âyetin iniş sebebinin müfessirler arasında ihtilaflı olduğunu zikrederek şunları aktarır: İkrime, âyetin inişini Finhas b. Azura'nın *"Allah, fakir biz ise zenginiz..."*[461] veya *"Allah'ın eli sıkıdır..."*[462] şeklinde cümleler kurmasına bağlar. Zührî ise âyetin inişini, Ka'b b. Eşref'in Hz. Peygambere

[458] Sa'd b. Muaz: Sa'd, Medine'nin saygın kabilelerinden birisi olan Evs kabilesinin Abdüleşheloğulları koluna mensup birisidir. Abdullah ve Amr adında iki çocuğu bulunan Sa'd'ın künyesi, oğlu Amr'a nispetle "Ebû Amr" şeklindedir. Annesinin ismi, Kebşe binti Rafi'dir. Mus'ab b. Umeyr vesilesiyle İslâm dinine girmiştir. Onun İslâm dinine girmesiyle Abdüleşheloğulları'nın büyük çoğunluğu İslâm'ı seçmiştir. Bedir ve Uhut savaşına katılan Sa'd, Hendek savaşında da önemli ve kritik görevleri üstlenmiştir. Hicri beşinci yılın Şevval ayında otuz yedi yaşında vefat etmiştir. Mezarının Baki' mezarlığında olduğu, gelen rivâyetler arasındadır. Daha geniş bilgi için bk. Cemaluddîn Abdurraman İbnu'l-Cevzî, *Safvettu's-safve*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1421), 1/171.
[459] Ebû Dâvûd, "Fey ve İmâre", 22 (No. 3000).
[460] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 19/77.
[461] Âl-i İmrân 3/181.
[462] el-Mâide 5/64.

ve inananlara eziyet vermesiyle ve onların aleyhinde müşrikleri tahrîk etmesiyle ilişkilendirmektedir. Tercih edilebilecek olan görüş budur.[463]

4.4.2. Yahudilerin Şirke Taraftar Olmaları

Yahudiler, müşriklerle ittifak kurup Müslümanlara zarar vermek amacıyla şirke taraftar olacak bazı davranışlar sergiliyorlardı. Yahudilerin bu davranışıyla ilgili olan âyetler, meâlen şöyledir:

"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? Onlar, tâğuta ve cibt'e inanıyorlar..." "Onlar, Allah'ın kendilerine lânet ettiği kimselerdir[464]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab adlı iki Yahudi, Mekke'ye gelerek Hz. Peygamberin öldürülmesi için müşriklerle görüşmüşlerdir. Müşrikler ise o gelen Yahudilere "Siz, eski inanca ve ilme sahip olan insanlarsınız. Aynı zamanda semâvî olduğuna inandığınız bir kitabınız da var. Bundan dolayı Muhammed hakkında bize net bilgi verin" derler. O Yahudiler de "Siz ne yaparsınız? Muhammed ne yapar?" diye sorar, müşrikler de "Biz, büyük hörgüçlü develer keseriz, su üzerinde süt içeriz, esirleri özgürlüklerine kavuştururuz, hacılara su dağıtır ve akrabayı gözetiriz" şeklinde bir karşılık verirler. Onlar da "Peki Muhammed ne yapar" diye sorar bu sefer müşrikler "Muhammed soyu kesik olan ve kendisine ancak hacılardan bir şey çalanların tabi olabileceği bir kişidir" şeklinde bir cevap verirler. Müşriklerin bu ifadelerini dinleyen Yahudiler "O halde siz ondan daha hayırlı ve hidâyetli bir yoldasınız" derler. Buna binâen Allah (c.c), bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[465]

İbn Hibbân, benzer bir rivâyeti eserinde aynı şekilde İbn Abbâs tarîkiyle şöyle aktarır: Ka'b b. Eşref, Mekke'ye vardığında müşrikler ona "Biz, hacılara su dağıtır ve onlara yemek ikram ederiz. Sen de Medine'nin ileri gelenlerinden ve söz sahibi olanlarından birisisin. Şimdi sana soruyoruz biz mi daha hayırlıyız yoksa kavminin içerisinden nesli kesik olup kendisini bizden daha hayırlı zanneden mi? (Müşrikler, bu ifadeleriyle Hz. Peygamberi kastetetmektedir.)" diye sorarlar. Ka'b da onlara "Siz daha hayırlısınız" diye karşılık verince Allah bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.

[463] İbn Atiyye el-Endelüsî el-Muhâribî, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitabi'l-'Azîz*, 1/550-51.
[464] en-Nisâ 4/51-52.
[465] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11/251.

Bununla beraber bu olayda müşriklerin Hz. Peygamberi nesli kesik birisi şeklinde tavsîf etmeleri, Kevser sûresinin bir iniş sebebi olarak da görülmektedir.[466]

Dahhâk, bu âyetle ilgili olarak şunu söyler: Yahudiler, müşriklerle muhatap olmaları için Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab'ı hakem olarak tayin ederler. Bu iki kişi, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçek ve onun sahabîlerinin doğru yolda olduğunu biliyorlardı. Fakat bunu bilmelerine rağmen müşriklerin, Müslümanlara göre daha doğru bir yolda olduğunu ifade ediyorlardı. Böylelikle onlar, şirke karşı cephe alan kutsal kitaplarına muhalefet edip o kitaplarının hükümlerini bir kenara bırakıyorlardı. Bundan dolayı Allah (c.c), onların bu yanlışlarına dikkat çekmek için bahsi geçen âyetleri inzâl buyurmuştur.[467]

Yahudiler, müşriklerle ittifak kurmak ve kendilerini onlara taraftarmış gibi göstermek için şirkin İslâm'dan daha üstün olduğunu söylüyorlardı. Hâlbuki Yahudilik şerîatinde şirk, kesin bir dille yasaklanmaktadır. Örneğin Allah, Hz. Musa'ya kendisinden başka ilah edinmemesini, put yapmamasını ve putların önünde eğilmemesini emretmektedir.[468] Fakat rivâyetlerde görüldüğü üzere Yahudiler, şerîatlerinde geçen bu emirlerin hilâfına şirki benimsemişlerdir. Nitekim İbn Kesîr, Yahudilerin müşriklere sempatik görünmek adına şirk yolunu İslâm'dan daha hayırlı ve evlâ olarak gördüklerini belirtmektedir.[469] Sonuç olarak söylemek gerekirse bahsi geçen âyetin, Yahudilerin bu veya buna benzer amaçlar için müşriklerle aynı fikirleri paylaşmalarına binâen nâzil olduğu söylenebilir.

4.5. HZ. PEYGAMBERİN HAKEMLİK ROLÜ

Medine; kitap ehli, Mecûsî ve müşrik olan insanların beraber yaşadığı bir yerdi. Farklı inanç ve anlayışa sahip olan bu insanların bir arada yaşaması, Medine'yi farklı kılan özellikler arasındadır. Bununla beraber Medine, Hz. Peygamber ve Müslümanların hicretiyle dinî, ahlakî ve sosyolojik anlamda bir değişim yaşamıştır. Nitekim Müslümanlar, Hz. Peygamberin öncülüğünde oraya hâkim olmuş ve zaman sonra Medine'yle ilgili umumî kararlar verebilecek bir konuma gelmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber itikadî, teolojik ve toplumsal anlamda yaşanan çatışmaları önlemeye

[466] İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 14/534.
[467] Ebû Zeyd, *Târihu'l-Medine*, 1/249.
[468] Çıkış, 20:3-5.
[469] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azî*m, 2/334.

çalışmış ve bu çatışmaların çözümünde bir hakem rolünü üstlenmiştir. İşte Bu başlıkta Hz. Peygamber'in Medine'deki hakemlik yönüne ilgili âyetlerin nüzûl sebebi bağlamında değinilecektir.

4.5.1. Tu'me b. Ubeyrık ve Hırsızlık

Hz. Peygamber, hırsızlık yaptığı iddia edilen Tu'me b. Ubeyrık adlı bir adamın olayında hakem olmuş ve Tu'me'nin lehine hüküm vermeyi arzulamıştır. Bu hususla ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilen âyetler, meâlen şöyledir:

"…insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik…" "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar…"[470]

Ensârdan Zafer oğullarına mensup olan Tu'me b. Ubeyrık, Katâde b. Nu'man adlı komşusunun zırhını çalar. Zırh, içerisinde un bulunan bir torbada bulunuyordu. Un, torbada bir delik olmasından kaynaklı Tu'me'nin kullandığı yol boyunca dökülmüş ve bir iz oluştumuştur. Bunun üzerine Tu'me, çareyi zırhı Yahudi Zeyd b. Semin'in evinde gizlemekte bulur. Zırh sahipleri, zırhın kaybolduğunu ve onu alanın Tu'me'nin kendisi olduğunu ifade edince o da zırhı almadığına dair yemin etti. Bu sefer zırhın sahipleri, dökülen unu takip ederek zırhı Yahudi Zeyd b. Semin'in evinde bulmuşlardır. Zeyd ise zırhın kendisine Tu'me tarafından verildiğini ve buna şahitlik edebilecek arkadaşlarının olduğunu onlara söyler. Tu'me'nin kabilesi olan Zafer oğulları, Yahudi'nin bu ifadesi üzerine durumu Hz. Peygambere arz eder ve ondan Tu'me lehine hüküm vermesini isterler. Ayrıca Hz. Peygambere "Eğer sen bunu yapmazsan arkadaşımızı rezil, o Yahudi'yi de tebrie etmiş olursun" derler. Hz. Peygamber, onların bu söyleminden etkilenerek Yahudi'yi cezalandırmayı düşünür. Bunun üzerine Allah (c.c), bahsi geçen âyetleri indirerek Hz. Peygamberi bu konuda uyarmıştır.[471]

Taberî, bu âyetlerin şöyle bir sebebe binâen nâzil olabileceğini ifade eder: Yahudilerden birisi, Tu'me b. Ubeyrık'a zırhını emanet eder. Daha sonra Tu'me, Yahudi'nin kendisine emanet ettiği zırhı evinde gömdüğü yerden çıkarır ve onu ayrı bir yere saklar. Yahudi gelip zırhını isteyince Tu'me, zırhın kendisinde olmadığını söyler. Buna binâen o Yahudi, zırhın nerde saklandığından haberi olduğunu

[470] en-Nisâ 4/105-116.
[471] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 378.

söyleyerek akrabalarının kendisiyle beraber gelmesini ister. Bu haberi alan Tu‘me, gizlemiş olduğu zırhı Ebu’l-Müleyl el-Ensârî adında bir kişinin evine atar. O Yahudinin akrabaları, Tu‘me’nin evinde zırhı aramış fakat onu bulamamışlardır. Bazı aramalar sonucunda zırhın Ebu’l-Müleyl’in evinde olduğu tespit edilince Tu‘me “Zırhı bu kişi aldı” diyerek ona iftira atarak kendisini aklamaya çalışır. Ensârdan bazı kişiler Tu‘me’yi haklı bulsa da Yahudiler, zırhın Tu‘me tarafından çalındığını biliyorlardı. Ensârdan bir kısım insanlar, Hz. Peygamberden Tu‘me’yi haklı birisiymiş gibi lehinde hüküm vermesini isterler. Hz. Peygamber onların dediklerini yapmayı içinden geçirince Allah (c.c), bahsi geçen âyeti inzâl buyurmuştur.[472]

Konuyla ilgili olan ilk rivâyete göre Tu‘me b. Ubeyrık, çalmış olduğu zırhı Yahudilerden birisinin evine bırakarak kendisini suçsuz ve masum olarak göstermeye çalışır. Zikredilen ikinci rivâyete göre de Tu‘me’nin aynı amaç için benzer çaba ve davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir. Başkasına iftiralar atmak sûretiyle kendisini tebrie eden Tu‘me, Hz. Peygamberin hakemliğine başvurmuş ve Hz. Peygamberin kendisi lehine hüküm vermesini istemiştir. Nitekim Tu‘me’nin kabilesi olan Zafer oğulları da Hz. Peygamberden bunu yapması için böyle bir talepte bulunmuştur. Fakat Cenab-ı Allah, aleyhinde hüküm verilecek olan Yahudinin suçsuz olduğunu vahiy yoluyla Hz. Peygamber’e bildirmiş ve Tu‘me’yi hain birisi şeklinde tavsîf etmiştir. Netice itibariyle bahsi geçen âyetlerin, bu olaya binâen nâzil olduğu söylenebilir.

4.5.2. Bir Yahudi ile Münafığın Münakaşası

Hz. Peygamberin bir Yahudi ile münafık arasında yaşanan tartışmada hakem olmasına binâen nâzil olduğu rivâyet edilen âyet, meâlen şöyledir:

“Sana ve senden öncekilere indirilene iman ettiklerini ileri sürenleri görmüyor musun ki, Tağut'un hükmüne başvurmaya kalkışıyorlar…”[473]

Rivâyete göre Bişr adında bir münafık ile Yahudilerden birisi bir arazi meselesinden dolayı aralarında gerginlik yaşar. Yahudi, bu gerginliği çözmesi ve aralarında hakem olması için o münafığı Hz. Peygamberin yanına götürmeye çalışır. Münafık ise bu mesele için Hz. Peygamberin hakemliğine itiraz edip “Muhammed zaten bize hayıflanıyor” diyerek o Yahudi’yi Ka‘b b. Eşref’in yanına götürmek ister.

[472] et-Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 9/179.
[473] en-Nisâ 4/60.

Âyet, buna binâen nâzil olmuştur.[474] Buna benzer bir rivâyet aktaran Suyutî, şöyle bir rivâyet aktarır: Yahudi, Hz. Peygamberin adaletle hükmedeceğini bildiği için onun hakemliğini arzu etmiş. Münafık ise rüşvetle iş yapan birisi olduğunu bildiğinden Ka'b b. Eşref'in hakemliğini, o Yahudi'ye kabul ettirme çabası içerisinde olmuştur.[475]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Yahudilerden Ebû Berze el-Eslemî adında bir kâhin vardı. Bu kâhin, Cahiliye döneminden beri Yahudilerin yaşadığı sorunları çözmeye çalışan bir kişiydi. Yahudilerden İslâm'a giren bazı kişiler, Müslüman olduktan sonra da bu kâhinin yanına birtakım sorunları çözmek için gidiyorlardı. Bahsi geçen âyet, bu durumla alakalı olarak indirilmiştir.[476] Buhârî, bahsi geçen âyette yaşadıkları sorunların çözümü için Yahudilere gidenlerin münafıklar olduğunu ifade etmektedir. Onlar, İslâm'a inandıklarını söylemiş olmalarına rağmen davalı oldukları meseleleri Hz. Peygambere değil de Yahudi din adamları veya reislerine arz ederlerdi. Âyet, onların bu tutumlarını beyan etmek üzere nâzil olmuştur.[477]

Râzî, âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarır: Bir münafık ile bir Yahudi aralarında tartışır. Yahudi, tartışmış oldukları bu meseleden dolayı münafığa "Aramızda Ebu'l-Kâsım hakem olsun" der. Buna mukâbil o münafık, Yahudi'ye "Aramızda Muhammed'i değil de Ka'b b. Eşref'i hakem olarak kabul edelim" şeklinde bir teklifte bulunur ve bu konuda ısrarcı davranır. Çünkü Ka'b b. Eşref, rüşvetle iş gören bir kişidir. Dolayısıyla münafık, hakkı hak sahibine veren Hz. Peygamberden ziyade Ka'b'ın hakem olmasını arzular. Münafığın ısrarına rağmen bu ikilinin muhâkemesi, Hz. Peygamber'in huzurunda olmuş ve Allah Resûlü (s.a.v) Yahudi'yi haklı bulmuştur. Bunun üzerine münafık, Hz. Peygamberin verdiği hükme itiraz eder ve sırayla önce Hz. Ebubekir'e daha sonra da Hz. Ömer'e başvurur. Hz. Ömer de o münafığın boynunu, Hz. Peygamber'in hükmüne razı olmadığından dolayı vurur. Bahsi geçen âyetin nüzûlü, bu sebebe binâen olmuştur.[478]

Yahudiler, her ne kadar dilleriyle iman etmiş gibi görünseler de aslında Hz. Peygamber'in ve İslâm'ın hak olduğuna inanmıyorlardı. Bu yüzden İslâm'ı tam

[474] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 624.
[475] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 61.
[476] Süleyman b. Ahmed et-Tabarânî, *Müsnedü`ş-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdülmecit es-Selefî, 1. Bs (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 2/119.
[477] el-Buhârî, "Tefsir", 68 (No. 4306).
[478] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 10/120.

anlamıyla benimseyememiş, şahsî çıkar ve menfaatlerine göre inançlarını şekillendirmişlerdir. Nitekim yukarıdaki rivâyetlerin geneline bakıldığında bir münafığın, kendi menfaati uğruna Hz. Peygamberin hakemliğini reddettiği görülmektedir. Oysaki bu, münafığın kendisiyle münakaşa ettiği o Yahudi'den beklenen bir davranıştır. Fakat o Yahudi, hakka ve adalete muvafık bir karar vereceğine inandığından Hz. Peygamberin hakemliği konusunda musırrâne davranmıştır. Sonuç olarak söylemek gerekirse bahsi geçen âyetin Hz. Peygamberin bir Yahudi ile münafığın arasındaki bir meselede hakemlik yapmasına binâen indirildiği söylenebilir.

4.5.3. Eş'as b. Kays ile Bir Yahudi'nin Tartışması

Eş'as b. Kays adlı sahabî, Yahudilerden birisiyle bir meseleden dolayı tartışır. Onların bu tartışmasıyla ilgili olarak nâzil olduğu ifade edilen âyet, meâlen şöyledir:

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur…"[479]

Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Kim bir Müslümanın malını gasp etmek için yalan yere yemin ederse, o, kendisine sinirli bir halde Allah'a kavuşacaktır." Hz. Peygamberin ilgili âyetle alakalı olarak bu hadisi zikredildikten sonra Eş'as b. Kays adlı bir sahabî şunu der: Bu âyet, benimle bir Yahudi arasında geçen olaya binâen nâzil oldu. Şöyle ki bir Yahudiyle bir arazi meselesinden dolayı kendi aramızda tartıştık. Yahudi, arazinin bana ait olduğunu inkâr edince onu, Allah resulünün yanına götürdüm. Hz. Peygamber, "Bir delilin var mı?" diye sordu ben de hayır cevabını verdim. Ardından Yahudi'ye de "Sen bu konu hakkında yemin eder misin?" deyince o esnada ben, Hz. Peygambere "Ey Allah resulü! Bu Yahudi yemin ederek benim malıma sahip olacak" dedim. Âyet, bu durumla ilgili olarak nâzil oldu.[480] Benzer rivâyetler Ebû Davut,[481] İbn Mâce,[482] Tirmizî[483] ve İbn Hanbel'de[484] de geçmektedir.

İbn Cevzî, âyetin birkaç sebebe binâen nâzil olabileceği ifade edip bu sebepleri şöyle sıralar: Eş'as b. Kays adlı sahabî, bir Yahudiyle bir arazi mevzusunda tartışır ve

[479] Âl-i İmrân 3/77.
[480] el-Buhârî, "Şehâdet", 56 (No. 2523).
[481] Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 2 (No. 3243).
[482] İbn Mâce, "Buyû'" 12 (No. 1269).
[483] et-Tirmizî, "Ahkâm" 13 (No. 2322).
[484] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/157 (No. 21837).

konuyu Hz. Peygambere intikal ettirir. Hz. Peygamber, Eş'as'tan arazinin kendisine ait olduğuna dair bir delil sunmasını ister ancak Eş'as, buna dair bir delilinin olmadığını ifade eder. Bunu fırsat bilen o Yahudi de araziye sahip olmak adına yalan yere yemin edince bahsi geçen âyet nâzil olmuştur. İbn Cevzî'ye göre bu ilk rivâyet, âyetin nüzûlüne sebep olma ihtimali yüksek olan bir rivâyettir. İkinci rivâyete göre Allah, (c.c) Tevrat'ta Hz. Peygamberin evsâfını zikredip onları Yahudilere beyan etmektedir. Yahudiler ise Hz. Peygamberle ilgili vasıfları inkâr edip onları farklı şekilde tevil etmişlerdir. Âyet, buna binâen nâzil olmuştur. Üçüncü rivâyete göre ise ticaretle iştigal eden bir adam, kendi malını satmak için yemin edince ilgili âyet nâzil olmuştur.[485] Siyâk ve sibâkındaki âyetler bağlamında düşünüldüğünde bahsi geçen âyetin, Eş'as b. Kays'ın bir Yahudiyle olan bu olayına binâen nâzil olduğunu belirten rivâyetin daha isabetli olduğu söylenebilir.[486]

4.5.4. Yahudilerin Şartlı Hakemlik Teklifi

Bazı Yahudiler, kendi menfaatlerine uygun bir şekilde Hz. Peygamberden hüküm vermesini teklif ederler. Onların bu durumuyla ilgili olan âyet, meâlen şöyledir:

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma…"[487]

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Ka'b b. Esed, Abdullah b. Suriya ve Şâs b. Kays gibi bazı Yahudiler, kendi aralarında "Beraber Muhammed'e gidip onu dininden saptıralım" dediler. Ardından bu grup, Hz. Peygambere gelerek ona "Ey Muhammed! Sen bizim Yahudi bilginleri ve eşrafı olduğumuzu biliyorsun. Eğer biz, sana ve dinine tabi olursak diğer Yahudiler de bize tabi olur ve muhalefet etmezler. Bizim bir toplulukla aramızda bir husûmet yani düşmanlık var. Eğer sen, onlarla bizim aramızda hakemlik yapıp bizim lehimizde hüküm verirsen biz de sana tabi olur ve sana iman ederiz" derler. Hz. Peygamber, onların sunmuş olduğu bu teklifi reddedince Allah (c.c) bahsi geçen âyeti indirdi.[488] Vâhidî de benzer bir rivâyeti aktarmak sûretiyle bahsi geçen âyetin bu sebebe binâen nâzil olabileceğini ifade etmektedir.[489]

Ka'b b. Esed ve Abdullah b. Suriya gibi bazı Yahudiler, husûmet yaşadıkları bir kavme karşı lehlerine hüküm vermesi için Hz. Peygambere hakemlik teklifinde

[485] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/297.
[486] Halid b. Süleyman el-Müzeynî, *el-Muharrar fî esbâbi'n-nüzûl*, 1/308.
[487] el-Mâide 5/49.
[488] es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 81.
[489] el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 407.

bulunur. Onlar, İslâm'a gireceklerini vadederek Hz. Peygambere bu teklifi ederler. Fakat Hz. Peygamber, Yahudilerin bu teklifini kabul etmemiştir. Çünkü Allah Resûlü, onların bu konuda samimi olmadıklarını anlamıştır. Nitekim Yahudiler, Allah'ın kitabına göre değil de kendi heva ve heveslerine uygun bir şekilde hüküm vermesini Hz. Peygamberden istemişlerdir. Ayrıca onlar, yaptıkları böyle bir teklifle İslâm dinine fitne koymayı amaçlamaktadırlar. Âyet, bu duruma binâen nâzil olmuştur.[490] Taberî,[491] Zemahşerî[492] ve Beydâvî[493] gibi bazı müfessirler de bahsi geçen âyetin bu olayla alakalı olarak inmiş olabileceğini ifade etmektedirler.

[490] es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân*, 11/373.
[491] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/393.
[492] ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf,* 1/640.
[493] el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/130.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Yahudi ve Hıristiyanlara değinen âyetler, Kitap ehlinin hangi mevzularda Kur'an'a konu olduklarını beyan etmek maksadıyla tasnîf edilmiştir. İlk bölüm veya sınıflandırmayı, Yahudi ve Hıristiyanların iman ve iman esaslarıyla ilgili olan âyetler oluşturmaktadır. Bu âyetlere genel olarak bakıldığında Yahudilerin tevhîde yakın olduklarını fakat Allah'a velâdet atfettikleri veya antropomorfik bazı davranışları Allah'a yakıştırdıkları da görülmektedir. Bu durum, aslında Yahudilerin tevhîde muhalif bir inanışa sahip olduklarının bir göstergesidir. Hıristiyanlar ise Allah'ın varlığı ve yaratıcılığına inanmış ancak teslîsi savunmuş olmalarıyla Allah'a bir nevi şirk koşmuşlardır. Meleklerin varlığı meselesinde Yahudiler, Hıristiyanlara nazaran daha belirgin görüşlere sahip olmuş ve melâike-i i'zâmdan olan Cebrâil'i bir düşman olarak görmüşlerdir. Yahudi ve Hıristiyanlar, Allah'ın kendilerine gönderdiği semâvî kitaplara inanmış ve onları kutsal olarak kabul etmişlerdir. Bununla beraber her iki grup, kitaplarını lafız ile mana açısından tahrîf ve tağyir etmişlerdir. Peygamberlik mevzusunda Kitap ehlinin her ikisi de Hz. Peygamberin nübüvvetini reddetmişlerdir. Hâlbuki Yahudi ve Hıristiyanlar, nübüvvetinin sıhhati için Hz. Muhammed'den (s.a.v) muknî deliller istemiş, Hz. Peygamber de onlara birtakım mucizeler göstermişti. Âhiret hayatı bahsinde, nüzûl sebebi irdelenen âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahudiler, kendilerinin cehennemde sadece bir müddet kalacaklarını zannetmişlerdir. Bu anlayış Yahudilerin kendilerini ayrıcalıklı bir millet olarak telakki etmelerinden kaynaklanmaktadır. Kur'an, Hıristiyanların âhiret hayatıyla ilgili fikirlerine ayrıca değinmemektedir.

Yahudi ve Hıristiyanlara ibadet bağlamında atıf yapan âyetler mülâhaza edildiğinde, Kitap ehli din adamlarının tenkide tabi tutulan birden çok özelliğe sahip oldukları görülmektedir. Mesela Yahudi ve Hıristiyan din adamları, bazı dünyalıklar elde etme gayesi veya buna benzer nedenlerle kutsal kitaplarını değiştirmişlerdir. Böylelikle dinlerini istismar etmiş ve başkalarının kazandıklarına haksız yere el koymuşlardır. İslâm'a girenleri şüpheye düşürme çalışmaları, üzerinde oldukları dalalet yolunu hakikatmiş gibi telakki edip inkârlarında muannidâne davranmaları, Yahudi ve Hıristiyan din adamları için kötü olarak zikredilen diğer vasıflardır. Kitap ehli içerisinde husûsan Yahudiler, Müslümanların Beyt-i Makdis'ten sonra kıble olarak Kâbe'yi ittihaz etmelerini eleştirmiş ve bu durumla ilgili olarak nâhoş sözler

serdetmişlerdir. Bunun dışında Hıristiyanlar, yeni doğmuş bir bebeği günahkâr olarak gördüklerinden onu arındırmak amacıyla vaftiz ederlerdi. Kur'an, bu hususa dikkat çekerek onların yaptıklarının yanlış olduğunu vurgulamaktadır.

Kitap ehlini ahlakî anlamda değerlendiren ve nüzûl nedeni tetkîk edilen âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahudi ve Hıristiyanlar, bazı kötü ahlak ve seciyelere sahip olmuşlardır. Örneğin kitap ehlinin bir kısmı, nasihat ettiği konulara muhalif davranışlarda bulunmuş ve böylelikle ahlakî bir çelişkiye düşmüşlerdir. Ayrıca Yahudi ve Hıristiyanlar, İslâm dinini küçümseyip dinlerini daha üstün telakki etmiş, cenneti kendilerine has kılmış ve kendilerini bir çocuk masumiyetinde görmüşlerdir. Bu kötü huylarının yanı sıra Yahudi ve Hıristiyanların bir kısmı, güzel seciyelere sahip olmaları ve İslâm'a ılımlı bakmaları nedeniyle Kur'an'ın övgüsüne mazhar olmuşlardır. Bunun dışında Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanları birbiriyle mukâyese etmiş ve Hıristiyanların Müslümanlara daha yakın olduklarını ifade etmektedir.

Yahudi ve Hıristiyanları sosyal hayat açısından ele alan ve iniş nedeni tespit edilmeye çalışılan âyetlere göre Kur'an, Müslümanların kitap ehliyle dostluk kurulmasına değinmiş ve bu dostluğa bir ölçü getirmiştir. Mesela Kur'an-Kerim, Kitap ehlinden İslâm'a ve Müslümanlara zarar veren veya onları zor duruma düşürmeye çalışanlarla dostluğu menetmektedir. Bu veya buna benzer bir tavır sergilemeyenlerle Müslümanların arkadaşlık kurması ise Kur'an'da yasaklanmamıştır. Bunun dışında bazı Yahudiler, sosyolojik açıdan toplumu ifsat edecek davranışlarda bulunmuşlardır. İslâm'dan önce sürekli savaşan ve Müslüman olmalarından sonra musâlaha eden Evs ve Hazreç kabilelerini birbirine düşürmeye çalışmaları, onların bu müfsit davranışlarına örnek olarak verilebilir. Yahudiler, Hz. Peygamberin Hz. Zeynep'le evlenmesini serrişte etmek ve birtakım çıkarlar elde etmek için münafıklarla beraber olmuşlardır. Yahudiler, ayrıca Müslümanların ezelî düşmanları olan Mekkeli müşriklerle de kimi zaman beraber hareket etmişlerdir. Son olarak nüzûl sebebi incelenen âyetlerde görüldüğü kadarıyla Hz. Peygamber, çözmesi için kendisine birden çok mesele getirilmiş o da bir hakemlik rolü üstlenerek bu mesele ve sorunları çözmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Abdulmumin b. Abdulhak b. Şemâil el-Kâti‘î el-Bağdâdî el-Hanbelî Safiyuddîn. *Merâsidu’l-ittıla‘ alâ esmâi’l-emkineti ve’l-bikâ’*. 1. Bs. Beyrût: Dârü’l-Cîl, 1412.

Adam, Baki. “Üzeyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/401-402 İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrût: y.y., 1405.

Ali ez-Zeyd, Abdullah b. Ahmet. *Muhatasar tefsîru’l-Beğavî*. 1. Bs. Riyad: Dârü’s-Selâm, 1416.

Altuntaş Halil - Şahin Muzaffer, trc. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. 7. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Asbahânî, Ebû Nu‘aym. *Ma’rifetü’s-Sahabe*. Thk. ’Âdil b. Yusuf el-Ğazârî. 1. Bs. Riyad: Dârü’l-Vatan, 1419.

Askalânî, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer. *el-Ucâb fî beyâni’l-esbâb*. Thk. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs. b.y.: Dârü İbni’l-Cevzî, ts.

Askalânî -, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer. *Fethu’l-Bârî şerhu sahîhi’l-Buhârî*. Beyrût: Dârü’l-Ma’rife, 1379.

Atalay, Orhan. “Kur’an’ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin ikili Örneği”. *Atatürk Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*. 25 (2006): 14-25.

Ateş, Süleyman. “Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/1 (1989): 7-24.

Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. 7. Bs. Konya: Literatürk Yayınları, 2015.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer el-. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-tevîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlî. Beyrût: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa. *Şu‘abu’l-imân*. Thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid. 1. Bs. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-. *Sünenu’l-kebîr*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 1. Bs. Gîze: Merkez Hicr lil-Buhûs el-İslâmiyye, 1432.

Bilmen, Ömer Nasûhî. *Büyük İslam İlmihâli*. Trc. Ali Fikri Yavuz. İstanbul: Ravza Yayınları, ts.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-sahîh el-muhtasar*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 3. Bs. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1987.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usülü*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1971.

Cilacı, Osman. “İlahî Dinler Açısından Peygamberlik ve Hz. Muhammed (s.a.v)”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Celâleyn, Celâleddin el-Muhallâ ve Celâleddin es-Suyûtî. Tefsiru’l-celâleyn. 1. Bs. Kahire: Dârü’l-Hadis, ts.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulgafûr Atâr. Beyrût: Dârü'l-İlm Lilmelâyîn, 1407.

Dağ, Mehmet. "'Râinâ'- Müphem Bir Kur'an İbaresinin Otantik Anlamı". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 9 (Aralık 2006): 237-262.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Müsnedu'l-İmâm ed-Dârimî*. Thk. Merzûk ez-Zehrânî. 1. Bs. b.y.: Cem'ân b. Hasan, 1436.

Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Demirci, Muhsin. "Kur'an'ın Ana Konuları". 9. Bs. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.

Demirci, Muhsin. "Tefsir Usûlü". 34. Bs. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.

Demirci, Sabri. "Gayr-ı Müslimlerle (Yahudi ve Hıristiyanlarla) İlişkilerde Dostluk Meselesi". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (Mart 2014): 21-38.

Ebû Ca'fer et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Emelî. *Câmi'u'l-beyân fî tevili'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 1. Bs. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen Ebî Dâvûd*. Thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil. Beyrût: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1420.

Ebû Mansur el-Maturidî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Tefsiru'l-Ma'turidî*. Thk. Mecdî Beslûm. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.

Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlip b. Abdurrahman b. Temâm b. 'Atiyye el-Endelüsî el-Muhâribî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitabi'l-'Azîz*. Thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.

Ebu's-Suûd, el-İmadî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâya'l-Kitabi'l-Kerîm*. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ebû Zeyd, Amr b. Şebbe b. Ubeyde b. Rîte en-Nemerî el-Basrî. *Târihu'l-Medine*. Thk. Ali Muhammed Dendel - Yasin Sadüddin Beyan. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

Erbaş, Ali. "Melek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/37-39. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Erdem, Mustafa. "Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (ts.): 23-27.

Eroğlu, Ali. *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri*. 2. Bs. Erzurum: Eser Ofset, 2012.

Fatiş, Emrullah. "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015): 785-806.

Firûzâbâdî, Müceddidüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *Kamûsu'l-muhît*. 8. Bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426.

Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. 3. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.

Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî el-. *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*. Thk. Mukbil b. Hâdî. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1417.

Hamavî, Şihabuddin Abdullah Yakût. *Mu'cemu'l-buldân*. 2. Bs. Beyrût: Dârü's-Sâdr, 1995.

Hasanoğlu, Eldar. "Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına Göre Tanah'ın Kanonize Edilmesi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/32 (Aralık 2015): 24-30.

Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed el-. *Lübâbü't-tevîl fî me'ânî'-tenzîl*. Thk. Muhammed Ali Şahin. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Temimî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtim*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 3. Bs. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurraman. *el-Muntazam fî tarihi'l-Umam ve'l-mulûk*. Thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ - Mustafa Abdulkadir 'Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddîn Abdurraman. *Safvettu's-safve*. Thk. Ahmed b. Ali. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1421.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddîn Abdurraman. *Zâdu'l-mesîr fî İlmi't-tefsîr*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerîm Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzeddin. *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali Muhammed Mağus - 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *el-İhsân fî takrîb sahîh İbn Hibbân*. Thk. Şuayb Arnavût. 1. Bs. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Beyrût: Dâru Taybe, 1420.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünen İbn Mâce*. Thk. Muammed Fuâd Abdülbaki. Beyrût: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. 3. Bs. Beyrût: Dârü's-Sadr, 1414.

İlyas Çelebi. "Dünyevi ve Uhrevi Konumları Açısından Ehl-i Kitap". İstanbul, 2006.

İnaye, Gazi. *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'ânî*. 1. Bs. Beyrût: Darü'l-Cîl, 1411.

İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed Râğıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. b.y.: Dârü'l-Kalem, 1412.

İslam, Hasan Hüseyin. "Yeni Ahit'te ve Kur'ân'da Kutsal Rûh Kavramı". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020): 29-40.

Karagöz İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. 5. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.

Kasapoğu, Abdurrahman. "Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kıble'ye Yönelme". *Diyanet Aylık Dergi* 41/4 (Aralık 2005): 10-21.

Kaya, Remzi. "Ehl-i Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/516-519. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kırca, Celal. "Esbâb-ı Nüzul". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/2 (2001): 22-30.

Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferec el-Ensârî. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfiyyiş. 2. Bs. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Safa ve Merve". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/441-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Küçük Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. 6. Bs. Ankara: Berikan Yayınevi, 2015.

Makdisî, Ebû Abdullâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-. *el-Muhtahrec min ehâdîsi'l-muhtâra*. Thk. Abdülmelik b. Abdullah İbn Düheyş. 3. Bs. Beyrût: Dâru Hıdır, 1420.

Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *Mürûcü'z-zeheb me'âdini'l-cevher*. Thk. Esat Dâğir. b.y.: Dâru Hicr, 1409.

Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 1. Bs. Beyrût: Dârü İhyâi't Türâsî, 1423.

Mevsılî, Ebû Y'alâ Ahmed b. Ali el-. *Müsned Ebû Y'alâ*. Thk. Merkezu'l-Buhûs bi Dâri't-Ta'sîl. 1. Bs. Beyrût: Dârü't-Ta'sîl, 1438.

Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî İbn Haccâc. *Müsnedü's-sahîh el-muhtasar bi nakli'l-'adl*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî İbn Haccâc. *Müsnedü's-sahîh el-muhtasar bi nakli'l-'adl*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Müzeynî, Halid b. Süleyman. *el-Muharrar fî esbâbi nüzûli'l-Kur'ân min hilâli'l-Kütübi't-Tis'a*. 1. Bs. Suûdi Arabistan: Dâr İbnu'l-Cevzî, 1427.

Nemerî, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım el-Kurtubî. *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*. Thk. Ali Muhammed el-Becavi. 1. Bs. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyidîn Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğa*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'an". *Tefsir El Kitabı*. Ed. Mehmet Akif Koç. 1/316-423. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.

Öz, Mustafa. "Ehl-i Beyt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Özdemir, Coşun - Atmaca, Gökhan. "Yahudilerin Peygamberlik Algısı ve Peygamberlere Karşı Tutumlarına Kur'an-ı Kerim'in Eleştirisi". *Türk ve İslam Dünyası İslam Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 20 (Mart 2019): 349-364.

Râzî Fahruddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b el-Hasan b el-Hüseyin et-Teymî. *Mefâtihu'l-ğayb*. 3. Bs. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Râzî, Zeynüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir b. Hanefî. *Muhtâru's-sıhâh*. Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. 5. Bs. Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-tefâsîr*. 1. Bs. Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1417.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim. *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. 1. Bs. Cidde: Dârü't-Tefsîr, 1436.

Saruhan, Müfit Selim, "İslâm Ahlakının Kaynakları". *İslâm Ahlak Esasları ve Felsefesi*. 3. Bs. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, ts.

Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kurân*. Thk. Muhammed Ali Maud - ve Âdil Ahmet Abdulmevcûd. 1. Bs. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Bahru'l-'ulûm*. Thk. Muhammed Matricî. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû bekir. *ed-Durru'l-mensûr*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû bekir. *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Thk. Ahmed Abdüşşafi. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Ğırnâtî. *el-Muvafakât*. Thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Ali Selman. 1. Bs. b.y.: Dârü İbnu'l-Affân, 1417.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah. *Fethu'l-kadîr*. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1414.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thk. Tarik b. 'İvadillah b. Muhammed - Abdullah el-Muhsin b. İbrahim el-Hasibî. Kahire: Darü'l-Haremeyn, ts.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *Müsnedü`ş-Şâmiyyîn*. Thk. Hamdî b. Abdülmecit es-Selefî. 1. Bs. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Thk. Humeydî Abdülmecid es-Selefî. 2. Bs. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.

Taftazânî, Sadudîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah. *Şerhu'l-mekâsıd fî ilmi'l-kelâm*. Pâkistan: Dârü'l-Maârif en-Nu'mâniyye, 1401

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. Thk. Beşâr 'Avvâd. Beyrût: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Topaloğlu, Bekir vd. *İslam'da İnanç Esasları*. 19. Bs. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.

Vâdi'î, Mukbil b. Hâdi b. Mukbil b. Kâidete'l-Hemdânî. *es-Sahîhu'l-müsned min esbâbi'n-nüzûl*. 4. Bs. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1408.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhammed. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz*. Thk. Safvan Adnan Dâvûdî. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1414.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhammed. *el-Vasît fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd.* Thk. Abdulhay Farmâvî. 1. Bs. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Vâhidî, İmam Ebul-Hasen Ali b Ahmed. *Esbâbü'n-nüzûl*. 1. Bs. Riyad: Dârü'l-Meymân, 1426.

Yanarocak, Sara. "Yahudilik ve Melekler" *Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete*. 03 Ekim 2013.

Yiğitoğlu, Mustafa. "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi/Niddah İle İlgili Hususlar". *EKEV Dergisi*. 2019. 225-232.

Zehebî, Şemseddin Abû Abdullah Muhammed b. Ahmet. *Tehzîbu'l-kemal fî esmâi'r-ricâl*. Thk. Ğanîm Abbas - Mecdî Seyyid Emîn. 1. Bs. El-Farûk el-Hadisiyye, 1425.

Zehebî, Şemseddin Abû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şeyh Şuayb el-Arnavut. 3. Bs. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmut 'Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâkiki ğavâmidi't-tenzîl*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed. Cârullah. *Esâsü'l-belâğa*. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1399.

Zekeriyya, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. b.y.: İttihâdü'l-Küttâbi'l-Arab, 1423.